

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: RAVASZ LÁSZLÓ: *Bethlen István.* ~ GYALLAI DOMOKOS: *Gergő három*

győzelme. ~ KILIÁN ZOLTÁN: *A rádió és az irodalom.* ~ TORMAY CECILE: *Ludovika.* ~ GIOVANNI GENTILE—HORVÁTH HENRIK: *Szellem és fasizmus.* ~ SZAKÁTS LÁSZLÓ: *A Dúvad.* ~ JOÓ TIBOR: *A történelmi optimizmus és pesszimizmus.* ~ MÉSZÖLY GEDEON: *Az ó-magyar Mária-siralom.* ~ MÁLYUSZ ELEMÉR: *A dörős emigráció.* ~ REMÉNYIK SÁNDOR, M. JUHÁSZ MARGIT, FALU TAMÁS, GULYÁS PÁL: *Versek.* ~ *Elvek és művek: Világválságban.* ~ *L'ultima zarina.* ~ *Magyar hadvezérek.* ~ *Bochuniczky Szefti novellái (Rigó, Nők).* ~ *Világ-irodalmi Lexikon.* ~ *A magyar romantika.* ~ *Tehetség-problémák.* ~ *Vakvágányon.* ~ *Az ember drámája.* ~ *Lángoló hegyek.* ~ *Zala megye története a középkorban.* ~ *Fekete emberek.* ~ *A magyar nemzet hadtörténelme.* ~ *Sir Percy visszaüt.* ~ *Gyilkosság a Magány-utcában és egyéb gyilkosságok.* ~ *Toronyőr.* ~ *A végtelen fasor.* ~ *Új német regények.* ~ *A Pannonia Könyvtár.* ~ *Bevezetés az esztétikába.* ~ *Kritikai Napló.* ~ *Szemle: Jakab Ödön.* ~ *Tudományos élet.* ~ *Színházi szemle.* ~ *Zenei szemle.*

1931. ÉV

ÁPRILIS 1.

4. SZÁM

IX. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 7 pengő. Tiszviselőknék 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. sz. ~ Telefon: Automata 534—32.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Ravasz László: Bethlen István	289	Tormay Cecile: Ludovika	308
Reményik Sándor: Egy «eltűnt» anyjának. Türelem. (Versek)	292	Gulyás Pál: Nyári csönd. (Versek)	315
M. Juhász Margit: Április. (Vers)	293	Giovanni Gentile: Szellem és fasizmus	317
Gyallai Domokos: Gergő három győzelmé Falu Tamás: Hálaadás. (Vers)	294	Szakáts László: A Dúvad	319
Kilián Zoltán: A rádió és az irodalom	299	Joó Tibor: A történelmi optimizmus és pesszimizmus	323
Falu Tamás: Kis állomás. Mulandóság. Árnyak. Kocsi. A naptáramban. Szív. Mentőkocsi a Köruton. (Versek)	300	Mészöly Gedeon: Az ó-magyar Mária- siralom	326
		Gulyás Pál: Világító álmom. (Vers)	328
		Mályusz Elemér: A vörös emigráció	329

ELVEK ÉS MŰVEK:

Hajnal István: Gr. Klebelsberg Kuno: Világviszályban	340	Török Pál: Dr. Holub József: Zala megye története a középkorban	356
Fábián István: Etelka Hory: L'ultima zarina	342	Majthényi György: Dénes Gizella: Fekete emberek	357
Markó Árpád: Magyar hadvezérek. Irta: Julier Ferenc	343	Gabányi János: A magyar nemzet hadtör- ténelme. Irta: Doberdói Breit József	359
Németh László: Bochuniczky Szeffi novellái (Rígó, Nők)	344	m—i: Orczy Emma: Sir Percy visszaüt	360
—n.: Világirodalmi Lexikon. Szerkeszti: Dr. Dézsi Lajos	347	m.—gy: Kupcsay Felicián: Gyilkosság a Magány-utcában és egyéb gyilkosságok	361
Kerecsényi Dezső: Farkas Gyula: A ma- gyar romantika	348	M.: Sántha György: Toronyőr	361
Joó Tibor: Tehetség-problémák	350	m—i: György Oszkár: A végtelen faszor	361
Gulyás Pál: Kacsó Sándor: Vakvágányon	351	Dr. Häckel Ernő: Új német regények	362
Horváth Károly: Dr. Cholnoky Jenő: Az ember drámája	354	P. I.: A Pannonia Könyvtár	363
Majthényi György: Sztinyai Zoltán: Lán- goló hegyek	355	Fábián István: Dr. Pitroff Pál: Bevezetés az esztétikába	364
		Németh László: Kritikai Napló	366

SZEMLE:

Jakab Ödön: (1854—1931)	370	Gál János: Galamb Sándor: A játék élete	378
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	370	Galamb Sándor: Színházi levél	380
Rédey Tivadar: Színházi szemle	373	Prahács Margit: Zenei szemle	381

A Napkelet t. Olvasóinak szíves figyelmébe!

Áprilisi számunkhoz az új negyedév elején esedékes előfizetések megújítására postatakarékpenztári befizetőlapot mellékelünk.

Azoknak a t. Olvasóinknak a példányaihoz, akik az előfizetéssel hátralékban vannak, az esedékes hátralék kimutatásával figyelemzetelelőlapot is csatoltunk.

Tisztelettel kérjük t. Olvasóinkat, hogy az esedékes díjak kiegyenlítése iránt a szokott lelkiismeretes pontossággal intézkedni sziveskedjenek.

Kiváló tisztelettel

A KIADÓHIVATAL.

BETHLEN ISTVÁN.

BETHLEN ISTVÁN, Magyarország miniszterelnöke, most tölti be hivatali szolgálatának tizedik évét.

Jelenleg egyetlenegy miniszterelnök sincs Európában, aki megszakitás nélkül ilyen sokáig vezette volna népe hajóját.

Magyarország történetében is csak egy példa van rá: a Tisza Kálmáné, aki 15 évig tartotta kezében a kormányrudat. Tisza Kálmán azonban az egész magyar történelem legállandóbb és legbékésebb időszakának volt politikai vezére. Háta mögött a megingathatatlan látszó monarchia alpesi hegyrendszere állott. Ezzel szemben Bethlen István kormányzása a magyar nemzet legszomorúbb, legzavarosabb időszakára esik, melyet a lét és nemlét szakadatlan válságainak szinte elképesztő sorozata jellemez.

Midőn kiváltságos emberek arra a helyre jutnak, amelyen egy nemzet életöszönét testesítik meg, rendszeren olyan érzésünk támad, mintha pályájuk megelőző része szakadatlan készület lett volna a végső, nagy kibontakozásra. Az aloé is száz évig készül arra, hogy virágját meghozza. A nagy ember is érthetetlenül és tétován kikívánczik századából, amíg el nem jön az a különös és nem álmodott korszak, amelynek számára teremtetett Ez a a kikívánckozás azonban a legalaposabb előkészület.

Bethlen Istvánról is az az érzésünk, hogy a gondviselés 46 éves koráig szüntelenül a *mai* szolgálatára készítette elő. Ezt bizonyítja az, hogy mindaddig nem találta meg helyét a magyar politikában, míg az összeomlott magyarság vezére nem lett. Mindaddig kirítt belőle, kérdőjel és ígéretképpen eljövendő helyzetünkre utalt, míg át nem vette a magyarság sorsának történelmi természetességű intézését. Izig-vérig erdélyi ember, aki szakadatlanul tanul, mindig vár, hallgat és készül s aki éppen azért, mert *teljesen* erdélyi ember: számfeletti tényező volt a magyar politikában. Ellenzéki politikus volt, aki a monarchia alkonyának hatalmi tényezőivel nem tud egy gyékényen megárujni, bár a politika világnézeti és történelembölcséleti alapjaira nézve felfogása teljesen egyezik a Tisza Istvánéval. Eltöltötte az idejét gazdálkodással, eközben az erdélyi agrárpolitika gyakorlati megismerésével. Elfoglalta magát hevesvármegyei harcokkal — ezáltal belenézett a nemzeti és társadalmi autonómiák élő szövetébe. Az egyetlen politikus volt, aki kisebbségi politikát hirdetett akkor, amidőn a magyarság többségben volt; s gazdasági, erkölcsi és szellemi fölényt követelt,

amikor elegendőnek látszott a politikai és hatalmi fölény. Így lett ő, Erdélynek megtestesítője, akkor még : élő anachronizmus, de egy összemoltt világ romjain : a megérkezett aktualitás. Főrangú családból származott és műveltségében két tényező olvadt össze : az európaiság és a transzylvanizmus ; ennek pontos eredője lett a csonkamagyarországi felfogás : a magyarság, mint a külpolitika függvénye és a külpolitika, mint a magyarság életútja.

Eközben érzelmileg megtelt mindazokkal a szenvedésekkel, amelyekre történelmünk egyik legnagyobb politikai művéhez, Csonkamagyarország lábpraállításához szüksége volt. Fajszeretete tömény és sűrített, mert Erdélyben támadt, ahol ez a fajszeretet átöröklés, szenvedély, tudatalatt feszülő ösztön. Elveszítette az ősi földet, feldúlták kastélyait, elperzselték vetéseit, elevenjén sercegett az idegen hatalom foglaló billoga. Mikor olyan helyzetbe került, mintha Rákóczinak megadatott volna Rodostóban, hogy népe sorsát és jövőjét intézze: senkinek sem volt olyan tiszta képe a valóságról, mint neki ; senkiben sem élt olyan finom ösztön a lehetőség felől, mint ő benne és senki sem állott annyi képességgel megáldva a valóság és lehetőség útkereszteződésénél, mint ő. A feladat Jázont és Odysseust kívánt s Bethlen István ennek a kettőnek a keveréke.

Átöröklésszerűen, de kivételes egyéni méretekben, benne van az erdélyi magyarnak diplomáciai képessége, a csöndes és néma közelharcnak halálos, de néha mosolygó kétségbeesése, mely brutális erők ütközőpontját rábeszéléssel, finom taktikával, türelmes várakozás örve alatt fanatikus erőfeszítéssel, végül is egy acélpenge döntő vágásával megoldja és új irányba tereli.

Hallgatag ember, aki sohasem nyugtalan, sohasem panaszkodik, aki nem árulja el gondolatait, nem siet el semmit, de akire nézve képzelenség, hogy az adott alkalmat ne használja fel és lekéssék olyan lépésről, amelyre évek óta a «kockarázás kínjai» között várt. Nagyon ritkán beszél, de mikor megszólal, felgyült gondolatoknak, rég készenlevő formuláknak özöne zúdul meg, mintha egy megtelt vízmedence zsilipjeit rántaná fel valaki. Ezért beszédeiben mindig van valami kinyilatkoztatásszerű. Érezzük, hogy sorsunk fordul és történelmünk malomkerekei megindulnak, mert megjött a szél, vagy megjött a víz : a rég várt pillanat, amely egy készen levő akarat terveit elemi erővé változtatja át.

Tízéves miniszterelnöksége eredményekben viszonylagosan gazdagabb történelmünk bármely 10 événél és ez eredményeknél még csak a legyőzött nehézségek nagyobbak. Már az magában óriási és hihetetlen eredmény, hogy még élünk és vagyunk, mert olyan időközön mentünk keresztül, midőn a legnagyobb eredmény a pusztaság let megmentése volt. Ha elgondoljuk, hogy miniszterelnöksége első felében a királypuccsot kellett megoldania, második évében a Népszövetségbe kellett Magyarországot felvételnie, harmadik évében a kölcsönt kellett megszereznie és a valutát kellett stabilizálnia, negyedik évében az államháztartást

kellett aktívvá tenni; ötödik évében a magyar parlamenti életet kellett újjászerveznie, hatodik évében meg kellett küzdenie a forradalom utolsó ellenforradalmi hatásaival, onnan kezdve az internacionális politikát a revízió gondolata felé kellett irányítania, mindez idő alatt Magyarországot belülről konszolidálni, kívülről, mint legkisebb államot a világtörténelem legnagyobb félreértésének és gyűlöletének hamuesője alól a két kezével kivájnia, hatalmi rendszerek beláthatatlan szervezetében az igazság gondolatát érvényesítenie, s mindezek tetejébe az utolsó két évben a világ leginkább tönkretett államát a történelemnek eddigelé legnagyobb gazdasági válságán kell átvezetnie: szinte elbámulunk a feladatok nagysága fölött és egyszerre támad két ellentétes kérdés, hogyan érkezhettünk fel idáig és hogyan fogunk még feljebb jutni?

Mennyi tanácstalanság, vakon kirobbanó szenvedély, idétlen kísérlet, zagyva bizonytalanság kavargoz ez út felett! Viszont egyetlen erőnk, legfőbb ütőkártyánk és szabadalmunk egy törekenynek látszó abszolút idegember, a hallgatag, nyugodt, megfontolt, egyenletesen dolgozó Bethlen István. Ő a jelenkori magyar történelem lelke és sorsintézője, finom acélrugó, mely az időt készíti és a hajnalt nemcsak ígéri, hanem hozza.

A magyar nemzet az ő személyében mutatta meg az elmúlt tíz esztendő alatt örökletes politikai kiválóságát; az ő politikai műve e korszak legnagyobb alkotása és az ő szelleme a legnagyobb magyar győzelem. Éppen ezért ő az újrakezdő magyarságnak «representatív man»-je. Egyéniségének kisugárzása a legnagyobb magyar erő és érték.

Ez a jubileumi év nem a jóslatoknak, hanem az emlékeknek az éve. Nem követelésekkel állunk elé, hanem hálánkat mondjuk el. Követelésünket ő reá bízuk, mert ő jobban látja azokat, mint mi. A mélységből a magasság felé legnagyobb utat ez alatt a tíz esztendő alatt tettük meg s e tíz esztendőnek az a legnagyobb tanúsága, hogy tovább is csak ezen az úton és csak így haladhatunk. Egy nemzet legnagyobb cselekedete az, hogy felismeri vezérét és követi őt; minden egyéb a vezértől függ.

A vezér pedig Istentől függ. Ő választja ki, Ő készíti elő s a törekeny emberi egyéniséget Ő tartja kezében, hogy ezzel az egyetlen szerszámmal történelmet írjon. Az a kéz erősen tartsa, a törekeny szerszám pedig el ne fogyjon addig, míg az új fejezet nincsen megírva!

Még azután se, sokáig.

Ravasz László.

EGY «ELTÜNT» ANYJÁNAK.

Várod . . . még mindig várod.
Én nem mondhatom neked, hogy ne várd, —
Várni fogod, amíg élsz, mindörökké.
Szibériából, Kínából, Japánból,
Mandzsuriából — világ végéről,
Tizenöt év . . .
Mi az: tizenöt év?
Egy óra sok,
S az örökkévalóság is kevés
Egy anyának, ki várja a fiát.
A könnyeidet ki számlálta meg?
Ki jegyezte fel sóhajtásodat?
Szerelmed pergő ima-szemeit?
Minden olvasószem csak ennyi volt:
Hozd vissza, hozd vissza, hozd vissza . . .
Ki kutatgatta rebbenő reményed
Fogyó s növvő holdváltásait?
Ki látta: hányszor volt fekele újhold?
Csak beteljesült holdvilág soha.
Tizenöt év . . .
S én mégsem mondhatom Neked: ne várd,
Úgyis várod, amíg élsz, mindörökké,
S az Isten nap-nap után tesz csodát.
Jönnek, — még ma is jönnek
A hajdan virággal várt daliák.
Szibériából, Kínából, Japánból,
Mandzsuriából, — a világ végéről,
Feketén, vadul, ismerellenül,
Arcukon évtizedes idegenség —
De jönnek, jönnek
Virágtalan virágba vissza mégis . . .
Én nem mondhatom Neked, hogy ne várd.
Hátha egyszer majd mégis telehold lesz
S egy teleholdas téli éjszakán
Valaki megáll majd a küszöbön.
Arcáról a kő-maszkos idegenség
Leolvad egyetlen csókok nyomán . . .
Én nem mondhatom neked, hogy ne várd . . .

Engem is így várt volna az Anyám.

Reményik Sándor.

TÜRELEM.

A költő, a példátlan, régi, nagy
 Megbélyegzett Téged s megátkozott,
 Állatok erényének hirdetett,
 Robbanó lelke teljes erejével
 Utált és megvetett.
 S nem is csillagot-söprő mozdulattal,
 (Hisz láthatatlan karja égig ért!)
 Csak egy rúgással,
 Ahogy oktalan állatot szokás —
 A sulba, messze — elrugott magától.

Nekem Te mindenem vagy, Türelem:
 Szeliden fénylő álló-csillagom,
 Rám mosolyogsz és engem mosolyogtatsz.
 És Te vagy népemnek is mindene,
 Kit minden égi vándor elhagyott.
 Mi lenne, ha egy tébolyodott percben
 Nekem is égig érne a karom,
 S magam egéről és népem egéről
 Lesöpörnélek örült mozdulattal:
 Türelem, szelid álló-csillagom?

Utánad mi maradna?

Reményik Sándor.

ÁPRILIS.

Egészen zsenge lomb hajlott az útra itt az áprilisi kertben,
 Én pity pangok között a friss fűvön elnyúlt testtel napon hevertem.
 Még pára szállt a szilvafák között, az elvékonyuló kékes ágon
 Pufók virágok színesedtek, s harmat száradt a kis szziromszoknyákon.
 Avart gyújtott a szomszéd, s szállt a füst fanyar, szőkén kigyózó cstkja,
 Messze, mint kék csipkeszegély, a Bükk intett az ég szélére írva.

Lankadtan alvó két kezem sugárba mártottam szétnyitva lassan,
 S néztem, amint sápadt húsán az élő fény zengő pirosa harsan.
 A barna ághegyek felett feszült a Nap kibontott hárfahúrja,
 S fénybe kábult testemen át bűgött az ébresztő jel: alleluja!

M. Juhász Margit.

GERGŐ HÁROM GYŐZELME.

MÁR GERGŐ barátod is elment a huszonkettősökkel, a frontról küldött a napokban levelet, — írták nekem hazulról a háború harmadik telén.

Gergő, gyermekkori jó cimborám! Hová gonoszodott a háború, hogy már a te törékeny, vézna testedet is igájába fogja? . . .

Föl fogom keresni Gergőt! — vettek rajtam erőt az emlékezések. A huszonkettősök itt vannak a szomszédságunkban, sok jó barátom van a tisztek között: hátha sikerülni fog Gergő számára egy kis rést nyitnunk trénhez, raktárhoz, táborig vasúthoz? Öldöklő fegyver, ennek az ártatlan mamlasznak a kezében? Fölkeresem és kiválasztom a front szilaj nyájából!

Gergő . . . de ni, ni: megbántódás felhőzi be lelkemet, amint a mult emlékeit rendre idézgetem. Gergőtől egypárszor fájdalmas, meg-alázó vereséget szenvedtem! Ő bizonyosan nem tud róla, de — lám! — bennem ma is megsajdul vereségem szégyene.

Hát csak azért is fel kell őt most keresnem! A háború rostája föléje rázott, most megszabadulhatok attól a félszeg érzéstől, hogy ez az egyszerű, gyámoltalan szolgálógyény győzelmes magasságban lebeg fölöttem.

Téli nyugalom volt a fronton, engedélyt kaptam, hogy átlátogassak a huszonkettős ezredhez.

Erdők, dombok mögött vitt utam, a háború képe eltűnt szemem elől. A multról gondolkoztam: Gergő barátomnak rajtam aratott két-rendbeli, nagy győzelméről.

I.

Az első győzelem így történt.

Két esztendő már Keresztúron töltöttem a kollégiumban. Gergővel akkoriban is fenntartottam a barátságot, nyári vakációkon vele pályáztam legszívesebben. Sokat beszéltem neki a városi élet szépségeiről. A kicsi boltról a kollégium közelében, a piaci nagy üzletek kincseiről, panorámák, cirkuszok káprázatos csodáiról.

Gergő sóvárgó szemmel figyelte meséimet.

— Én is elmegyek! — újságotla egyszer nyár vége felé. — Az őszön elmegyek, itt hagyom ezt a rongyos falut.

— Ugyan hová mennél?

— Városba . . . keresetre! — mondotta átszellemült arccal.

— S apád? Mit szól hozzá apád?

— Apám el fog engedni. Bíz úgy, én is elmegyek szerencsét próbálni.

Tudta Gergő, mit beszél! Eggyel kevesebb száj télire: kapva kapnak ezen a sokgyermekes szegény házban!

A mezei munka elfogytával Gergő csakugyan útra kelt szerencsét próbálni. Ment-mendegélt félnapon át, amerre a Nyikó vize siet a Küküllőbe s meg is érkezett ugyanoda, ahol én koptattam a macskafejű flaszt: Keresztúr városába. Mikor először találkoztam vele, már keresete is volt: boltos fiú lett belőle a vén Lukácsnál. Nem szegődött inas, hanem csak amolyan kifutó, sepregető, lámpatakarító fiúcska. Fehérisnyája, patkós csizmája, pörge kis kalapja ugyanaz, mint otthon a faluban, csupán egy kis kék előkötő a derekán, a városi élet jelképéül.

Rajta is beteljesedett a bibliai mondás, hogy aki hű a kis dolgokban, azt többre bízta föllebvalója. A vén Lukács csakhamar megengedte Gergőnek, hogy mikor ráér a pucolástól, cukrot, fűgét, mandulát, zsemlyét, kiflit szolgáljon ki a pénzes embereknek.

Nagyot nőtt ezzel a Gergő tekintélye!

Én ugyancsak büszke voltam rája.

— Gergő falumbeli, jó barátom! — dicsekedtem szobatársaim előtt.

Majd minden vasárnap délután meglátogatott a kollégiumban. Szobatársaimmal is barátságot kötött. Mi, alsóosztályosok, mindig tőle vásároltunk, ha a piacra vitt dolgunk. A vén Lukácsnak Gergő működése a «nagy forgalom, kevés haszon» előnyét szerezte meg.

Üzlet üzletet fiadzik.

Gergő személyével kapcsolatban hovatovább mind több szó esett köztünk egy fogas pénzügyi kérdés megoldásáról, amely a következőképen állott.

Benkő Misinek, negyedik barátunknak, volt egy lyukas piculája. A hibás pénzdarab értékesítésére nagyon sok kísérlet történt már, de mindenik kudarccal végződött.

Hátha Gergő az a gondviselészerű ember, aki a lyukas piculát teljes névértékben forgalomba tudja hozni?

Következő vasárnap délután, mikor Gergő kopogós csizmájával újra befordult hozzánk, Benkő Misi közölte vele a tervet.

— Gergő, akarsz két krajcárt keresni?

— Akarok bíz én! — mosolyodott el Gergő öregesen. — Jól fog a pénz.

— Hát ide halgass! Holnap bemegyek hozzátok a boltba s két krajcárért cukrot kérek. Ezzel a lyukas piculával fogok fizetni, látod? . . . Te elveszed a piculát s gyorsan a fiókba csúsztatod a többi közé. Nyolcat kellene visszaadnod, de csak hatot adsz vissza, kettőt megtartasz jutalmul . . .

Gergő arcát rettenetes düh borzolta föl.

— Mit gondolsz, hogy én megcsaljam a gazdámat?

— No milyen nagy dolog! — biggyesztette ajkát Benkő Misi. — A vén Lukács nem fog rájönni, hogy te csináltad.

— Hát a becsület, hé?

— Szamár vagy! . . .

— No, te ugyan nagyokos vagy! Ezt tanultad a kollégiumban? Erre tanítottak — csalásra?

Benkő Misit felbőszítette a kicsinylés, szóból szó jött, majd rugások, sapkák . . . Gergő végül is engedett Benkő Misi túlerejének s védekezve kihátrált a szobából.

Megdermedve néztem a jelenetet. Majd utána eredtem Gergőnek s utólértem az utcán. Törülközött, fújt, köpködött a viadal után.

— Fáj-e? — kérdeztem gyámoltalanul.

Gergő megrázta fejét, győzelmesen mosolygott és nagyot kacintott rám.

— A csepelesz . . . min jár az esze! Hogy csaljам meg a gazdámat — hm! Hát a nemzetsége vagyonaért . . .

Fényesség árasztotta el Gergő alakját, lekaptam róla szememet. Mintha szárnyra libbent volna . . . nem tudtam vele lépést tartani, elállott a lélekzetem.

Elbúcsúztam tőle, visszakullogtam az iskolába. — Ezt tanultad a kollégiumban? — hallottam a Gergő tiszta, fenséges hangját. A vád nekem is szólt. Éreztem — bár akkor még nem tudtam volna olyan szakszerűen kifejezni — éreztem, hogy a kultúra engemet is utálatosan megfertőzött.

Az üzletben ugyanis, amelyet Benkő Misi a lyukas piculára alapított, én is csendes társ voltam.

II.

Gergő második győzelme jóval később, egyetemi hallgató koromban játszódott le.

A mi egyetemi éveink Kolozsváron heves mozgolódások között zajlottak le. Nagy nemzeti mulasztásokat akartunk helyrehozni, nagy magyar célokat akartunk megvalósítani. Az erdélyi magyar falut ki akartuk ragadni a tudatlanságból. Rengeteget gyűléseztünk, forrongtunk, vitatkoztunk, kirándulásokat rendeztünk a nép közé.

Ezeknek a lázas éveknek egyikében nagy tervekkel mentem haza szülőfalumba karácsonyi vakációra.

A fonót, ezt a léha, korhadt falusi szervezetet meg fogom reformálni, nemesebb tartalommal fogom megtölteni. Azalatt, míg otthon leszek, minden este elmegyek a fonóba, felolvasok, előadásokat tartok elmaradott falusfeleimnek, határoztam el.

Akkor már tisztában voltam a módszer fontosságával. Anyagbeosztást csináltam: fokról-fokra fogom hallgatóságomat a művelődés titkaiba bevezetni!

Első alkalommal egyik kiváló írónk egyik legszebb elbeszélését fogom felolvasni, amely meseszerű hangjával, egyszerű szerkezetével nagyon közel áll a nép lelki világához.

Tervemet közöltem szomszédasszonyunkkal, Zsuzsa nénival, aki törzsökös tagja és szóvivője volt a fonónak. Ő jobban közhírré fogja tenni a nagy újságot, mint száz dobos.

A meghirdetett estén hónom alá vettem a díszkötéses könyvet és beállítottam a fonóba. Sokan voltak nők is, férfiak is. Hiszen a mi népünkben megvan a vágy a művelődésre! — állapítottam meg.

Tisztelettel fogadtak, középre ültettek, a függő petroleumlámpa alá.

Ünnepies csönd támadt, amint a könyvet kinyitottam és olvasni kezdettem a novellát. Figyelnek! — örvendeztem. Csak az orsók halk pergése hallatszott és néha egy-egy félénk köhintés.

A történet véget ért, behajtottam a könyvet s kérdően néztem a társaságra.

Tompa, tisztelettel teljes pillantások, itt-ott idegenkedő mosolygás.

Ügyetlenek, még a tetszésüket sem tudják kifejezni!

— Noshát, hogy tetszett? — akartam megoldani nyelvüket. — Híres szép munka, maguknak is tetszett bizonyosan.

Azt hiszem, rendre kialakult volna a kedvező vélemény, ha először az a csúfszájú, ízgága («pap-turó») Feleki Pista nem szól a dologhoz.

— Ilyen tudománnyal, kérem igen szépen, Gergő is elő tud állani! — szólt felém a sarokból. — Ugy-e, Gergő? Te is tudsz efféle beszédet mondani! . . .

Gergő ott kuttogott hátul egy padon, mint ahogy az szegény, elcsigázott szolgálégényhez illik, Sovány arca kigyúlt, amint nevét említették, röstelkedve pillantgatott felém.

— Már hogy tudnék, Pista bácsi! — tiltakozott. — Nem tudok én ilyen szépet . . .

Az asszonyok fölserkentek, Gergő felé nyujtogatták nyakukat és nyelvelni kezdtek rája, mint a libasereg a közéje tévedt bárányra.

— Bizony, tudsz te, ha akarsz! Nem szégyen az, ha tud valaki. Csak ki vele, mutasd meg! . . .

Mindnyájan bízatták Gergőt, mintha valami sérelmet akartak volna megtoroltatni vele, amit én követtem el rajtuk. A hangulat mind ellenségesebb lett irányomban.

Uri diplomáciával magam kezdtem Gergőt lehangosabban bízgatni, csak meséljen, én is nagyon fogok örülni.

Végül engedelmeskedett Gergő, előbbre ült egy kis, kerek székre s elindította a maga történetét. Mulatságos történet volt a *Királyné asszony hét leányáról*. Csakhamar magam is önfeledten csüngtem szavain. Nagyszerűen színezte előadását, pompásan jellemezte alakjait, egyes jeleneteket valósággal megjátszott.

Óriási sikere volt, még a mese végén is erre-arra dőltek az emberek a nevetéstől.

Az öreg Feleki diadalmasan fordult felém :

— No, ugye? Pedig nem is könyvből nézte! . . .

Egyszerre megvilágosodott előttem kudarcom oka! Könyvből néztem, persze! Tilosba tévedtem könyvemmel: egy évezredek óta szabadon hömpölygő, élő, ragyogó művészet útjába! . . . Könyvből néztem, amit Gergő, az istenáldott művész, könyv nélkül is el tudott mondani.

Bukásom nagyobb volt, semmint azt azon este megítélhettem. A falu napokon át mindazon mulatott, hogy Gergő milyen akkurátusan földhöz teremtette a tudós urat.

Feledtem mégegyszer díszkötéses könyvemmel a fonóba menni.

III.

Rég volt, boldog békesség ölén . . .

Most itt a háború próbája!

Használni fogom az alkalmat s eloszlatom azt a bántó tudatot, hogy Gergő győzedelmesen ragyog fölöttem.

Erre fordult gondolatom, amint odaérkeztem a huszonkettős ezred frontszakaszához.

Mekkorát fog nézni Gergő, mikor rája köszönök! Félénk tisztelettel fog rám tekinteni: én főhadnagy vagyok, ő egyszerű közkatona. Akadozni fog, nem fogja tudni, hogy milyen hangon szóljon hozzám.

Talán a medáliámat is észreveszi!

Én pedig nyájas leereszkedő leszek hozzája. Vigasztalni fogom, megnyugtatom a háború veszedelmei felől.

— Bátorság Gergő! — fogom neki mondani — nem hal meg mindenki a harctéren. Látod, én már a harmadik évet töltöm idekünt s egy kis sebesüléssel szerencsésen megúsztam.

De nemcsak jó szót fogok adni Gergőnek. Cselekedni fogok érte, megkérem a századparancsnokát, hogy amint alkalom nyílik rája, vezényeltesse hátra az első vonalból, úgysem igen fogja hasznát venni a jámbornak. Gergőnek, — persze — nem árulom el közbenjárásomat, úgyis tudni fogja, hogy az én kezem van a dologban . . . Sőt, bizonyosan haza is meg fogja írni, hogy milyen jót cselekedtem vele.

Hatalmas jóltevő! Ez lesz az én győzelmem Gergő barátomon . . .

Megérkeztem a huszonkettősök első zászlóaljához. Előkérttem a lajstromot, csakugyan ott volt Máthé Gergely neve a harmadik század közhonvédei közt.

A harmadik századhoz siettem.

A dolog jól kezdődik: a harmadik század parancsnoka iskolatársam. Könnyű lesz vele a Gergő ügyét megtárgyalni. De majd később, visszajövet, most hadd lássam emberemet. A trénhez fogom vezényeltetni.

— Máthé Gergelyt szeretném látni, — mondtam a századparancsnoknak.

— Annyira érdekel? — kérdezte csodálkozva. — Csupán érte fáradtál ide?

— Gyermekkori játszótársam volt . . .

— Hát csak nézd meg, a hadapród majd odakalauzol, nekem sürgős jelentést kell írnom az éjszakai csetepatéről. Hadapród, kísérd el a főhadnagy urat!

Elindultam a hadapród nyomában. Fedezékek, futóárkok szövvényén botorkálunk végig, míg végre egy kis ciheres erdőbe érkeztünk, amely elhajolt a front irányából. Nehány lépést tettünk befelé a ciheresbe.

Meggyökerezett a lábam!

Kis tisztáson bükkfagallyból ütött, alacsony ravatal állott: a ravatalon az én Gergő barátom! Szelíd, halvány arca mintha rám mosolygott volna a füstös, véres köpenyeg alól.

— Hogy történt . . . mikor? — kérdeztem reszkető döbbenettel a hadapródtól.

— Az éjszaka . . . őrjáraton . . .

— Szerencsétlen, ugyan hamar megkapta!

— Megkapta, tudnivaló volt, hogy meg fogja kapni, — bólogatott a hadapród. — Kitűnő katona volt, maga vállalkozott a nehéz feladatokra. — Én eleget hevertem odahaza, amíg mások szenvedtek idekünt! — szokta mondani. — Az éjszaka egy öreg népfölkelő helyett állott be az őrjáratba. — Menjen vissza öreg, magának családja van odahaza, értem nem olyan nagy kár! . . . Holtan hozták vissza társai . . .

Összeroskadt lélekkel álltam a Gergő ravatalánál, alázatos hódolattal néztem nyugodt, szelíd arcára.

— Gergő! . . . harmadszor is legyőztél engemet. Fölém kerültél . . . most már örökre, utólérhetetlenül! . . .

Gyallay Domokos.

HÁLAADÁS.

*Oh, köszönöm neked, hajnal,
Hogy két karom kitártad
És átöntötted szívembe
Minden égi csodádat.
Hogy jobb, s bal egymást jeledve
Ujjonghatott feletted . . .*

*És köszönöm neked, alkony,
Hogy kezem összetetted.*

Falu Tamás.

A RÁDIÓ ÉS AZ IRODALOM.

ARÁDIÓ a nagy tömegeké, a nagy tömegek pedig a magasabbrendű irodalom iránt nem érdeklődnek. Az átlagos rádióhallgató irodalmi igényét teljesen kielégíti napilapjának irodalmi része, esetleg megveszi még valamelyik igen olcsó folyóiratot, az újságok néhány filléért árult könyveit. Az átlagos rádióhallgatónak nincsen középiskolai irodalmi előképzettsége, a műfajokról és az irodalomértékelés szempontjai felől nem tájékoztatta soha senki. Temérdek ember a rádió útján jutott először életében irodalmi alkotások megismeréséhez; felnőtt korában kapta meg e felfedezésnek olyan örömeit, melyek a közép- és főiskolát jártak számára természetesen voltak tanulókorukban. Amit mi műveltek irodalomnak nevezünk és szemünkkel tettünk magunkévá, abba ezek az embertársaink most ízleltek bele csak a fülük útján.

A rádió és irodalom viszonya a súlyos kérdések egész tömegét veti fel nap-nap után s e soraink e kérdéstömkelegből igyekeznek megbeszélni a legérdekesebbeket, mégpedig a dolog minden oldalát ismerő tárgyilagossággal.

1. A szemmel való felfogásra szánt, azaz a könyvekben és lapokban nyilvánuló irodalom jóval könnyebb helyzetben van a bírálattal szemben. Ez a megállapítás a szemnek és fülnek egyszerre szóló színpadi irodalmi művekre is érvényes. Mindezekenél az író, a közönség és a kritikus irodalmi műveltségben közelebb van egymáshoz, mint a rádiónál. Egy-egy lap, egy-egy színház közönségének egyéni és tömeglelke nagyjában mindnyájunk előtt ismert; tudjuk, mi fogja meg az embereket, mit szabad az írónak, mit nem; az író irodalmi számítása ezekre a tényezőkre épül meglehetősen biztonsággal.

Milyen más a helyzet a rádiónál! A kritika itt, nem tudván hirtelen megtalálni az új helyzet szempontjait és eszközeit, még mindig az irodalmi kritika régi fegyverzetét használja a rádióra, vagy ami még rosszabb, zenekritikusokra bízta az irodalmat is, mivel a rádióműsor kétharmada zene. Ez a «többségi elv» legjobban a zenekritikusokat hozta zavarba; van köztük, aki érzi hivatlan voltát és inkább tapintatosan agyonhallgatja az irodalmi részt; mások nyugodtan dolgoznak az első megdöbbenés után zenei szempontjaikkal az új területen is. A rádióbírálat és a közönségvélemény ezért aránylag ritkán fedi egymást, ma még a kritikus nem ismeri azt a közönséget, melynek nevében oly bátran beszél.

2. Rádió csak egy van, irodalmi irány több. A többféle irodalmi irány mind szóhoz akar jutni a rádióban és ez a törekvés természetes is. Az a kapcsolat azonban, mely az egyes irodalmi irányok és politikai pártprogrammok között fennáll, nem mindig természetes. Szociálista vagy még baloldali politikai árnyalatok tömegekre hivatkoznak politikai érveléseiknél és a hozzájuk csatlakozó irodalmi törekvések ugyanekkor a tömegek lelkétől végtelen messzeségben állnak. Ezek az ellentétek a rádiónál feltűnő módon jutnak kifejezésre: a pártlap a legmodernebb zenét és az expresszionista irodalmat követeli, míg ugyanakkor a párttag, a szegény munkásember iszonyodva tiltakozik levelé-

ben az ilyesmik ellen. Nyilvánvaló dolog, hogy amíg valamely rádióelőfizető politikai nézeteiben baloldali lehet, ugyanakkor most bontakozó irodalmi igényei az egyszerű mesélés, a naiv vígjáték, ősi versritmus körül alakulnak ki, azaz a politikai és művészeti progresszivitás nem jár együtt a lelkekben.

3. Tiszta irodalmat, mondják az irodalmárok. Derűs irodalmat, követeli a közönség. Itt is sajátságos ellentét mutatkozik. Nálunk még mindig él orosz irodalmi hatások alatt valami olyan értékelési gyakorlat, hogy csak a nehéz, sötét témájú alkotások jelentik a tiszta irodalmat, ezek is főleg akkor, ha a parasztok életével foglalkoznak. Ami mosolygós, menten a megvetett «szórakoztató irodalom» csoportjába kerül. Az irodalmi diktatura, mely makacsabb és kérérlhetetlenebb a politikai diktatúránál, azt a parancsot szeretné adni a rádióknak is, hogy *ne törődjen a közönséggel*. E diktatúrának az a jelszava, hogy a tömeg igényeit a tömeg érdekében nem szabad meghallgatni. Engedékenyebb az a felfogás, mely a tömeget nevelni akarja. A nevelési szándék azonban nem óhajt átmenetet és legfőképp: nem tűr semmi régít.

Az úgynevezett tiszta irodalom terén más a követelés a rádió és más a nagy kiadócégek irányában. Ma az írók jórészét a kiadó nevezi ki; egy-egy könyv vagy összes kiadás a szemérmetlen reklámozásnak olyan mértékével történik, hogy az irodalom kisszámú barátainak elmegy a kedve minden lelkesedéstől. A napilapoknak hirdetési moráljuk egyszerűen nincs; a millimétersor megfizetésén múlik az irodalmi érték és írói rang. Köteles-e a rádió magáévá tenni ezt az értékelést? Az irodalmi közvélemény, melynek a nagy kiadók diktatúrája ellen alig van eszköze, melynek az írói kinevezésekre nem igen akad szava, a könyvkiadás terén belenyugszik «a közönség óhajába». Viszont a rádiónál bizonyos idegességgel néz mindent, a közönségérdeket kevésbé hajlandó figyelembe venni.

A rádió ebben az íróavatási és méltánylási zürzavarban világszerte önálló utat igyekszik követni. Nagyobb hatalom, mint a könyvkiadás, sőt idestova nagyobb erő a sokféle és mindig önmagát romboló sajtónál is. A hirdetések útján való jövedelemszerzésre az előfizetéses rendszernél nincsen szükség. Szempontjai magasabbrendűek lehetnek, nem kell kétségbeesetten tömegsikerért lihegnie. Hallgatóinak szükségleteit helyesen felismerve adhat irodalomtörténeti képzést szemelvények alakjában, régebbi színdarabokat is hozhat. Gondot fordíthat történelmünknek irodalmi alkotásokban való megismertetésére, ami az elszakított magyarság új nemzedéke szempontjából fontos. Az írónak szabadsága van megírni mindazt, amit lelkiismerete szerint elmondandónak tart. Az olvasónak viszont ugyanily joga van elfogadni vagy visszavetni bármely író bármely alkotását. A művészi szabadság és az elfogadó-visszavető szabadság viszonya a rádiónál nem oly egyszerű, mint a könyvírás és a könyvvásárlás ügye. A könyvnek nincsen oly szabadbejárása a családba, mint a rádióknak. A könyvet magunk keressük fel; ha pedig a mai általános erkölcs szempontjából kivetnivalót kapunk benne, sokkal kevésbé tehetjük felelőssé érte az író és kiadót. A rádió állandó családtag. Biznak benne a mai erkölcsirend szerint élő emberek. A könyv lehet új erkölcsöt követelő, az írás hirdetheti az élenjárók új szempontjait, mert azok veszik csak kezükbe, akik megértik vagy megérteni szeretnék. A rádió viszont nem kicsiny avantgarde embercsoportot szolgál, hanem országfentartó nagy tömegeket, melyek csak lassan, fokozatosan mennek a legelőljárók után. Nyilvánvaló ebből, hogy a legirodalmibb folyóiratok kísérletező, úttörő anyaga nem alkalmas rádióközvetítésre, ezeket vagy egyáltalában meg sem értenék,

vagy ami még rosszabb : a félreértések az író művészi szándékát egészen másfelé terelnék.

4. Az író és az előadandó mű kiválasztása ezért egyik legnagyobb gondja a rádiódramaturgiának. Adhat-e teljesen új, eddig ismeretlen írókat a rádió? Írók között, bírálók között sokszor hallja az ember, hogy teljesen ismeretlen nevek is szerepelnek a rádió felolvasóinak sorában. E megállapítások az ismeretlenség tényének megállapításánál nem mennek tovább, azaz nem hivatkoznak hallgatás útján szerzett tapasztalataikra az ismeretlenek előadott művei felől. Amíg napilapban, folyóiratban, színpadon, könyvben valaki minden előzmény nélkül előállhat alkotásával, a rádióban ezt panasznévén emlegetik. Általában az a tapasztalat mutatkozik az európai rádiózásban, hogy a műsor mindennapi irodalmi anyagát a közepes írók szolgáltatják. Legáltalánosabb bírálati megállapítás Európaszerte a leghíresebb írók ritka rádiószereplése. Galsworthy például 1930 őszén szerepelt először hazája rádiójában darabban, noha a brit rádió 1922 óta fennáll ; az utóbbi év leforgása alatt a világnevek közül kétszer szerepelt Shaw a brit rádió mikrofonkockája előtt, ekkor sem írói alkotással ; egyszer beszélt Hauptmann Gerhart, egy színpadi jubileumon tartott üdvözléssel ; egyszer Thomas Mann ; a franciáknál a második írói garnitúra szerepel a mikrofon előtt, ebből is azok, akik inkább hirlapírók ; az olasz műsorokban hasztalan keresnök D'Annunzio, Deledda, Niccodemi, De Stefani nevét ; nem olvasott fel Knut Hamsun, nem Lagerlöf Zelma, nem Sigrid Undset ; a spanyol rádió sem ad világneveket.

A rádiók vezetői mindezt igen jól tudják és a megmagyarázó okokat is feltárják. Ilyenek : számos nagy író nem szeret beszélni, közülük sok egyenesen rossz előadó ; a rossz kiejtésű, beszédhibás, megnefelelő hangú írók félnek magukat az ilyen, nem kedvező oldalról bemutatni ; az igen nagy hírré jutott írók gyakran idősek és újítástól irtózók, akik félnek a mikrofon előtt való szerepléstől ; számosan még ma sem ismerik a rádió mérhetetlen jelentőségét és csak alsórendűbb tömegszórakoztatót látnak benne ; anyagilag elkényeztetett világnevek kevésnek tartják azt a tiszteletdíjat, amit a rádió nyújthat nekik.

Sajátságos, de igaz, hogy a világ leghíresebb muzsikusai sokkal tisztábban látják a rádió életátalakító erejét, mint a legtöbbre értékelt írók. A kiemelkedő magyar íróknak a rádióról vallott felfogása szinte kivétel más nemzetek kényeztetett íróihoz mérten : mai legkiválóbb íróink állandóan szerepelnek a rádió előadói között, csak Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Zilahy Lajos, Surányi Miklós, Karinthy Frigyes, Mécs László, Aprily Lajos, Móra Ferenc, Komáromi János, Hevesi Sándor, Csathó Kálmán, Kozma Andor stb. nevére kell gondolnunk. Ezek mellett a jó és elismert, az elsoroltak novelláival és verseivel vetekedni tudó elbeszélők, költők egész sorát említhetnők, köztük a Napkelet ismert novellistáit is. A vezetőnevek közül csupán kettő-három hiányzik, ezek mikrofon elé ülni nem is akarnak. Hogy néhány író tökéletesnek találja a rádió irodalmi műsorát, ha minden héten ő szerepelne, érthető és menthető emberi gyengeség, melybe többé-kevésbé mindnyájan beleesünk.

5. Mit adhat a rádió a ma szokásos irodalmi műfajokból? Mindent, ami eseményszerű, gyorsanpergő, rövid.

A vers csak kitűnő előadásban hat, akkor is keveset szabad adni belőle. Ha a költő egyúttal olyan szerencés rádióelőadó, mint nálunk ma Mécs László vagy Gyula diák, a vers tömegsikere kétségtelen. Ehhez azonban a vers megfelelő voltán kívül jó rádióhang, világos, szép beszéd, erős szavalókészség kell,

amivel igen kevés költő rendelkezik. Általában : a szabad versnek, a nagyon is jelképesnek nincs keresnivalója a rádióban, az ilyesmit egyszerűen nem értik meg és kikapcsolják hallatára a készüléket. A világos, felemelő, ütemes verseknek vannak csak hallgatóik.

Az elbeszélés terén a cselekményes, leírással, lélekrajzzal nem sokat bibelődő alkotások számíthatnak sikerre. A rövidség itt még nagyobb erény, mint a napilapoknál és újabban a folyóiratoknál is. Ma, az általános tárcalesajnálás korszakában számos írónak nehéz ezt megtanulni; aki négy-öt tárcalámban nem tudja egészséges, kerek szerkezetben elmondani meséjét, nem jut a rádióban sikerhez. Mese kell, nem lélekelemzés, nem táj- vagy jellemfestés. A német rádiókban csak az úgynevezett «Kurzgeschichte» juthat újabban szóhoz, ilyenből kettő-három is mehet az «Erzählung» helyett. Az angolok a «short story»-kat szeretik, a short-ot azonban nagyon komolyan veszik.

Hálás elbeszélőműfaj a rádióban újra feltámadt hajdani «csevegés». Ennek az ötletes, sok tárgyi tudást és ragyogó stíluskészséget igénylő műfajnak nálunk még kevés művelője van a rádióban, a jövő azonban mind nagyobb teret fog neki adni. Azt a kevés író, aki csevegni tud, ma még teljesen lefoglalják a napilapok.

Az esszének nem sok keresnivalója van igazság szerint a rádióban, de azért néha megüli a műsorokat. Okosan, népszerűen, a nagy tömegek igényeihez mérten kevés tudományos író beszél; a tudományos és politikai élet emberei nem világosodnak meg sokszor rádiófelolvasásuk félórájára. Esszéket olvasnak bele a mikrofonba, melyek jók a szakfolyóiratokban, de annál kevésbé alkalmasak a rádió közönségének oktatására.

Színjáték dolgában a rádió visszaviszi az írókat az erősen cselekményes egyfelvonásos felé. Háromfelvonásos darabokat rádión végighallgatni nagyon fárasztó mulatság; a rádió természete parancsolón dönt a kevésszereplőjű, élénk párbeszédben lefolyó egyfelvonásos mellett. Ezekben van ma igazi szűkség, mivel a színházban viszont nem divat az egyfelvonásos és így a színműíró minden nyúl farknyi, egyfelvonásosra is alig futó ötletét három felvonásra nyújtja ki, gyakran igazi verejtékezéssel. Az ötlet rádiónak feldolgozva kétszeresen is kevesebb pénzt hoz színműírói felfogás szerint, hiszen háromfelvonásos helyett csak egyfelvonásos lesz, ezenfelül meg csak egy este megy, a színházban számítható többszöri előadással szemben. Beérkezett színpadi íróktól ezért nem is várható rádiószínmű; ide egészen új, magában a rádióban megnőtt írógárdára van szükség. Ezek az új írók válthatják valóra a rádió különleges színjátékát, a hangjátékot.

A hangjáték fogalma körül meglehetősen zavarokat találunk még a rádió-kritikusoknál is. Legtöbben valami különös, csengő-bongó, túlkölő, recsegő, fújó-robbanó dolgot értenek a hangjátékon, azt hiszik, hogy különféle hangok a szereplők és ezek viszik előre a cselekményt. Olyan hittel is találkozunk, hogy a hangjátékban a hang maga a fontos, nem a drámai cselekmény, mert itt teljesen új, önálló műfajról kell beszélnünk. A képzőművészetből, zenéből, filmből ismert legújabb irányok a rádiót egyenesen a maguk számára szeretnék lefoglalni és a legbizarrabb hangdadaista, hangkubista kísérleteiket nevezik hangjátéknak. E szertelen kísérletek hazája csaknem kizárólag Németország, hol Hörspiele, Hörfolge, Funkrevue címen nagyon elütő tartalmú és kidolgozású játékokat kapunk. A régi és mély színházi kultúrával bíró franciák és olaszok nem sokat hangjátékoznak, hanem a színpadon is jól bevált, gyorsmenetű, lélekrajzzal nem sokat foglalkozó, cselekményes egyfelvonásos szín-

darabjaikat játszatják mikrofon előtt. Az angolok régi színpadi darabokat és erősen cselekményes regényeket iratnak át rádiójátéknak (radioplay). Mi magyarok hangjáték alatt nem önálló műfajt, hanem hangon át való megértésre és élvezésre különösen alkalmas színdarabot értünk, mert a dráma ősi lényegén hangot adó szerszámok nem változtathatnak.

A színház versenytársat, sőt közönségvonó tényezőt lát sokszor a rádióban. A maga megüntságát, kiélt formáit, a Guckkastenbühne elavultságát nem veszi számba a rádióról való véleményalkotásakor. Az emberek természetesebben élnek, sokat járják az erdőket-mezőket, sportokkal törődnek inkább, a mindjobban fejlődő hétvégi mozgalom színházak helyett vizek mellé, meg hegyekbe viszi őket, a rádió hú kísérorjuk mindenütt. A színház hovatovább nem jelent társadalmi eseményt, magunkat mutogató esti össze gyülekezést. Régi életforma, melynek nincsen meg az áhítatos tisztelete többé. A rádió új. Demokratikus. Kényelmes. Egész világrészt odához a szobánkba. A modern élet egyforma külsejűvé tette a művelt világ valamennyi emberét, szemre nehéz különbséget találni a különböző országok lakói között; míg a beszéd ma is áthághatatlan korlátokat jelent. A különbségek nem a szokásokban és külsőségekben, hanem a hangban mutatkoznak meg; a rádió itt fogta meg a dolgot és ez sikerének az egyik titka. A színház jó ideje egyedül adott hangon, vagyis fülön át is irodalmat; a rádió megtörte ezt a monopóliumot és a színház vizuális hatásait pótolta mindenüvé való eljutásával.

Számosan vallják azt a felfogást, hogy a tiszta irodalmiság szempontjából a rádió több, mint a színház; a színháznál ugyanis a színész külseje, mimikája, cselekvése mind-mind megmásítón belejátszhatik az író elgondolásaiba, azaz a irodalmi alkotás élvezője megszabottabban kap mindent; a rádió ezzel ellentétben «hangos könyv», bensőségebben hat, az élvezőt is képzelőerőre szorítja, irodalmibbá teszi. Ez a szerepe átmeneti; csak addig lesz meg, míg a távolbalátás és hallás tökéletesedése olcsó látó- és hallórádiókészülékekkel tele nem szórja a világot. A rádió különleges irodalmi műfaja, a hangjáték tehát ugyanolyan valami volna, mint a némafilm; a műszaki fejlődés rövid átmeneti korszakának egyik irodalmi kifejezője. Egyérezékű dolog.

Ismétlem, az egyfelvonásosok új fénykorát jelenti irodalmi szempontból a rádió. Egyfelvonásos pedig kevés akad, eddig csak a kabarénál megrekedt írók művelték. Ez a kabarés álírodalom fekszi meg részben jobb alkotások híjján a rádiót; rendező, színész ennek a termékeit ismeri csupán, kész előadási garnitúrák ezekkel kaphatók csak, ami nehezen kiküszöbölhető kényelmi szempont. A rádió dícséretesen küzd e kabaréhinárral, de e két tényező miatt eddig nem szoríthatta át előadásait teljesen az irodalmi mesgyére.

A tiszta meg a szórakoztató irodalom sokszor rádióban is szembenálló ellenfelei a kettős műsortól várnak sokat, akárcsak a muzsikuskok. A kettős műsor irodalmi szempontból is azt jelentené szemükben, amit zeneiből, hogy tudniillik lenne egy elsőosztályú rádióműsor a csekélyszámú igen műveltek és egy harmadikosztályú műsor a többi rádióelőfizetők, népség és katonaság számára. Előre is nyilvánvaló, hogy minden író az előbbit tartaná egyedül «irodalmi»-nak és a mai panaszok megsokszorozódnának.

Irodalmi vonatkozású műsorszám az új könyveknek rádióban való ismeretése, mely tiszta és nem üzletes formájában hathatós irodalmi segítő eszköz lehetne. Nálunk, hála Istennek, nincsen ilyen könyvszemle, ahol pedig van, ott a kiadói önkény és írókinevezés eggyel több, talán minden másnál hatásosabb reklámeszközt nyert benne, melyet szavanként fizetnek.

Korunk legkifejezőbbnek tartott műfaja, a regény van leglehetősebben helyzetben a rádióban való szerepeltetés szempontjából. A ma divatos húszvagy ennél is több íves regények rádióban való felolvasása felette kockázatos volna a rádióvállalatok szempontjából. A rádió lelke még az operákat is összevonatta a legkiemelkedőbb számokból álló, úgynevezett rövidoperákká; ezt teszi a regénnyel is. Azok a rádióállomások, melyek műsorukba iktatták a regény műfaját, vagy sorozatos szemelvényeket adnak egy-egy regényből, vagy — és ez a divatosabb — magával az íróval beszélgetnek regényéről és olvastatnak fel általa legjobbnak tartott részleteket. Sokan helyeslik ezt és úgy látják, hogy az író ismertetése nyomán a belefízelt közönségnek nagyobb kedve kerekedik megvenni a könyvet magát; mások meg azt vélik, hogy minek megvenniök a könyvet, ha az író elmondta a lényegét maga? ! Kétélű fegyver, annyi bizonyos.

6. Az irodalmi műsorszámok élénkítésére Európaszerte divatosak a zenével kevert irodalmi egybeállítások. Hogy ezek hasznára válnak-e az irodalmi alkotásnak, nyílt kérdés. Ha nem is egészen, mégis valami olyan ízű csalogató ez, mint amikor a műcsarnok kiállításaira esti sétahangversennyel kísérelték toborozni a látogatókat. A muzsikát hatalmas tömegek hallgatták, a képeket alig nézte valaki. Az irodalomnak önmagában kell hatni, segítő művészet nélkül. Az igazi író nem szorul senkire és semmire, ha mesébe fog, ha költ. A rádióban is önönmaga az eszköze és ereje.

7. A tiszta irodalom jegyében és leple alatt állandó támadások folynak a magyar rádió ellen. Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy e támadásokhoz az irodalomnak semmi köze sincs. Akik Magyarországon a sajtót és színházat birtokukba vették még a háború előtt, izgalommal látják, hogy a legnagyobb tömeghatású eszköz nem az övék, hogy a rádiót fajukat szerető magyar emberek vezetik a magyar lélek irodalmi és művészeti igényei szerint. A rádió műsora szerintük nem irodalmi, mert nem a sajtótrösztök gazdái kapják az előfizetési díjakat; a rádiót fölényes gúnnyal kell elintézni, mert keresztény és magyar. Ezen a ponton nincs megbocsátás, nem terem méltányosság, nem akad tárgyilagos bírálat: hatalmi harc folyik itt és a jóhiszemű, avatatlan magyar írók és rádióhallgatók közül sokan nem látják meg ezt, mikor az elszánt ostrom tudatosan beállított irodalmi fegyvertárából maguk is eszközöket ragadnak rádióbírálataiknál. Amíg keresztények, magyarok kezében lesz a magyar rádió irányítása, rossznak fogják hirdetni mindig, ezzel tisztában kell lennünk. A rádió pénze és tömegekre ható mérhetetlen ereje kell az ostromlónak, nem az annyit hangoztatott «tiszta irodalom». A «tiszta irodalom» itt valójában annak a fordított numerus claususnak rádióra kiterjesztendő vágyát jelenti, mely a közgazdasági intézményekben, színházban és sajtóban oly kérelhetetlen következetességgel érvényesül ellenünk.

Kilián Zoltán.

FALU TAMÁS: VERSEK.

KIS ÁLLOMÁS.

A vonat elment, füstje rég elszlott, A kavicsok közt tyúkok kapirgálnak,
A vonat messze, már ki tudja: hol? A sin galambok sétaútja lett,
Az állomásból csendes, szürke ház lett, A pénztárnál, hol emberek tolongtak,
Amely előtt polgári csend honol. Az unalom vált most returjegyet.

A déli szél egy vén vagon t ölelget,
A sorompón harangszó ballag át,
Az állomás kéménye hosszan füstöl,
Talán mozdonynak álmodja magát.

MULANDÓSÁG.

Egyszer majd kezedet elengedem én is,
Egyszer majd elhagy az utolsó remény is.

Egyszer majd összeér elsimuló hantunk,
Uj életföreteg viharzik át rajtunk.

Egyszer majd mesékben jövünk elő néha,
Ha kísért pár szívben a szívünk árnyéka.

Egyszer majd ránk hullnak ködbe mártott leplek,
Azok sem lesznek, már, akik elfeledtek.

ÁRNYAK.

Hová lesz, oh, az ember árnya,
Ha a lámpát eloltja este?
Ágyához ül, vagy messze elmegy,
Hogy másnap újra fölkeresse?

Hová lesz, oh, az ember árnya,
Ha ágya örök sárba mélyed?
... Az ember megy, s az árny ittmarad
Ezért lesz itt egyre sötétebb.

[KOCSI.

Szívem kocsija elkopott,
A rögös úton elakad.
Szállj ki belőle utazó
Ki kell fognom a lovakat.

Az ütött-kopott fogatot
A kocsiszínbe vontatom,
Leugrott róla a kocsi,
Csak az Emlék ül a bakon.

A NAPTÁRAMBAN...

<i>A naptáramban visszalapozok És szeptemberre augusztust hozok</i>	<i>A naptáramban tovább lapozok, És júliusra júniust hozok.</i>
<i>Ez itt már május, dal és szerelem, A szívemet az égig emelem.</i>	<i>Ha van az égben egy kis irgalom, Itt halok meg e májusi napon.</i>

SZIV.

<i>Engem nem védnek tövisek, Nem borítnak be, csak szívek.</i>	<i>Az élet azért oly merész, Megtépdés, mint egy durva kéz.</i>
<i>Nincs fegyverem, mely dacra hív, Törzsem és lombom csupa szív.</i>	<i>Száz körömmel mellembe váj, S minden szívem egyszerre fáj.</i>

MENTŐKOCSI A KÖRUTON

*Az apámat is így vitték egyszer,
Tereken és körutakon át,
Nem hallhatta senki a közelben
Az ajkamról elszállott imát.
Messze volt a gyerekkor, a vén ház,
Régi rosszak és a régi jók,
A doktor egy vékony tűvel babrált,
S adogatta az injekciót.
Apám szemét behunyva sóhajtott,
Közel volt már az öröksötét,
S én beszívtam egy lélekzetemmel
Legutolsó halk leheletét.*

*Mentőkocsi szirénázva fordul,
Látni rajta: a Rókus a cél.
Tán egy öreg vergődik a párnán,
Szemét hunyja, s halálba alél.
Tán egy fiú tördeli kezét benn,
Imádkozva, mint én hajdán,
S talán most e pokoli zsvajban
Ketten mondjuk egyszerre: Apám!*

LUDOVIKA.

SÖTÉT és néptelen az utca. De azért valaki mégis jön. Nyugtalanító haladása folyton érzik, mint valami idegenszerű testnek a terjeszkedése és a keze átér a széles utcaközön. Kimeresztett karokkal mozog előre a kocsijáró úttest közepén és kétoldalt csak egyre tapogatja a házak falát. Megpróbálja a kapuk kilincset, a csengők felett tétováz. Izzadt ujjal tapogat az ablakok üvegjén a fülledt nyári éjtszakában.

A szomszéd utcában is ilyesmi történik, kimeresztett karokkal ott is halad és senki sem állja az útját. Utcáról-utcára jár s a keze borzasztóakat akar, keres, kutat, átér a tereken, a Dunán, át a túlsó partra, ki a budai hegyekbe, szanaszét az egész országba.

Most . . . Most fordul be a szegleten. Már az ablak alatt súrolja a falat. A körmei halkán koccannak az üvegen. Lassan ide-oda csavarja a kilincset. A bezárt kapuk mögött pedig csak áll és vár az iszonyat és a szájára szorítja a kezét, hogy kínjában fel ne ordítson . . .

Ősszel kezdődött ez, október végén, mikor a fehér őszirózsák nyílnak a temetőn. Eleinte nem is igen értették a belső városban, hogy mit jelent, mert ravaszul járkált és csak a mások szájával beszélt. Még télidőben is így tett, de a lépése mind mélyebbre süppedt a hóba és a nyoma reggel is ottmaradt.

A kályhákban kialudt a tűz. A szegletekből kikopott a tüzelő. A kenyér is elfogyott és karéjban, körös-körül az ország is már majdnem elfogyott.

De ami tavaszra lett, azt előbb senki sem akarta hinni, hogy lehet . . . Hogy ropogtak a puskák! . . . Egy márciusi éjjelen . . . Akkor kezdődött el igazában és azóta már minden utcát bejárt. Mentében valamilyen rettentő vérbajt hurcolt szét. Az agyvelőkbe kente bele, rákente a falakra is. Vitte, cipelte amerre elhaladt . . .

Az emberek egyrészt meglepte a baj, akire pedig nem ragadt rá, az ijedtében tettette magát, mintha ő is beteg lenne. Fogadkozott, ordítozott, hogy a betegek agyon ne verjék, amiért ő még egészséges.

Különben megtorpant már a tüdőkben minden emberi hang. A világosság elfogyott a lámpákban. Sötét volt és a boltokban belepte a zsíros nagyvárosi korom az üres polcokat. A vevők csüggedt rajokban ácsorogtak. Maguk sem tudták ésszel felfogni, mire várnak. A vásárcsarnokoknál, a mézárszékek előtt leültek a járda szélére és üres szemmel nézték az új plakátokat.

Békét és kenyeret ígértek nekik. De most már nincs többé szó ilyesmiről. A hirdető-oszlopról szederjesen ordít le rájuk egy csomó mérges papírpofo:

«*Be a vörös hadseregbe!*»

«*Szociális termelésből fakad a jólét!*» . . .

A kifacsart testek ott a járda szélén szédülve nézték a betűket és a beleiket tovább marta az éhség.

Egyre melegebben tűzött le a nap a sepretnen szürke kövekre. Dél elmúlt, de azért senki sem evett. Egy gyerek hajókát kezdett csinálni a szovjetbankóból, aztán már mindannyian ezt nézték. Nézték, hogy teljék az idő. A csatorna szennyvize pedig lassú iramodásokkal himbálta a hajókát a lefolyó rács felé. Ép akkor becsukta valaki a boltját. Hogy hangzott ez! A poros vasredőny zörgött, nem hagyta abba, zörgött le egészen a földre. Aztán a szomszéd utcából is felelt ilyesmi. Arrébb is, túl is . . . Talán a visszhang kószált szanaszét?

Vörös katonák jöttek. Ők szedték volna fel a visszhangot? Vagy a bakkancsuk tiporta össze? Nem lehetett már semmit bizonyosan tudni. Egyszerre csend lett. És mire besötétedett, a kimeresztett két kéz megint tapogatott az utcák két oldalán. Benyúlt a kapuk torkába, felkutatott a szennyes, meredek lépcsőkön a szegények közé. Vítte a különös vérbajt az agyvelőkbe és elvitte amit elért, amit még rabolni lehetett. Már az embereket is kezdte kiemelni a falak közül. Néha beledobálta őket a Dunába. A víz loccsant a part alatt és kongó dörömböléssel egy sötét teherautó vágatott végig a halottcsendes városban.

A hallgatóság szakadásig feszült. A kapuívokban szűkülve lapultak a kapuk.

A teherautó pedig vágatott éjtszakáról-éjtszakára, mint egy rohanó temetkezési kocsit és a robaja szétgurult ott is, ahol nem járt.

Ki merne itt még talpra állni? Ki merné felütni a fejét a leszegezett koporsófödél alatt?

Már nem lehet . . . Ahol megkísérelték, ott mindig vértócsa maradt a kövezeten. A Lánchíd budai pillérje tövében is aludtvérben feküdt másnap reggel egy gazdátlan kalap. És Kiskunfélegyházán is véresnyelű ásó hevert a sinek mentén. A Batthyány-palota lépcsőjén, az Országház pincéjében . . . vér, ragadós, aludtvér mindenütt, ahol valaki moccani mert.

A szomszéd ház falán végigfut valami. Cseréptörmelék lenne-e? Hogy fut! Lefele fut az ereszcatornában és zörög, mintha a padlástól a járdáig vacogna a ház foga.

— Megállj!

De nincs, aki megálljon. Tíz óra elmúlt a világító toronyórán. Ilyenkor nem merészkedik elő itt már senki emberfia. A túlsó utcában, találomra, épp ekkor belóttek egy ablakon. Űveg csörömpöl az aszfaltra, de belülről semmi sem történik. Ebben a városban még csak jajgatni

sem mer többé a rémület. És tovább portyázik a kis csapat bőrkabátos terrorlegény.

Mögöttük elnyúlt testtel, mint egy lassú szürke borzongás, piszkos, terhes macska oson.

Van-e még? Van-e, aki még merne itt? ...

És ekkor ... Mintha nyugtalan félálmok vívódó víziója lenne ... A reménytelen zsidbadásban egyszerre talpon áll egy csapat fehérzubbonyos fiú. Gyerekek még. Fiatal oskolások ...

A tanácskormány egy hónappal azelőtt kergette szét a Ludovika Akadémia növendékeit. Aztán mást gondolt és visszaparancsolta őket, hogy megtanulják Marx elméletét, Lenin fegyelmét és Trockij kommandóját.

Nyolc nap se telt bele ...

A tiszti étkezőben már hangtalan jelentéseket mondanak a mozdulatok:

A tiszai vörös frontról megbízható tüzérezredek jönnek ... Már jönnek a főváros felé ... A rendőrség ... a gyárak jóérzésű munkásai ... És a környékbeli kisiparosokra is számítani lehet ... Tisztviselők, diákok ... sokan, mind ... A Ludovika kapuja előtt lesz a gyülekezés ... Fegyvert majd idebentről adnak ki nekik ... Titokban az angolok is támogatják a felkelést ... A dunai monitorok veszik fel a harcot ...

Egy keskeny, komoly arcban lassan, gondtelten felfele húzódik az egyik szemöldök. Aztán hirtelen elmúlik ez is. Egy csontos ököl döngve az asztalra csap.

— Mielőtt a népbiztosok észbe kapnak ...

— A Vilmos-laktanya már a nyakukba lőtte a szovjetházakat. Egyszerre kinn a folyosón is elharapózik a fojtott, zavaros izgalom. Az ablakmélyedésből egy szeplősképű zömök kis harmadéves merev, kiégett szemmel néz a város felé.

— Tüzérségi tűz lesz a jeladás.

— És a mi ütégünk ismétli a kertből ...

Kissé rekedten mondja valaki:

— A Ludovika Akadémia az ellenforradalom támpontja lesz.

Néhányan összedugják a fejüket, de nem igen tudják, hogy mit mondjanak egymásnak. Egy keskenymellű szőke fiú a falnak dül. Csak egy pillanatig támaszkodik. Aztán feszesre húzza magát, mintha jelentkeznék, tiszta gyerekszemébe belecseppen a fény és fitos kis csibészarca szótlanul mondja: jelentem alássan, tizennyolcéves vagyok ...

— Ma ... háromkor ...

A hálóteremben már sorakozás van. Egyetlen hang beszél.

— Fiatal bajtársaim! Végre elérkezett az óra ... Ma délután ... Hazánknak és minden becsületes magyarnak a sorsa a mi kezünkben van. — Valami belülről félbeszakítja és a szeme olyan különösen néz, lefelé néz a kis csibészarcú furcsán félszegen szétterpesztett gyerekkezére. Aztán már megint katonásan, keményen ütnek rá a szavak a

csendre : — Aki nem érez magában elég erőt és akaratot . . . nyugodtan, minden bántódás nélkül kiléphet . . .

A hang elhallgat és vár.

Mereven állnak a diákkatonák. Az álluk előre feszül, a tenyerük a combjukhoz tapad. Valakinek kihallatszik a zsebéből az órája ketyegése.

Senki sem moccan. Egyik sem lép ki a sorból.

De a jeladás . . . Három óra öt perc . . . Hát . . . Fél négy . . . De hát . . . Ők meg csak állnak. És ez az álldogálás . . . Négy óra . . . A zömök harmadéves lopva elkeni a verejtéket a homlokán. Valamelyik kicsit oldalvást hajlik. Most már kilát az ablakon . . . A kisiparosok sem gyülekeznek . . . A tisztviselők sem . . . Hol maradnak? Fél öt . . . Páran lézengnek a kapu előtt . . . Háromnegyed . . . Ni, már haza is küldik őket. Semmi értelme . . . És a diákos ezüstórák ki-bejárnak a zsebek nyílásán . . . A nap rézsut tűz át a termen. Egy légy dong valahol és a dongás nyúlik, kibírhatatlanul nyúlik . . . Már ez is elfáradt . . . Öt óra . . .

Buda felől tompán bepuffan valami az ablakon.

— Indulj!

Ki mondta? Nem szó, nem hang . . . valami villanyütés mondhatta ezt.

És ekkor elindult a vérvesztettek utolsó vére, utolsó fiatalsága : az ősrégi katona-népnek legmeghatóbb hadserege — egy csapat gyerek. Elindultak és szónélkül, összeszorított ököllel vitték, talán meghalni vitték szegény kis fiatal életüket.

Már kinn robog a lépésük a folyosón, csődül, tódul, mint óra után a tízperces szünetben, lefelé zuhog a lépcsőn, szétrajzik a földszinten.

És a levegőben észrevétlen eltolódik valami. Áthajlik másba az, ami eddig volt. A tiszt urak nem tanárok többé, a növendékek nem oskolások és a kapu sem egészen kapu és a kertfal egyszerre fedezék. A valószerűtlenség terjed és állandósul és minden olyan gyorsan történik.

A vörös kapuőrseget már lefegyverezték a rohanó rajok, a főépületet megszállták, túl a falon már a József-telefonközpont is a kezükben van.

Egy pillanatra új lesz az élet. Ők elvégezték a rájuk bízott feladatot. És a kerten átragyog a lehajló nyári nap.

Már haza is küldik a kapu felé szállingozó kisiparosokat. Úgy is kevesen vannak. És valamiféle túlaradó nagylelkűségből, mert minden ilyen kitűnően sikerült, az Akadémia összefogdosott politikai megbizottait is szélnek eresztik, kieresztik őket a városba . . .

Senki sem tudja mennyi idő telik. Aztán jelentenek valamit a kaputól. Az ablakokból is látszik már.

— Jönnek . . .

— A mieink?

Odakinn egy szakasz vöröskatona zárt rendben feltűzi a szuronyt.

Az utcáról emberek futnak a kapu felé. Tompa dörrenések rezzentik meg a fülledt levegőt. A Ludovika ablakai visszatüzelnek. Egy hang bögve segítségért kiált. A külső puskatűz erősödik, közelebb jön, hátra ugrik. Káromkodás bugyborékol a jajgatásban. A sor meginog. Menekülnek a maradék vörösek. Legelől menekül a politikai megbizott. Csak most látni az elvtársat, most, mikor szalad... A járdán sebesültek másznak. A kapu előtt hegyes, sárga arccal mozdulatlan viaszkatónák fekszenek.

— Visszavertük...

Még rezeg egy darabig ez a szó, aztán valami gondolat az útját állja. Mi lesz most? És a szó már semmit sem jelent.

Lassan elhalványul a kert, megtörik benne a fény. Megtörik az egész, mint a haldoklók szeme.

És szürkén felmered a fal, mintha kiakarna látni önmaga felett.

Ha tudni lehetne... Mi történik most odakinn?... A monitorok, a laktanya... De hát miért nem tüzelnek? Hol maradnak az ellenforradalmár tüzérezredek?

— Mi ez? Miféle csend?...

Egy ismerős hang idegenül kong át a folyosón.

— Járórt kell kiküldeni!

Fiatal, hamvas arcok sereglenek bele az erős lámpafénybe. Jelentkeznek önként sokan, mintha egyik húzná maga után a másikat.

— Csak hárman!

Túlzott feszes tartással lépnek ki. Mögöttük lassan, idegenszerűen csukódik a kapu. Kívül vannak. Az elvétett, félvak lámpák ellenségeinek rémlenek, a leskelődő mellékutcák is, a fekete házak is... Már olyan, mintha ár ellen kellene menniük, a parttól távolodva. Egy pillanatig még feldobálja a kövezet a lépésük kopogását. Aztán ez sem hallatszik többé és a három alak körvonala elkopik a sötétben.

Elmúlhatott már egy félóra.

Lövés dördül. Hosszan gurul a dörrenés, begurul a Ludovika kertjébe.

A bokrok sűrűjében lassan lefelé csörgedez egy száraz levél.

A gyepen árnyék iramodik. Sebesen fut egyik fától a másikig. Fedezéket keres. Amott is egy... túl is... Mintha komámasszony hol az ollót játszanának.

A falon túlról szakadozott kommandószavak vetődnek át. A sötétben mindenféle mozogni kezd a kert.

A ház falában váratlanul felszisszen a kapu. Arcok hajolnak a nyílásába. Valami elnyúlt sötétet vonszolnak befelé hirtelen. Az előbb még járőr volt és most már nem jár! Csak fekszik, feszes tagokkal fekszik és szép hetyke arcára is feszesen tapad a megsárgult bőr s az álla egészen hegyes. De azért a jobb szemöldökét most is kissé felfeléhúzza tartja, egészen úgy, mint mikor titokban belecsiptette a monokliját. Negyedéves volt és olyan finoman tudta azt a tilos monoklit tartani. Az első-

éves golyák irigyelték ezért. Vajjon mikor az a lövés . . . Vajjon akkor is viselte-e? . . . A szeme nyitva van és olyan, mintha kis kerek monokli lenne mind a kettő felett, fénytelen, homályos üvegből való monokli, amelyen át többé nem lehet már e világból semmit sem meglátni.

Néhányan visszafojtott lélegzettel hajolnak fölé.

— Szegény . . . Szegény Jenő . . .

Két járőr-bajtársa ott áll a lábánál mereven. Csak a kisebbik mozdul. A zsebkendőjét szeretné előkotorni. De nem találja. Bizonyosan akkor vesztette el . . . amikor történt . . . az Üllői-úton . . . És halkan szipákolni kezd.

Egy lövés csattant odakinn.

Valaki örült sietséggel rohan végig a folyosón.

— Támadnak a vörösök !

Növekszik a lárma.

— Sokan ! Az Orczy-út felől. Két és fél század !

— De hát hol maradnak a tiszafronti tüzérezredek?

Tompa dörrenések rezzentik az ablakokat. Lehajolva szaladnak el előttük. A külső puskatűz egyre erősödik.

— Előre !

— Visszaverjük őket !

Forgatag támad, sodorják egymást.

— Maradj ! Gyere ! Te is ?

A fák között megállnak.

— Hány éves vagy? — kérdezi valamelyik.

És valamelyik felel :

— Tizenkilenc . . . leszek.

S minden ok nélkül egyszerre olyan meghatótnak tűnik fel ez neki. Tizenkilenc . . . Vakációkor még . . . Otthon . . .

— Az anyám mondta . . .

Golyó csapódott a szomszédos fába. Már nem mondta tovább. És mégis hirtelen mindnek eszébe jutott valami, valami régi, amit egyszer az anyjuk mondott.

— Vigyázz magadra . . . kis fiam, te . . . Gombold be a kabátodat . . . Megfázol . . . Fúj a szél . . .

Boszorkányos füttyölés sívít el a fejük felett. A vörösök már gépfegyverrel lőnek a városi házak ablakából. A kert egyre felel. Süvöltözés nyargal a levegőben. Téglatörmelék pereg. Lomb hull a sötétben, mintha a fák haját tépnék a golyók.

— Jönnék ! Az Üllői-útról is, vagy másfél század.

Túlról már fejek bukkannak fel a fal tetején.

A kert rájuk tüzel. Lebuknak a fejek, nehéz testek csattannak a kövezeten és onnanfelől jajgatni kezd az éjtszaka.

A Ludovika visszaverte a harmadik támadást.

Derengni kezd. De a virradatban csak fakó foltok az arcok.

— Már nem jönnek a mieink.

Nehéz lépések csoszszannak a kapu alatt. Mintha terhet cipelnének. Halottat hoznak. Tiszti kabátjával takarták be, nem látszik az arca és mégis tudni lehet, hogy kicsoda.

A hűvös első napfény sárgán fut végig a fal peremén. Névtelen borzongás szalad vele a kertben.

— Fogytán van a munició . . .

Egészen halkán mondta, aki mondta és mégis meghallották valamennyien.

— Gyülekezés !

A parancsnoksági iroda felé tolongnak a lépések.

— Talán . . .

— Hátha . . .

— Nem, nem a mieink. Megint ők ! Jönnek . . . Friss ellenséges századok.

— A helyzet tarthatatlan !

Már a hadügyi népbiztos parancsát is tudják a folyosón.

Húsz percnyi időt adnak. Ki kell vonulni, felemelt kézzel. Különben aknavetőkkal repítik fel az egész épületet.

Mintha egyszerre valami kifosztotta volna a levegőt. Nem lehetett itt többé lélegzeni.

Már nincs tovább.

És a fiúk még mindig kifele néznek az ablakon.

Oda túl, émelyítő, zsibbadt csendben szorongnak a háztetők. A megtorpant város újra tűr és a néptelen riadt utcákon valami újra jön, láthatatlanul, nagyhatalmasan.

— Mi vár reánk? Forradalmi véstörvényszék? Börtön? Halál?

— Hol maradnak a tiszai tüzérezredek? A kisiparosok . . . polgárok . . . monitorok . . . az angolok?

Senki . . . senki . . .

A külső világ elhagyta őket. A komor iszonyatban, magáramaradottan, kiközösítve csak áll a Ludovika, szenvedésben, dicsőségben egészen egyedül. És ebben a bizonytalan, halálverejtékes magányban rejtélyesen, szomorú szépségben felmagasodik a maroknyi hősi csapat.

Pillanatok alatt megnőttek a Ludovikások, a börtön, a vesztőhely, a halál árnyékából halhatatlanul, csodálatosan belenőttek a történelembe.

Tormay Cecile.

GULYÁS PÁL: NYÁRI CSÖND.

A CSILLAGOK ALATT.

Ketten néztük a csillagos űrt. Ott ült az ölemben.
Éreztem, remegő termete mint melegít.
Föltárult a világok szinpada s gyöngye sugárka
szórta le tékozlón halk kilométereit.
Mint remegő kicsi plánta pihent az ölemben... Aléltan
néztem a lángokat én, benne a gyermeki hit
ily kérdésre fakadt, mint egy szent ajka: «Mit esznek
jént a kis angyalkák? Látnak-e engemet itt?»
Ketten néztük az űrt... Közelünkben az almafa földre
hajtva sötét lombját, zárta be zöld szemeit.

A LÉLEK SÚLYA.

Nehéz a test, a lélek húzza!
Szeretnék lenni tiszta búza,
szeretnék lenni fehér havasok,
szeretnék lenni égő pipacsok...
Mily szép a felhős ég, ha kiderül
s mosolyog ránk lélektelenül!

Szeretnék lenni mák a határon
s bennem aludna az álom.
A Holdnak sincs súlya a felhők fölött,
mert a lélek belőle elköltözött.
Boldog a Nap is, ő sem beteg,
mert lélektelenül gyűjt lelkeket...
Csak nekünk kell hurcolni, míg megtör az éj,
a lelket, a lélek malomkövét!

HOLDRAGYOGÁS.

Óh telt ragyogás, holdragyogás!	és a víztömeg zizeg, zuhog a víz ereje: —
Fehér ragyogás, ezüstragyogás!	óh holdragyogás, telt ragyogás,
Ahogy hordóba öntöm a vizet	úgy zuhogsz te az égből lefele!

Szobámban égnek a tárgyak,
a tükörnek tüztava támad!
Gyermekem arca is ég,
ott fekszik az ágyon
s arcán a Hold tüze ég!
Kinyitom az ajtót
és mint a rugó

ugrik hátra a távol!
Minden mámoros a Hold sugarától!
Ott van a jó öreg almaja is,
be megváltozott:
minden levele táncol,
minden levele mégis földöntúli, nyugodt.

ALUDJÁL, ÁLMODJ!

Látod, az élet
elcsöndesedett!
Zörögnek az úton
fáradt szekerek,
már messze zörögnek,
mert száll a sötét...
Aludjál, álmodj,
ez a csönd a tiéd!

Fölggyújtani lámpád
mit érne? — Sovár
lelked behullna
mint esti bogár,
mely táncol a fényre
s nem tudja, miért...
Aludjál, álmodj,
ez a csönd a tiéd!

Földöntúli mámor
jorgatja a fát,
mert érzi a felhők
lágú jorgatagát.
S elveszti alakját,
elveszti színét...
Aludjál, álmodj,
ez a csönd a tiéd!

Megszűnik a szívben
gond, lárma, harag
s már te is a lengő
Hold sugara vagy!
Cip-cirip... a tücsök lent
pendíti az éjt...
Aludjál, álmodj,
ez a csönd a tiéd!

ITASS MEG, ÉJ!

Itasd meg, éj, a lelket:
belőled iszik fent a Hold is,
belőled isznak a füvek,
belőled iszik lent a holt is,

belőled isznak a hegyek,
a bányá mély folyódat issza...
Itasd meg, éj, a lelket,
hogyan legyen újra régi, tiszta!

A HOLDRÓL.

Nézd csak a Holdat, nézzed:
nincs benne felleges élet
és mégis fent lebeg, fennen,
a millió csillagú mennyen!

Nincs benne szerelem s mégis, —
nézd csak a Holdat! — fénylik,
tejszínű távoli fénye
ráfut a ják telejére.

Óh hogyha a Hold tüze rámhull,
nem félek én a haláltól!
Megállok alatta s nézem
éltem viharát tükörében.

SZELLEM ÉS FASIZMUS. Írta: Giovanni Gentile szenátor.

Giovanni Gentile Benedetto a Crocenak volt munkatársa, a fasizmusnak filozófiai vezérembere, a mozgalom ideológiai programmjának megalkotója.

AZ UTOLSÓ évtizednek, vagy jobban mondva fasiszta évtizednek szellemi válságában helyénvaló, hogy ideológiai szempontból, ha nem is időrend szerint, két fejlődés-szakot különböztessünk meg: az első új, oppozíció és a fasizmus és kultúra közötti harcnak fázisa, a második egy az épp e fasizmus szelleméből táplált műveltség létesülése és az intellektuelseknek az új uralommal való kibékülése, mely az új kultúrához fűződik. Már az első fázisban is voltak fasiszta intellektuelsek, ami egészen természetes volt; ők az új utakon haladó nemzeti gondolatnak előharcosai. De ezek az úttörők kisebbségben vannak. A még uralkodó szellemi korszak legjelentősebb írói igen hevesen szállanak szembe velük, azok az írók, akik a sajtóban valóban hangadók.

Ez az ellenzék olyan elemekből tevődött össze, melyek az olasz kultúra hagyományaira és kialakulására nézve lényeges jelentőséggel bírtak és amelyekkel szemben a fasiszta mozgalom éles ellentétbe került: ennek az ellentétnek ugyan már az első időben háttérbe kellett szorulnia amaz egyes előnyök előtt, melyeket a fasizmus erőteljes nekilendülése az állam újjászervezésének és ezzel minden oly kultúrmegnyilvánulásnak biztosított, melynek rendre és szociális biztonságra van szüksége. Már 1923-ban csaknem minden helyesen gondolkodó ember Itáliában egyetértett azzal a tevékenységgel, amelyet az új uralom a hazafias és emberi eszmények szolgálatába állított. És néhány sajnálatos későbbi incidens ellenére is, mely az intellektuelsek és a fasizmus közt átmenetileg megzavarta, a rokonszenvező és feltétlen odaadó viszonyt ennek a viszonynak ki kellett fejlődnie azzal a sorsszerűséggel, mely a pillanat hatalma felett diadalt arat.

Az olasz műveltség a renaissance óta nemcsak politikamentes, hanem vallástalan is volt. A művészek és irodalmárok kultúrája olyan embereké, akik a művészetbe és az irodalomba emberi lényüket nem viszik belé, sem pedig ott meg nem találják, akik tehát egy elvont világba zárkoznak, mely különbözik attól, melyben élünk és amelyben kénytelenek vagyunk számot adni magunknak sajátmagunkról az isteni és emberi törvények előtt. A risorgimento Manzonival és Mazzinivel sejtette a kultúra megújulásának szükségességét; de ezek a hangok is elszigetelten maradtak, nem letek visszhangra a tömegekben. A liberalizmus, melynek meg kellett volna teremtenie az új Olaszországot, negatív volt, mert a szabadságnak egy elvont eszményképeért lelkesült. A függetlenség, az egység, az alkotmányos szabadságok, az olasz forradalomnak mindezen végső céljai — bizonyára igen szép dolgok voltak, de csak mintegy bizonyos cél elérésére szolgáló eszközei. Ezt a célt azonban nem lett volna szabad egyszerűen az egyének külső önkény alól való felszabadulásában látni, hanem magában a már egyszer felszabadított egyének fejlődésé-

ben és egzisztenciájában. Hiszen a szabadság nem valósul meg a szellemi életet gátló akadályoknak egyszerű megszüntetésével, hanem megvalósul éppen e szellemi életben magában.

Az olasz intellektuelleknek, a risorgimento fiainak, egyik dédelgetett ideálja tehát a kultúra és így az iskolának is laicisztikus jellege volt. Kényelmes, de üres ideál. Ez a laicizmus nemcsak a vallástól való különválás, hanem minden hittől, minden politikai hittől való elkülönülés is volt. Innen az úgynevezett «pártföltöttség», a szellemi foglalkozású egyénekre ráerőszakolt ama kötelesség, hogy ne elegyedjenek a politikába stb. És ennek az eszmének, a gondolat és élet közötti kapcsolatnak megvolt a filozófiája is, egy olyan filozófia, melyben különböző irányú gondolkozók találkoztak egymással. Szóval, a művelt osztály legtöbb tagja egyetértett ezzel a gondolatrendszerrel. Anélkül, hogy filozófusok lettek volna, mindnyájan erős meggyőződéssel beszéltek a tudományról, amely nem ismer határokat és a művészetéről, mely szárnyra kél és elrepül a földi dolgok felett. Az intelligencia bölcselése ez, mely az egész életet a gondolat előfeltételévé teszi.

E filozófiával szemben a fasizmusnak az első időben okvetlenül harci állást kellett elfoglalnia. Egy ilyen szellemű kultúrában ellenséges szellemi magatartást kellett felismernie: a liberális mentalitás programját, mely az olasz államnak azon morális erőit kívánta felbomlasztani, amelyeket a fasizmus új életre akart kelteni.

A fasizmusnak magában kellett éreznie az indítékok erejét, melyek arra készítették, hogy harcha szálljon ezzel az üres és hamis filozófiával, ezzel a laicisztikus intellektuell-kultúrával, a szellemi életnek eme arisztokratikusan henye és önzően epikureus formáival; fel kellett ismernie a fasizmusnak azt, hogy jelentősége nem a polgári élet alapformáinak nyers helyreállításában rejlik, sem pedig az erkölcs, az érzés és gondolkodás valamilyen parlagi robusztuságának újjáélesztésében, hanem ellenkezőleg, egy új kultúrában, egy új életfelfogásban, egy új egzisztenciában: egy antilaicisztikus, antiintellektuális, antiliberális életfelfogásban, melyben nem különülnek el a szó és a cselekvés, az elmélet és a gyakorlat, a gondolkodás és az érzés, de nem különül el a tantól az emberi lényeg sem: az az emberi lényeg, melynek neve a haza egyetemes felérzése és mely így az egész életet átalakítja.

Azt mondják, hogy a fasizmus totalisztikus. Ez azt jelenti, hogy nem laicisztikus, hanem vallásos. Újjáneveli az egész embert a totalitásra és az energiák elválaszthatatlan egyetemességére. Türelmetlen olyan értelemben, mint minden vallásos hit. Mint minden vallásos hit, arra törekszik, hogy az egyén teljes szellemi életét megtöltse, tehát elvi, szellemi magatartást kíván, mely épp úgy megnyilatkozik a gyakorlati életben, mint a művészetben és a filozófiában.

A fasizmus azon az úton van, hogy békés módon meghódítsa magának a szellemeket az iskolákban, az egyetemeken, az akadémiákban, az irodalom és művészet minden szabad működési terén. Egyidejűleg spontán módon növekszik a nemzeti kultúra minden faja iránt való érdeklődése és mind mélyebb lesz az a meggyőződése, hogy ereje, mely az olasz nép ereje és hatalma, nem szilárdulhat meg az ország legrepresentatívabb szellemeinek és minden erkölcsi erőinek szabad közreműködése nélkül.

Fordította: *Horvát Henrik.*

15
5
10
25
30.

A DÚVAD.

HAJNAL felé megzörgették az ablakot. Julis felriadt s hallgatódzott. Eleinte azt hitte, hogy csak álmodott. De a kopogás megismétlődött. S valamiről, talán az ujjak e tétova neszéről, de azonnal megérezte, hogy az, aki most bebocsátást kér, csak az ura lehet. Gyorsan magára kapta a szoknyáját s kitámolygott a konyhába. A szíve olyan bódultan dobogott, hogy nem bírta tovább. Kicsit megállt pihenni. Aztán kireteszelte az ajtót.

A szél esőt vert az arcába. Egészen sötét volt. Nem látott semmit, csak érezte, hogy valaki, egy gőzölgő test bezuhan mellette az ajtón.

— Gyujts világot! — szuszogta az ember.

Az asszony összeborzongott. Szapora kézzel kotorászott a tűzhelyen, de sehogyan se akarta megtalálni a gyujtót. Mikor aztán végre világosság lett, egyszerre sirva fakadt. Keskeny kis lapockái rángatóztak.

— Istenem, — motyogta — én édes Szűz Máriám!

A férfi hallgatott. Ott ült szokott helyén, a tűzhely mellett. De hová lett a régi, nyalka, asszonybolondító ember? Bajusza, szakála megszürkült, az arca vékony és felbarázdált. Kalapja széléről esőle csepeg a hátára. Nem törődik vele. Semmivel se törődik. Csak könyököl a puskacsőre és hallgat.

Ahogy nézte, az asszony egyszeriben megtelt meleg szánalommal. Tekintete bársonyossá vált s ha nem tartja vissza valami nehéz és nyirkos félelem, menten odaomlik hozzá, az ölébe. De a férfi fegyvert szorongatott a térdei között. S csak ennyit szólt végre, azt is vacogó foggal:

— Édes! . . .

A férfi ránézett. Egy ideig hallgatagon nézte az asszonyt. Az arca fáradt volt s a szeme lobogó, mintha láz dulna benne. Halkan duruzsolta a fogai közül:

— Mért nem húzol papucsot, lelkem? Megfázol.

— Nem, nem — lelkendezett az asszony s érezte, mint lobban fel a boldogság a szívében a férfi szavai nyomán. Ilyen jóssággal sohasem szóltak még egymáshoz. S egészen zavart lett, kivörösödött. — Nem éhes? Nem enne valamit? Egy kis szalonnát? . . . Vagy rántottát süssek?

S már futott is a kamrába. Ujjai fűrgén motoztak a polcokon. Boldog volt. Csak a halántékában lüktetett a kínzó kérdés: hogyan, Uram Isten, hát hogyan is történhetett?

Máig se érti. Vagy két héttel ezelőtt egy szerdai napon, estefelé

tarisznyát, puskát kanyarintott a vállára s kiment az erdőbe. Nagyon szeretett vadászni János. Hiába mondogatta: vigyázz, egyszer megkörnyékeznak a csendőrök! Hiába!... S most itt van, itt van a retentő nagy szerencsétlenség.

Csak napok mulva kezdett derengeni, hogy mi is történt tulajdonképpen. János bizony háborúba keveredett a törvény őreivel, de nem ám csak úgy képletesen, hanem fegyverrel, éles tőlténnyel, halálos komolyan. Mondják, csak úgy zúgott az erdő a fegyverropogástól, csata volt, szabályos ütközet, Isten különös kegyelme őrködött, hogy emberéletben nem esett kár.

Végül is János kisiklott a zsandárok gyűrűjéből (valamikor a galíciai erdőkben nagyon megtanulta ezt a mesterséget) és elbujdosott. Ez volt a hiba. Mert a törvény törvény. A törvény alól embernek kibújni nem lehet.

Azóta tūvé teszik érte a csendőrök az egész világot s nem tudják kézrekeríteni. Az ördög keveredett ebbe az emberbe. Mondják, valamelyik éjjel sikerült megközelíteni. Egész jól látták a csendőrök Jánost a holdvilágban, az erdő szélén, puskával a vállán. A tiszthelyettes, aki jó komája volt s szolgálaton kívül nem egyszer borozgattak együtt békés barátsággal, rá is kiáltott, hogy adja meg magát. De János felettül levágta magát egy fa tövébe s tüzelni kezdett a csendőrökre. Második lövése leperzselte a próbacsendőr kalapjáról a kakastollat.

Hát ez már nem volt tréfa. János eszét vesztette vagy a jó Isten a megmondhatója, mi történt vele. De a csendőrök most már személyes kérdéssé tették a dolgot s úgy hajszolták, kergették Jánost szakadatlan, mint egy kártékony, veszedelmes dűvadat.

— Na, itt vagyok, -lelkem — szíveskedett az asszony, amint kifordult a kamrából.

A gazda feje a két csontos öklén pihent. Aludt. De erre a gyenge hangra úgy megrebbent, mintha beleszúrtak volna. A tekintete még kóválygott s ujjai már a puskát markolászta. Látszott, csak úgy elalélt egy kicsit, mint a vadak, akik minden reccsenésre felborzolódnak a vackukról s kaptatnak a sűrűbe.

— Ki az? — ijedezett — ki van itt?

— Senki, lelkem, senki — nyugtatgatta Julis —, senki, csak én. Az ember megszégyenülten omlott vissza a helyére.

— Azt hittem... — dadogta s elhallgatott.

— Hát egyék — kínálta az asszony s kicsit arrébb állt, hogy lássa. De nem sok öröme telt benne. Soha ilyen vad, habzsoló éhséget. Remegő kézzel nyomta feléje a pálinkás üveget.

— Igyon — susogta —, igyon!

A férfi nem felelt. Félszemmel az asszony felé suhintott s nyelte az elemőziát.

— Na, — mondta kurtán, mikor végzett s bekattintotta a bicskáját. Egyet húzott az üvegből s kétfelé törölte a bajuszát.

— Most má itt marad, ugye?

— Én?

— Kend.

— Hát...

Lenézett a csizmája orrára. Kicsit megemelte a lábát és arrébb csúsztatta. A föld csatakos lett körülötte. A mécs lángja három pici fénypontot pötytyentett az arcára. Egyet az orra hegyére, egyet az ajkára, egyet az állára.

— Hun a gyerek? — kérdezte hirtelen.

— Bent. Alszik. Megnézi?

— Meg.

De nem mozdult. Az asszony a réklje pertlijével babrált és hallgatott. Hát a gyerek miatt jött. Nem baj. Az a fő, hogy itt van. S már számolta is magában: öt év, tíz év? Nem, tíz esztendőnél nem verhetnek rá többet. Aztán az övök lesz megint.

— Hej, apja kék a gyerekek — sóhajtotta.

— Az — hagyta rá János.

A menyecske arca kivörösödött.

— Hát akkor úgy számíton! — kiáltotta.

Az ember hosszan nézte.

— Mit akarsz ezzel? — kérdezte rekedten.

— Azt, hogy legyen má esze. Elég vót.

A gazda megmozdult. Gorombán lökött egyet a könyökével.

— Tán azt szeretnéd, hogy láncra verjenek, mi? Hát mit vétettem én, hogy így kergetnek? Hát loptam én, gyilkoltam, utonálló vagyok én vagy betyár, hogy vasat tegyenek a kezemre? Gyűjön ide az a tiszt-helyettes, ha бүдös az élete...

Felállt, dobbantott a puskatussal.

— Na, hun az a gyerek?

Támolyogva indult az ajtó felé. Egyszerre félelmetes csend ereszkedett rájuk. Az asszony dermedten figyelt. Neszek tétováztak a éjtszakában, hallani is alig lehetett, inkább a sejtelem sugta. S hirtelen léptek csikordultak meg a tornácon, ismeretlen és rémületes erő tódult az ajtó felé, ellenállhatatlanul. Itt vannak...

Jaj, most kiáltani, menekülni... Emberek!

Puskatus dүbörgött az ajtón.

— Kinyitni!

A két ember egymásra meredt. Görcs keményedett az izmaikra. Egy villanó pillanat. Eső zuhogott az ablakon s a szobában tikk-takkolt a kakukkos óra. Kidobott karjuk egyszerre kapott a fegyverért. Az asszony ért oda hamarább.

Két kézre markolta a hideg csövet s lihegve hátrált a kamra felé. A férfi döbbenetn nézte. Mi ez? Lassan közeledett. A szeme elhomályosodott. A melle zihált.

— Add ide! — csikorogta.

- Nem !
 — Nem?
 — Nem !

Félkézzel kapott érte, megmarkolta s nagyot rántott rajta. Julis azt hitte, menten kiszakad a lelke, de nem engedett. Belecsimpaszkodott a fegyverbe, szívósan, kétségbeesett erővel, mintha a fuldokló életéért viaskodna. Ruganyos volt és lerázhatatlan. Őrült.

— Ereszted ! — hörögte az ember s a keze ökölbe keményedett. Már nem tudta, elfelejtette, miért is folyik a küzdelem, hogy odakinn a tornácon zsandárok várakoznak. Csak ketten voltak a világon. Ő és ez a beste, ez a gyűlöletes. És most megöli, leüti.

Két lobogó ökle már az asszony feje felett fehérlett. Fülében zúgott a surranó vér, úgy zúgott, mint a szélvész az erdőkben. Roppant kalapácsok döngették a földet, puskaropogás hasogatta a levegőt s gránát rázta a házat. S ebben az orkánban, ennél az orkánnál hangosabban, egyszerre csak gyermeksírás szivárgott elő valahonnan, olyan finom és halk, mint az egércincogás. Az ember nem is a fülével hallotta . . .

A két gyilkos ököl lezuhant. De nem az asszonyra. Az öklökből kihullt az erő s a férfi sután, bénán, kétségbeesetten nézett a párjára. S hangja szomorú volt, szomorú apai hang :

— Látod ! Felébresztetted a gyereket !

János nem mozdult többet. Akkor se, mikor a csendőrök fertigben tartott puskával benyomultak a konyhába. A tiszthelyettes bizalmatlanul rázogatta a fejét. Csodálkozott, hogy ilyen egyszerűen ment a dolog. Már megint mi esett ebbe az emberbe ?

Aztán közelebb jött s vállára ejtette a kezét.

— Na, Kerekes, hát meggyütt az esze? — mondta vidáman és mosolyogni kezdett.

János nem felelt. Az asszony a kamra ajtajában állt s végigtörölt arcán az inge ujjával : véres volt, nem baj. De a puskát még eldugta idejében. S ez a fő. Öt év, tíz év? Mindegy. Majd csak kiböjtölik valahogy. S a szíve úgy ugrált, mintha ki akarna bugyogni a melléből.

— Hát jön-e velünk, János? — kérdezte a tiszthelyettes csaknem gyengéden.

Ment. Vissza se nézett többé. Azt se tudta, hogyan került csuklójára a bilincs. Csak mikor az őrstanyán jegyzőkönyv elé állították, eszmélt magára s hirtelen sirva fakadt. Olyan furcsa, gyenge, vékonyas hangon sírt, mint a gyermek, ha felijed az álmából. A tiszthelyettes, aki éppen a jelentés szokásos bevezetését rajzolgatta szép, gömbölyű, öreg betűkkel, ijedten neszelt fel a papirosról.

Szakáts László.

A TÖRTÉNELMI OPTIMIZMUS ÉS PESSZIMIZMUS.

MINDEN korszakban tapasztalhatjuk, hogy van egy-egy tudomány, mely, mondhatni, divatba jön, s az emberek szélesebb tömegeinek az érdeklődését is felkelti. Ennek a forrása mindég abban keresendő, hogy ehhez a tudományhoz tartozik az a bizonyos probléma, mely a korszak közéletének legnagyobb gondjaként mered a gyakorlati életben a laikusok elé. S így aztán még azon a «divatos» tudományon belől is megvan a «divatos» kérdése a közérdeklődésnek: épen annak a legnagyobb gondnak a tudományos formulázása. Korunkban a történelem, illetve a történetfilozófia az ilyen széles köröket érdeklő tudomány, aminek az oka nem szorul bővebb magyarázatra s a «divatos» kérdés épen az optimizmus és pesszimizmus kérdése: mit várhatunk a jövőtől?

Az optimizmus vagy pesszimizmus álláspontja a történet szemléletben a fejlődés kérdését illeti. Van-e fejlődés a történetben vagy sem? Fejlődés alatt itt azt értik, hogy az emberi kultúra bizonyos eszmény megvalósítása felé tart. Az eszményt természetesen különbözőképpen formulázzák az egyes világnézetek. De mindég arról van szó, hiszünk-e abban, hogy egykor az emberiség és kultúrája elérkezik az ideális állapothoz, — ez a hit az optimizmus, — vagy nem hiszünk — e szkepszis pedig a pesszimizmus álláspontja.

E pillanatban közömbös, milyen eszményről van szó az egyes esetekben, csak azt nézzük meg, jogosult-e egyáltalában eszmény megvalósulásától tenni függővé véleményünket a történet jelleméről, vagyis jogosult-e akár az optimizmus, akár a pesszimizmus álláspontja. Mindenekelőtt kénytelenek vagyunk arra gondolni, amit Kant óta tudnunk kell, hogy az ideák természetüknél fogva nem valósulhatnak meg. Ők egy más világ, az intelligibilis világ tagjai és azt a létformát fel nem cserélhetik a materiális, az érzékelhető lét formájával. Ehhez kötni tehát azt, hogy elkészerít-e a történet szemlélete, sorsa, vagy bizalommal tölt el, a legkevésbé sem látszik jogosultnak. Sem az ideáktól, sem a történettől nem várhatunk képtelenséget, azt, hogy saját létformájukról lemondjanak, de mégis önmaguk maradjanak a telhetetlen emberi lény kedvéért. Az ideáknak az a szerepük az emberi életben, épen az emberi lény különös kettőssége folytán, (minthogy az ember egyszerre polgára az érzéki és intelligibilis világnak), az a szerepük az ideáknak, hogy az emberi életet irányítsák. Ez pedig más, mint a «megvalósulás.» A megvalósulás azt jelentené, hogy az érzéki világ eltűnik és helyet ad a szelleminek, az irányítás alatt pedig azt kell értenünk, hogy az ideák tiszta birodalma mindég felettünk, helyesebben bennünk ragyog és erőt ad arra, hogy az érzéki életet egy sajátos módon: *emberi módra* élhessük, melynek másfajtsága a természet többi lényével szemben mindnyájunk által közvetlenül ismeretes, alapos jellemzése pedig messze vezetne. Éppen az jellemzi az *emberi életet*, hogy az érzéki világban éljük, de eszményekre tekintve föl. Ebből következőleg az emberiség életétől, a törté-

nettől nem kívánhatjuk és várhatjuk, hogy az egykor az eszményeket «megvalósítja», nem, mert abban a pillanatban megszűnne emberi élet lenni, ez pedig az anyag transzszubsztanciációját jelentené, amire tudományban nem gondolhatunk. Sőt többet: a létforma átváltozását. Az *emberiség* élete épen az eszmények soha meg nem valósulása, de szakadatlan irányítása. Ebben a tekintetben csakugyan nem sokat változott a helyzet. Eszmények mindég irányították az embert, — hiszen épen azzal lett emberré, hogy eszmények kezdték irányítani, bárminő is volt azok formája, — megvalósulni pedig, ismétlem, sohasem fognak. Az emberi élet, a történet képe, valóban a szakadatlan és — ha a végleges győzelmet várjuk, óhajtjuk, — igenis «reménytelen» küzdelem, melyet az ideák folytatnak a nyers természettel s az ebből eredő indulatokkal. És ez is marad. Mert nem lehet egyébként, mint látjuk.

Ebben a helyzetben mind az optimizmus, mind a pesszimizmus álláspontja, logikailag véve, — mert persze lélektani okait ki nem írhatjuk, bár a belátás útján törekednünk kell erre, — egyszerűen értelmetlenség a történettel szemben. Mert hiszen lehetetlenséget kívánunk. Az indifferentizmus attitűdjét foglaljuk tehát el? Mint részvétlen szemlélők álljunk ki az élet útfelére, azzal a gondolattal, hogy hiszen megmásíthatatlansággal állunk szembe, egy talán nem kétségbeejtő, de mégis reménytelen helyzettel, egy zsákutcával, mely nem vezet sehová? Mindenekelőtt ez az álláspont viszont lélektanilag lehetetlen. Lehetetlen, mert hiszen, mint láttuk, az emberi élet lényege épen a harc az eszmények részéről az irányításért. Amennyiben ember az ember, ebben a szakadatlan és valóban a végső győzelemnek semmi reményével sem kecsegtető harcban kell élnie, helyesebben ez él benne. Az ember az eszményeket nem írhatja ki lelkéből semmi mesterkedéssel és akaratlanul is velük szemben foglal állást cselekedeteiben, alkotásaiban, egész mivoltában és életében. Ennek a lélektani kényyszernek a forrása ugyanaz, ami másfelől erkölcsi kötelességévé is teszi, hogy ne az indifferentizmus álláspontjára helyezkedjen: emberi mivoltának méltósága. Épen az a rang, melyet a kozmoszban elfoglal. Az ő kozmikus szerepe, rendeltetése ugyanis épen ez a kettősség és az ebből fakadó harcos élet, szakadatlan ingadozás, halhatatlan diadalmaskodások és halhatatlan kudarcok. Ezért van neki és csakis neki a kozmoszban története. Ő az összekötő kapocs a két létforma között, benne, mint minden ősi mithosza is tanítja, szellem és anyag egyesül s rendeltetése, hogy e két erő küzdelmének, egyensúlyjátékának színtere legyen. Az erkölcsi törvény tehát, mely abban fejeződik ki, hogy az eszmények, a szellem az anyagot irányítsa — nem pedig, hogy megsemmisítse! ez ugyanis elképzelhetetlen — s a kétféle létforma benne, az emberi életben, alkotásban egyensúlyra lépjen, ez az erkölcsi parancs kozmikus parancs: az ember sorsa ez.

Ezért tehát a történelmi indifferentizmus attitűdje nemcsak hogy lehetetlen, de erkölcstelen is. Egy más álláspontot kell tehát elfoglalni az embernek történetével szemben, az igazi emberi álláspontot, mely nem az optimizmus kényelme, sem a pesszimizmus másfajta kényelme ugyan, de nem is az indifferentizmus erkölcstelen álláspontja. Ez az álláspont a heroizmus attitűdje. Annak a kifejezése ez, hogy az ember felismeri lényét és az ebben letéteményezett kozmikus rendeltetését, azt a páratlan méltóságot, hogy a két világ határmeggyéjére állíttatott és ő szemeltetett ki arra, hogy a szellem világa az anyaggal érintkezésbe jusson és egy csodálatos létformát hozzon létre: *az emberi életet*. A harmadik létforma jutott osztályrészéül. Épen ezért egyformán embertelen az a törekvés, hogy az életet az ideálok nyügettől szabadítsuk meg, épen úgy, mint az, mely az anyag kiirtására törekszik s az emberi életet merő szellemivé

akarja tenni. Embertelen és lehetetlen vállalkozások. Emberi törekvés az, hogy az anyag teljesen a szellem irányítása alá kerüljön, de a szellem irányítása alatt anyag maradjon. Ennek a szerepnek a vállalása pedig heroizmus. Mert hősiesség kell ahhoz, tudván tudni, hogy örök harc rendeltetett számunkra és épen ezt a harcot igenelni, a végső győzelem teljes reménye nélkül, ebben látni nemcsak létformánkat, de egyenesen méltóságunkat. Büszkének lenni erre az emberi mivoltunkra, érezni kozmikus fontosságát és vállalni és akarni: ez az emberi erkölcs, a hős erkölcsi állásfoglalása. Ez benne rejlik emberi mivoltunk mélységében. Ezért áll minden mithológia elején a hérosz, aki istennel és gonosszal egyaránt rokon és épen ebben a tragikus kettősségében ragyog fel fönsége. Az ember valóban «tragikus állat» és nem egyéb az emberi nagyság, mint ennek a tragikus sorsnak elismerése, vállalása és büszke élése. Épen ezért a legmagasabb művészi forma a tragédia: a sors betelése.

Az igazi emberhez méltó állásfoglalás tehát a történettel szemben is a heroisztikus. Elismerése az emberiség sorsának. Ezen az állásponton nem áztatjuk magunkat, tisztában vagyunk az emberiség sorsával: szakadatlan küzdelem szellem és anyag között; felismerjük a végső győzelem, az eszmények megvalósulásának teljes kilátástalanságát; — ám mégsem csüggeszt el bennünket az így elénk táruló látvány, sőt éppen ezt látjuk büszke elszántsággal, ezt a küzdelmet értékeljük legtöbbször, az ember számára a legnagyobb értéknek tartjuk: ez az ember méltóságos rangja a kozmoszban.

Ezen az állásponton a fejlődést nem képzelhetjük az eszmények «megvalósulásában.» A történeti fejlődésfogalom átalakul és nem valamely cél megközelítésére, elérésére gondolunk e fogalommal kapcsolatban, hanem valaminek a kibontakozására. Arra, hogy az ember rendeltetése a tudatba emelkedik, az embernek önmaga felől az ismerete bővül. Az embert mindég vezették eszmények, mert hiszen e vezetés teszi emberré, — most közömbös, hogy az eszmények formája változott, — de nem mindég volt tisztában azzal, miben áll rendeltetése, még ha öntudatlanul be is töltötte e tisztet. A fejlődés alatt az öntudatosság tisztulására gondolhatunk csak. Azonban bármily tisztaságra is emelkedik az emberiség öntudata, az a végső nyugalom, melyre oly szívesen áhítoznak, az eszmények megvalósulásának állapota sohasem fog elérkezni, tehát a szokásos értelemben vett fejlődésről valóban nem beszélhetünk. Nem, mert az emberi lényeg kettőssége sohasem fog megsemmisülni, míg ember marad. Talán eljön az idő, mikor az egyetemes emberi kultúra központi elvévé válik tudatosan az emberi nem rendeltetése, mint norma, de e norma szerint éles küzdelem lesz mindenkor, küzdelem kinek-kinek önmagával, embertársakkal, kik a normát nem ismerik el és a körülvevő természettel. Az egyetemes létnek két formája van: a szellemi és az anyagi és az emberben találkozik e kettő s a kozmosz lényege aligha fog valaha megváltozni.

Ezért hát sem a közkeletű optimizmus, sem a pesszimizmus nem az az álláspont, melyet a történettel szemben elfoglalhatunk; csakis a heroizmus fakadhat az emberi rendeltetés belátásából. Valóban, az ember nem boldogságra született. Többször született: emberi életre.

Joó Tibor.

AZ Ó-MAGYAR MÁRIA-SIRALOM.

HA A NAPKELET olvasói előveszik az első évfolyamot s megkeresik benne a 191. lapot, ott találják a legrégebb magyar verset. 1922-ben jutott hazánkba az a hír, hogy külföldön egy régi kódexből előkerült a magyar költészetnek és nyelvnek ama régi szép emléke, az immár hatszáz évesnél is régebb, úgynevezett ó-magyar Mária-siralom. Azt azután a Napkelet 1923-ban, az első évfolyamban, elsőnek sietett megismertetni az olvasó közönséggel.

Bizony, sokat változott hatszáz év alatt a mi nyelvünk. Némely szó máig immár feledésbe került, a legtöbb szó vagy nyelvtani alak hajdan más-képen hangozott, igen soknak többé-kevésbé különbözött régi jelentése, alkalmazása, hangulata, stílusbeli értéke a maitól. Ne ütődjünk meg hát azon, ha egy-egy nyelvemlék meglelték hirtelenében még a szaktudósok sem tudják megérteni, megmagyarázni annak minden részecskéjét.

Tudta ezt az ó-magyar Mária-siralomnak Napkelet-beli első közlője, ismertetője is. Ezért jósolta meg mindjárt ezt, hogy: «Az Árpád-kori Mária-siralomvers sokáig fogja még foglalkoztatni a tudományt, hiszen a már jó 150 éve ismeretes Halotti Beszéd irodalma sincs még lezárva. Ily lelet, ha egyszer belekerült a tudományos és irodalmi élet eleven forgalmába, soha többé ki nem eshet onnan».

Valóban, az első közlés óta többen igyekeztek hozzájárulni az első magyarázatokhoz. Én is régebb óta figyelmesen hallgattam a névtelen költőnek sok század távolából felénk zengő igéit, figyeltem, hogy melyik hangjára melyik húr rezdül rokonként a Jézus szenvedését és Mária siralomát festő régi magyar vallásos irodalomból. Megírtam «nyelvtörténeti és stílustörténeti magyarázatát»-t az egész ó-magyar Mária-siralom mindazon helyének, melyet eddig vagy épen nem tudtunk megérteni, vagy nem voltunk bizonyosak értelmében. Tanulmányomat bemutattam már a M. T. Akadémiában, itt pedig legyen szabad közzé tennem vizsgálódásaim és fejtegetéseim eredményéül az ó-magyar Mária-siralom szövegét, mai helyesírással ugyan, de lehetőleg pontosan föl-tüntetve az egykorú kiejtést, amellyel az hatszáz éve buzgott a hívek ajakán. E szöveg mellett adom magyarázatul mai prózai nyelven a régi ének sorainak értelmét is.

Egykorú kiejtés.

Mai nyelven.

*Volék sirolm-tudotton.
Siralomol sepedek,
Búol oszuk, epedek.*

*Választ világomtúl,
Zsidou, fiodumtúl,
Ézes ürümentül.*

1.

*Valék siralom-nem-ismerő.
Siralommal zokogok,
Búval aszok, epedek.*

2.

*Elválaszt világosságomtól,
A zsidó, az én fiamtól,
Édes örömentől.*

Ó en ézes urodam,
Eggyen-iggy fiodum,
Síron anyát teküncsed,
Búabeleül kinyúhhad !

Szemem künvel árad,
En junkum búol fárad;
Te vérüd hullotja
En junhum olélotja.

Világ világa,
Virágnak virága !
Keserüen kínzatul,
Vos szegekkel veretül.

Ú nekem, en fiom,
Ézes mézül !
Szégyenül szépségüd,
Vérüd hioll vízeül.

Sirolmom, fuhászatum
Tértetik kiül,
En junhumnak bel búá,
Ki sumha nim hiül.

Végy, halál, engümet,
Éggyedüm illyen,
Maraggyon urodam,
Kit világ féllyen !

Ó, igoz Símeonnok
Bezzeg szovo ére:
Én érzem ez bú túrút,
Kit níha égtre !

Tüled válnum kell,
De nüm valállal,
Hul így kinzassál,
Fiom, halállal.

Zsidou, mit téssz túrvéntelen?
Fiom mért hol büüntelen?
Fugva, húsztuzva,
Üklelve, ketve
Ülüd !

3. Ó én édes uram,
Egyellenegy fiam,
Síró anyát tekintsed,
Vond ki bújából !

4. Szemem könnyel árad,
Én szívem búval fárad;
Te véred hullása
Én szívem alélása.

5. Világnak világossága,
Virágnak virága !
Keservesen kínzatol,
Vas szegekkel átveretel.

6. Jaj nekem, én fiam,
Édes, mint a méz !
Meggyláztatik szépséged,
Véred hull, mint a víz.

7. Siralmam, fohászkodásom
Térttetik kifejé,
Én szívemnek belső búja,
Mely soha nem enyhül.

8. Végy, halál, engemet,
Egyellenem hadd éljen,
Maradjon az én uram,
Kit e világ féljen !

9. Ó, az igaz Símeonnak
Bizonyos szava utolére:
Én érzem a búnak e törét,
Melyet ő egykor nekem megjósolt.

10. Tüled válnom kell,
De nem boldogan,
Mikor így kínzatol,
Fiam, halálosan.

11. Zsidó, mit téssz törvénytelenül?
Fiam miért hal meg büntelenül?
Meggjogván, húzván-vonván,
Megöklözvén, megkötözvén
Megölöd !

*Kegyűggyetük fionnak !
Ne légy kegyülm mogomnok !
Ovogy halál kínáal
Anyát ézes fiáal
Egyembelü ülljétük !*

*Kegyelmezzetek fiamnak !
Ne légy kegyelem magamnak !
Vajha halál kinjával
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek meg !*

Jegyzetek.

1. verssz. *Seped* a *szepeg* igével egy töről fakadt. Régen a *szepeg* is hangos sírást, zokogást jelentett, hangulata nem komikus volt, hanem komor, megható. 3. vsz. *Kinyúhhad* a mai *kinyújtsad*, régi jelentése «kivond». 4. vsz. *Junh* kihalt szó, a szívet jelentette, mint az érzelmek székhelyét. 7. vsz. *Hiül* a mai *hül* ige, ezzel fejezték ki a fájdalom enyhülését is. 10. vsz. *Valál* kihalt szó, gazdagságot és boldogságot jelentett (a *boldogság* szónak is volt valamikor gazdagság jelentése). *Valállal* = boldogsággal, boldogan. *Hul így kinzassál* = holott így kínzatol. *Hul* = hol-ott, *kinzassal* pedig latinus conjunctivus. 11. vsz. *Húszluzva* ma így hangzanék : *húzdozva*. *Üklel, öklel* régen ököllet való ütést jelentett. A marha nem öklelt, hanem *tülkölt*. 12. vsz. *Ovogy* a mai *avagy*, de jelentése itt nem választó kötőszó, hanem óhajtó indulatszó : vajha !

Mészöly Gedeon.

VILÁGÍTÓ ÁLOM.

*Már minden elsötétült,
a Nap arca leesett,
házunkra holdas éj ült,
szeme sárgán belesett.*

*Sétálgattam szobámban,
terveztem százal-ezret
s a fal mellett az ágyban
kis fiacsám lélegzett.*

*Ajka mint a pillangó
szétnyílt-bezárult egyre
s mint parányi kandalló
sugárzott rám friss teste.*

*Lassan fölé hajoltam
s bent mint távoli tik-tak
gyermekéveim gyorsan
tűnő órái hívtak.*

*Messziről hívtak, lágyan
csalogatón csengettek
s illatos zöld határban
lelkem ismét gyermek lett.*

*Labdám magasba dobtam,
gömbje forgott, gömbje szállt,
míg a felhők nyugodtan
szűrték a Nap aranyát.*

*Két térdem egybezárva
ott feküdtem az ágyon
s fölöttem mint a lámpa
világított az álom.*

Gulyás Pál.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

III. A kisentente-orientáció.

AZ OROSZ vörös csapatok 1920 aug. 16-án Varsó falai alatt vereséget szenvedtek. A vereség megsemmisítő volt. Már az első híradásokból azonnal észrevehette minden értelmes ember, hogy ezek után Oroszországnak jó időre le kell mondania arról a reményről, hogy szuronyainak hegyén vigye a forradalmi «felszabadulást» az európai proletáriátusnak. A harctéren alul maradván, Moszkvának revideálnia kellett külpolitikáját és kénytelen-kelletlen fel kellett hagynia egyelőre a fegyveres hódítás gondolatával.

Ez a sorsdöntő fordulat, az orosz hadsereg veresége Európaszerte érezteti hatását. Csehország pl. megértvén az idő kerekének jobbrafordulását, szept. 15-én, eddigi szocialista túlsúlyú kormányából kilépteti a szocialistákat és egyelőre hivatalnokkormányt alakít. De nem kisebb az a hatás sem, amelyet a magyar emigrációra gyakorol. Ez a vörös fegyverek győzelméhez fűzte reményeit, attól várta Magyarországon a társadalmi és állami rend felborulását, valamint a visszatérésnek, a hatalom visszanyerésének pillanatát is. Mint az egyik emigráns-poéta költői képbe öltöztetve vágyait, jósolta: Keletről jön, nyugatra tart a vörös lovas... Végesvégig a hosszú úton hullik a vére lónak és lovasnak. S merészen, egetvívón a lovas a légből rúgta... S fent a magasban is a vörös lovas nyugatra tart... Keletről jött, nyugatra tart... S nyugatról ügetve jó a vörös lovas... (Szabadság 1920.)

Ezek a remények nem teljesültek, a keleti vér- és tűztenger erős gátakon megtörött, mielőtt Nyugatra elért volna.

Ez a súlyos csapás új orientációra kényszeríti az emigrációt. Törhetetlen szívóssággal azonnal új utat keres, hogy azon jusson el óhajtott céljához, ha már a vörös lovas nem segítheti oda.

1. Szocialista-kommunista marakodás.

A vörös hadsereg harctéri szerepléséhez fűzött reménykedések füstbemenése legelsősorban az emigráció frakcióinak egymásközti helyzetét változtatja meg.

Eddig, az orosz offenzíva kudarcáig, csak két főirány volt az emigrációban, mindkettő Bécs központtal. Az egyiket a kommunista

csoport képviselte, amely Kun Béla környezetének vezetése alatt állott és az orosz pénzre támaszkodva büszkén hirdette meg nem alkuvó forradalmiságát. A másik, a szociáldemokrata csoport, 1920 közepén formálisan is tömörült egy «Világosság» nevű szervezetbe és ez év júniusától kezdve, hasonló című heti folyóiratot adott ki. Az emigrációnak ez a része szintén erősen baloldali volt. Elárulta ezt már vezetőinek politikai multja is. Elnöke ugyanis Garbai Sándor volt, a magyar tanácsköztársaságnak kőműves legényből lett elnöke, hangadói pedig Kunfi, Rónai és Bóhm népbiztosok, akik a kommun után ismét felfedezték régi szociáldemokrata mivoltukat s inkább személyi, mint elvi okokból külön váltak a hétpróbás kommunistáktól.

Egy-két idézet cikkeikből hasonlóképen azt illusztrálja, hogy felfogásuk továbbra is a régi, a diktatúra alatt egyszer már tanúsított felfogás maradt.

Kunfi pl. «az értelmessé vált, a lehetőségekkel számoló, diktatórikus forma alatt szociáldemokrata politikát űző, valamennyi szocialista erővel számotvető Leninizmusról» úgy beszélt, mint amely egyenrangú a «munkásuralom szellemével, a szocializmus értelmes akarásával felszerelt britt munkáspárttal» s azzal együtt fogja a világ sorsát intézni. (Az Ember 1920 febr. 21.) Bóhm az ausztriai munkástanácsokkal kapcsolatban azon felfogása mellett tett hitet, hogy csak ez a munkástanácsi politika felel meg a proletariátus érdekeinek, csak ez tudja biztosítani a forradalom fennmaradását és továbbfejlesztését». (Világosság, 1920 jún. 8.)

Érzelmeknek még nyiltabban adott hangot Göndör, ki szintén tagja a Világosság-csoportnak s aki említett hetilapját, «Az Ember»-t 1920 jan. 9-től kezdve Kunfiékkal együtt szerkesztette, míg csak a «Világosság» meg nem indult. «Szent barrikádok Németországban» című cikkében egyebek közt ezeket írta: «Bebizonyosodott, hogy a kommunizmus nem kísértet, a forradalmi Oroszország megérzékeltette, az egész világ harcolt ellene és mégis győzedelmeskedett. A szocializmus feltartóztathatatlanul jön, hogy megváltsa ezt a bűnös, korhadt világot, hogy végleg leszámoljon a népek zsarnokaival és megteremtse az igazság és munka boldog társadalmát». (1920 márc. 20.) A kissé óvatosan összeválogatott szavak leple alól nagyon is szembetűnően lóg ki a lóláb.

A volt vörös népbiztosok érzelmileg annyira a bolsevizmussal rokonszenveznek, hogy egy új diktatúra semmiesetre sem az ellenzéken találná őket.

Kezük Ézsaué, de hangjuk Jákobé. A kommunista csoporttól csak személyi okok és némi taktikai tekintetek választják el őket; ezt bizonyítják viszályaik és surlódásaik is.

Nem ők a viszálykodás kezdői. Kímélettel és megértéssel közelednek a Karlsteinben tartózkodó kommunista népbiztosok felé és az osztrák szocialista pártnál is felhasználják összeköttetéseiket érdekükben. A kommunisták azonban elhárítják a feléjük nyújtott kezét és

— hogy Moszkva előtt igazolják magukat — a magyar tanácsköztársaság bukásának okozóul a szociáldemokratákat állítják oda bűnbak gyanánt.

Ez a támadás védekezésre kényszeríti Kunfiékat és most már félbeszakítják «az egyoldalú hallgatást, a féloldalas Burgfriedet, amelyben a bűnösök és tettestársak közvádlott szerepében léptek fel ellenük». Most már nem tartóztatják magukat és kitergetik a forradalom szennyesét a nyilvánosság előtt. Védekezés közben őket is elragadja hevük és szerepük tisztázása érdekében lerántják a leplet a kommunista nagyságokról, a világ elé állítva a «nagy eszmének» néhány gyászos lovagját.

A meginduló polémia során az ámuló nagyvilág így ismeretlen oldalukról láthatja őket. Kun Béláról Kunfi írja meg, hogy röpirata, a «Forradalomról forradalomra», «dögletes hazugság». «Kun Béla — kiált rá — elég volt az arcátlan hazudozásból, elég volt abból a módszerből, hogy a tintahal a saját piszkos levétől zavarossá tett folyadékban menekülni próbál», majd fejére olvassa, hogy ő adott megbízatást az antant-hatalmak bécsi megbízottjaival való tárgyalásra, amikor uralma ingadozni kezdett és hogy az ő gyáva szökése semmisítette meg a munkásság diktatúráját Magyarországon. (Az Ember 1920 márc. 13.)

Pogány József népbiztost, «mindkét forradalomnak legnagyobb szégyenét és legkomikusabb bohócát» ismét Göndör Ferenc veszi boncolókése alá. Leírásaiból kitűnik, hogy a katonatanácsok kormánybiztosa, ez a «közveszedelmes és az önimádás tébolyában fetregő parazitája a munkásmozgalomnak, ez a notórius álforradalmár és konjunktúra-bohóc», a háború alatt a sajtóhadiszálláson pohárköszöntőkkel ünnepelte a katonai cenzorokat, kéretlenül hazafias, háborúra uszító beszédeket tartott s denúciálta a neki nem tetsző újságíróársait. Elfogulatlan emigráns toll állapítja meg, hogy ilyen emberből lett a forradalmak és a kommunizmus egyik vezéralakja, aki mint népbiztos és vörös hadseregarancsnok Siófokon, a balatoni fürdőhelyen, őrzöngő tivornyáinak színhelyén napoleoni pózban jelentette egyszer ki kíséretének: «Volt a forradalomnak egy olyan periódusa, amikor megkoronáztathattam volna magam királlyá. És gondolkoztam is róla, hogy vajjon nem volna-e a forradalomnak érdekében való, ha megkoronáztatnám magam».

A munkásság így megtanulhatta, hogy egyik forradalmi vezére «királyi koronára vágyó, boldogtalan, önmagába szerelmes Napoleonkarikatura, akinek igazán mindegy, hogy kik járnak szabadon és kik vannak becsukva, akinek nem fontos az eszme, aki a legcinikusabb konjunktúra-figura az egész magyar munkásmozgalomban, szegény beteg, nagyzási mániában szenvedő örült, aki még mindig a saját koronázása ünneplésére készül s most a bolsevizmust ítéli olyannak, amely őt trónra emelheti». (Az Ember 1920 júl. 18 és 25.)

Mindez azonban hangsúlyozottan csak egyes emberek, Kun, Pogány stb. ellen irányul. A Világosság-csoport tagjai egyébként annyira közel vannak Moszkvához, hogy ismételten is kísérletet tesznek a megegyezésre.

1920 május 10-én a Bécsben tartózkodó kommunisták azzal a céllal jöttek össze, hogy megalakítják a külön magyar kommunistapártot, — eddig ugyanis csak mint az osztrák kommunistapárt tagjai szerepeltek, — mivel «megelégtették a szájkodást, ökölmutogatást, az antanthoz való sikertelen panaszjárást». Az értekezletet Landler volt népbiztos nyitotta meg, éles támadást intézve Böhm, Garbai és Garami ellen, őket vádolván meg, hogy elárulták a proletariátust és azt két részre szakították. A heves támadásra Garbai azonnal válaszolt békéltető, csitító hangon. Egy vele szimpatizálónak szavai szerint «nála utólérhetetlen nyugodtsággal, mély meggyőződéssel, férfias őszinteséggel és nagy meggondolással, mély tudásból fakadó beszédében a céltalan vérontás- és erőszakmentes harc álláspontját ajánlotta». A határozat kimondását el is halasztják egy hétre, akkor azonban a döntés a kommunistákra lesz kedvező.

Valóban nem a szocialistákon, hanem a Moszkva hatalmát hátuk mögött érző kommunisták gögjén múltott, hogy a megegyezés kísérlete hajótörést szenvedett. A munkásság mindvégig kívül állott ezen a torzsalkodáson. Ez kitűnt akkor is, amidőn minden előfeltétel megvolt már, hogy Északmagyarország szélesebb tömegei is belesodródjanak lassanként a személyeskedő harcba.

A diktatúra bukása után számos emigráns menekül a Felvidékre és a városok magyar munkásai közt vezetőszerpet követelnek. A cseh hatóságoktól szíves fogadtatásban részesülnek, ők pedig a vendégszeretetet meg is hálálják. Minden igyekvésükkel azon vannak, hogy a magyar munkásság előtt régi hazájukat mennél gyűlöletesebb színben tüntessék fel és ezzel elszakítva a régi érzelmi kötelékeket, új államuk hűséges alattvalóivá tegyék. Ez a működésük az ország új urainak teljes megelégedésével találkozik, a társadalmi rend felforgatását célzó izgatásuk azonban — ami miatt hazuról is kénytelenek voltak elmenekülni — már kevésbé, különösen midőn ez az izgatás hamarosan a szovjet-rendszer propagálására tér át. Azok, akik a cseh hatóságok által megszabott vonalat túllépték, kezdtek alkalmatlan idegenek lenni.

A cseh kormányzatot kellemetlen helyzetéből Göndör szabadította ki. A Magyarország iránt ellenségesen befolyásolt proletariátus ugyanis Göndör előtt alkalmas társadalmi rétegnek látszott arra, hogy heti riportlapját körében elterjessze és így olvasóközönségévé tegye. Mint-hogy a csehek 1918 után megjelent magyar könyvet csak kivételesen engednek behozni az anyaországból, újságot pedig egyáltalán nem, Göndör jóindulatuk és azon engedélyük biztosítása végett, hogy Bécsben megjelenő lapját akadály nélkül behozhassa és szabadon terjeszthesse, a kellemetlenné lett emigránsok ártalmatlanná tételére vállalkozik. Lapjában vádaskodik és denúciál. Kijelenti (máj. 9.), hogy a bolsevik emigránsok a magyar kormány megfizetett ügynökei, akik csak azért izgatnak Moszkva érdekében, hogy ezáltal felfordulást idézzenek elő s lehetővé tegyék a magyar sereg bevonulását.

Ez alkalmas ürügy, hogy a cseh kormány, amely nem ura a helyzetnek és egyébként is kímélni akarja munkásságának érzékenységet, statáriumot hirdessen, összefogdossa a világforradalmat propagáló agitátorokat és mint «Horthy-ügynököket» börtönbe vesse vagy a magyar határra toloncolja őket. Ezzel megszabadul a kellemetlenkedő idegektől s amellet országának közvéleménye előtt is tisztán áll; azt mondhatja ugyanis, hogy nem emigránsokat, hanem egy idegen hatalom bérenceit utasította ki, a magyar kormány ellen pedig ismét vádat emelhet, hogy erőszakos eszközökkel zavarja szomszédjának belső békéjét.

Göndörnek ezt a tevékenységét, valamint üzletes indító okait sietve leplezi le a kommunista «Proletárban» Pogány József és óva inti a magyar munkásokat «Az Ember» olvasásától: «Az üzlet üzlet: ez a szenzációs sajtó életelve, Az Ember üzlete pedig az, hogy hetenként egyszer — miközben a fehér terror gyilkosságait is szóvá teszi — denunciólja a vöröseket. A csehszlovák kormány hálás is ezért. Haláját — legalább a nyilvánosság előtt — nem készpénzben, hanem a szabadterjesztés ropogós cseh koronáiban rója le».

A felvidéki magyar munkásság, a tulajdonképen érdekelt fél nem avatkozik sem abba a küzdelembe, amelyet állítólagos vezérei az azonnali vagy csak bizonyos idő múlva bekövetkező diktatúrának gyakorlása felől folytatnak a világ előtt, de amely mögött tulajdonképen — miként a két küzdő fél a vita hevében elszólta magát — egyéni érdekek lappantak, sem pedig a személyeskedő polémiákba.

Ez a munkástömeg, miután a hónapokig elnézett bolsevik agitáció beléje verte, hogy a világforradalom már csak percek kérdése, ezt a forradalmat, ennek a fölszabadító seregnek a megjelenését várja. Felfogásában és hangulatában változás csak akkor következik be, midőn az orosz offenzíva kudarca rákényszeríti a cseh szocialista pártot arra, hogy maga igyekezzék a bolsevik kinövéseket lenyesegetni és a felvidéki munkásmozgalom fejlődését jobbfelé kormányozni. A magyar emigráció szociáldemokrata tagjai, Kunfi és társai még azt sem tudták elérni, hogy ez a változás az ő vezetésük alatt menjen végbe. Személyi torzsalkodásaik miatt nincs erre idejük, sem komoly szándékuk. A magyar munkásoknak még a kijózanító felvilágosítást sem tudták megadni.

A kommunisták és a szocialisták csoportja tehát nemcsak Magyarország iránti ellenszenvből dolgozott együtt a bojkott érdekében. Végső célkitűzéseik is annyira azonosak, hogy minden túlzás nélkül tekinthetjük a két csoportot egymásba olvadó áramlatoknak. Garami az egyetlen, aki a szó való értelmében, szociáldemokrata különállást foglal el, de a bojkott érdekében kifejtett működésével a magyar kormány iránt érzett gyűlölete őt is magával ragadja az áradatba.

Annál inkább beleolvadnak ebbe az oroszbarát világforradalmi áramlatba az úgynevezett polgári radikálisok. A Bécsi Magyar Újság és írógárdájának kommunista kapcsolataira már rámutattunk, a radikálisok vezére, Jászi Oszkár és hűséges inasa, Szende Pál, a Károlyi-

kormány pénzügyminisztere pedig eléggé bizonyosságát adták felfogásuknak azzal, hogy az orosz offenzíva idején a «Világosságba» írták cikkeiket. A volt népbiztosok társaságában igazán már csak egy-két, még öntudatos polgár-korszakukból megőrzött és most is hajtogatott demokratikus szövegük figyelmeztet bennünket arra, hogy valamikor a polgárság reprezentánsainak nevezték magukat.

Az orosz előnyomuláshoz és győzelemhez fűzött remény azt a szerepet játszotta tehát eddig az emigráció életében, mint amelyet a mágnes jelent az acélforgácsoknál. Amint megszűnik a mágnes vonzóereje, abban a pillanatban végbemegy az új csoportosulás. Bámulatossá rövid idő alatt, ami csak azért nem meglepő, mert ezek az emberek hozzászoktattak bennünket, hogy ne csodálkozzunk legmerészebb nézetváltozásaikon se.

A hatás kettősirányú. Egyrészt megszűnik a szocialisták és kommunisták közötti együttérzés s közöttük egyre mélyül szakadék keletkezik, másrészt a polgári emigránsok elkülönülnek a szocialistáktól és ismét a régi kopott mezt öltik magukra, azaz az eddigi összeolvadó kettős áramlat helyett három csoport alakul ki.

Kunfi és társai most már, hogy Moszkva felől nincs mit várniok, a kommunistákat nemcsak személy szerint támadják, hanem azoknak a proletárdiktatúra alatti eljárását és magatartását is kritizálják. Böhm Vilmos, Károlyinak írógépügynökből lett hadügyminisztere, majd a vörös hadsereg főparancsnoka, hozzá mer kezdeni emlékiratainak megszerkesztéséhez, hogy «Két forradalom tüzeiben» címmel leleplezze a kommunistákat, akik vesztegetéssel készítették elő a proletárdiktatúra kikiáltását. Sőt egyre inkább visszatérnek a szociáldemokráciához is, noha magukat független szocialistáknak nevezik. Csatlakoznak a «baloldali szocialisták internationaléjához», amely a II. és III. internationale között foglal helyet. E «forradalmi szocialisták» vagy «két és felesek» internationaléjának végrehajtóbizottságában Crispian, Ledebour, Longuet, Walhead és a bécsi Adler mellett helyet kap Kunfi is.

3. A Jászi-programm.

Az emigráció főcélja az orosz hadsereg kudarca után is változatlanul a diadalmas hazatérés, azaz az otthoni kormány elkergetése és a vezető állások visszaszerzése marad. Azzal tisztában vannak, hogy saját erejükből annál kevésbé érhetik el ezt a célt, minél inkább nyeri vissza az ország a békekötés után nyugalalmát. Az orosz segítség helyett más, közelebbi támogatót keresnek.

Ezeket a néha titkos, de legtöbbször nyílt segítőtársakat meg is találják a Magyarországgal szomszédos államok: Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia kormányainál. Ezek a kormányok nem munkáspártiak, hanem kimondottan polgáriak s így az utat is hozzájuk csak demokráciát emlegető programnak a hirdetője mutathatja meg.

Ezt a lélektani pillanatot használja ki a radikális emigránsok vezére, Jászi Oszkár, hogy egyszerre az emigrációs mozgalom közép-pontjába lépjen.

1920 őszén már megjelenik «Magyar kálvária, magyar feltámadás» című könyve, az emigráció új orientációjának ez az elméleti alapvetése, amely előkészítette és lehetővé tette az emigrációnak az új útra lépését.

Jászi óvatosan, nem rendszeres programmban tárja az emigráció elé a teendőket, hanem a forradalom történetének, a multnak irányzatos elmondásával tüzi ki a célokat, amelyek így a történeti eseményekből levont tanulságoknak látszanak. Ezzel az ügyes fogással jelentős mértékben növeli fejtegetéseinek meggyőző hatását, amellet látszólag pártatlan, elfogulatlan szemlélőnek tűnik fel és szinte észrevétlenül szuggérálja bele az emigránsokba : hol és mit vétettek forradalmár korukban és hasonló ballépés megakadályozására mit kell tenniük a jövőben.

Mint hogy szerinte a forradalom akkor bukott meg, amikor a munkásság egyedül magának követelt minden hatalmat, a jövő útját a munkásoknak és a parasztoknak az igazi intelligencia — azaz az emigránsok — vezetése alatti összefogása jelezheti ; Magyarországnak egyedüli szabadulását csak ennek az októberi programnak a megvalósulása jelentheti. Ez a program és az annak életrehívását megkísérlő októberi forradalom, a könyv előadása szerint, nem egyes emberek műve, hanem a magyar nép lelkében fogamzott meg és elmaradhatatlan történelmi szükségszerűség volt. Ez az utóbbi beállítás nagyon megnyugtató az emigrációra, hiszen ennek az előadásnak az elfogadásával senkinek sem kell többé esetleges lelkiismeretfurdalásokat éreznie, mindenki nyugodtan abszolválhatja önmagát. Érthető, hogy az emigráció oly nagy hozsannával fogadta a könyvet.

Noha így, Jászi szerint, a «demokratikusnak» nevezett októberi forradalom célkitűzéseit kell az emigrációnak megvalósítania, a könyv az orosz orientációval nem szakít véglegesen. A magyar proletárdiktatúra módszereit elítéli ugyan — az ellenkezőjét a teljes sikertelenség után ő sem teheti meg — az oroszországi bolsevizmust azonban, mint az európai kontinens regenerációjára törő ideális áramlatot értékeli és Lenin nagy szerepéről csak a legmélyebb hódolattal emlékezik meg. A bolsevikieket csak arra kéri, hogy programjukat ne az eddigi eszközökkel próbálják megvalósítani, mert ez nem lehetséges, hanem jöjjenek az általa megmutatott úton ; azon is eljutnak az emberileg elérhető céljaikhoz. Az ő útja pedig a munkásság negyedik internacionáléjához vezet, «a szabadság, a demokrácia és a szövetkezeti szocializmus jegyében».

Ez a röpirat ily módon az emigráns gondolkozás központjába az októberi demokráciát helyezi, azon nem palástolt reménykedéssel, hogy annak a vörös orientáció minden hívét megnyerheti. Az októberi program megvalósíthatásának módjáról még nem szól, a Magyarországot környező államok felhasználását, segítségülhívását még nem említi meg. Csak sztratégiai tervet ad, a taktikai eljárás megállapítását későbbre

hagyja. Ezt a munkát Jászi a könyv megjelenése, az előkészítés után végzi el a Bécsi Magyar Újságban megjelent hírlapi cikkeiben.

Az érintkezést, az összekapcsolódást az emigráció és az utódállamok között ugyanis az emigrációnak ez a napilapja teszi lehetővé. A Bécsi Magyar Újság már eddig is sok szívességet tett a kiesntent államok kormányainak. Amellett, hogy a magyar kormányt állandóan hevesen támadta, őrizkedett minden kísérlettől, hogy az utódállamok belviszonyai felett kritikát gyakoroljon. Ezzel már megszerezte magának a kiesntent jóindulatát, másik lépésével pedig, hogy ez államok vezető politikusai véleményeinek közlésére a legnagyobb készséggel adott teret, értékes szövetségesnek bizonyult.

Ugyanakkor, amidőn az utódállamok magyarsága hallatlan igazságtalanságokat volt kénytelen elszenvedni, amikor tízezerrel tették földönfutókká legjobbjaikat, vették el vagyonát, iskoláit, a Bécsi Magyar Újság egyre-másra hozta a kiesntent-politikusok hetvenkedő nyilatkozatait és a működésüket dicsőítő cikkeket. Tusar cseh miniszterelnököt vezércikkben magasztalta földreformjának keresztülviteléért, amelynek során a magyar birtokosok földjeit nevetséges váltságdíj mellett kobozta el. (1920 ápr. 28.) Magyarországról pedig Hodzsa csehszlovák miniszterrel mondatott elítélő bírálatot, vádolván, hogy ott nem tudnak kormányozni és megállapítván, hogy a «magyarságnak mindig az volt a baja, hogy nem tudott a hatalommal élni, hanem csak visszaélt vele». (ápr. 27.) A cseh nép erényeiről viszont a magyar újságolvasó, a kétségtelenül nem teljesen elfogulatlan Benes külügyminiszter szájából értesülhetett, még pedig a következő módon: «A csehek dolgoztak egész Ausztria helyett. Csehország, Morvaország és Szilézia feleslegén élőködött egész Ausztria, különösen Bécs köszönte fényét és gazdagságát a csehek munkájának. A cseh nép 1850—1900 közt szelvész gyorsasággal vágtatott fel a civilizáció lépcsőfokain . . .» (1920 ápr. 15.)

A romániai magyarság sorsával is megbékülhetett ez az olvasó, mert hiszen Maniu, az erdélyi oláhok vezérférfia, a következő módon jellemezte azt: «A nemzeti és felekezeti kisebbségek sehol kiterjedtebb jogokban nem részesülnek, mint Romániában. A magyar hivatalos tényezők vádjai magyar tisztviselők és békés magyar polgárok elnyomásáról, bántalmazásáról, üldözéséről stb. nem felelnek meg a valóságnak. A valóság az, hogy Romániában, különösen Erdélyben és a Bánátban úgy a magyarok, mint minden nemzeti kisebbség, a legteljesebb egyéni, kulturális, felekezeti és politikai szabadságot élvezik. Nyelvöket szabadon használhatják, kulturájukat szabadon fejleszthetik és felekezeti önkormányzati jogaikat korlátlanul gyakorolják». (1920 máj. 6.) S ha netán az amerikai és anglikán pártatlan vizsgáló bizottságok jelentéseiből más derült ki, e rózsás képnek elriasztó ellentéte, akkor Avarescu miniszterelnök biztató ígéreteiből remélhette a gyors és örvendetes változást: «A magyar társadalmi osztályok rövidesen megtalálhatják elhelyezkedésüket, fejlődésük legteljesebb szabadságát az új román

államban, a legliberálisabb törvények védelme alatt, anélkül, hogy a fajukhoz és nyelvükhöz való ragaszkodás a legcsekélyebb mértékben is csorbát szenvedne». (1920 máj. 18.)

Ez a pár szemelvény is mutatja, hogy a Bécsi Magyar Újság kommunista multú hírlapírói tudtak különbséget tenni polgári kormányok között. A magyar kormány támadásával egyidejűleg az utódállamok iránt nagy megértést tanúsítanak, csakhogy a lap elterjedését ezek kormányaitól kieszközölhessék.

Üzletes felfogás vezette tollukat, és törekvéseiket teljes siker is kísérte. Az utódállamok kormányai nemcsak nem gördítenek akadályt a lap terjesztése elé, hanem még elő is mozdítják. Hogyne tennék, amikor a magyar lakosságot a legnagyobb mértékben befolyásolhatja, ha naponta anyanyelvén írott olyan lap kerül kezébe, amely a magyar kormány vehemens támadása mellett még azt a csekély kritikát sem gyakorolja az utódállamok kormányaival szemben, melyet a csehül, románul vagy szerbül megjelenő napilapok is kötelességüknek tartanak, csakhogy tárgyilagosságuk látszatát fenntarthassák.

A Bécsi Magyar Újságot ez a következetes politikai állásfoglalás, tartózkodás minden kritikától, sőt a legmelegebb dicsérete mindenkor minden kisantant-kormányzási ténykedésnek, alkalmas orgánummá avatja Jászi számára, hogy általa könyvének téziseit hatékony módon propagálja és azokat az életbe is átvigye. A kisentent által szívesen fogadott lapban ugyanis a siker nagyobb reményével fejtegetheti elveit, mint bárhol másutt. Kitaposott, széles útra lép tehát, amikor programját ily módon akarja megvalósítani. De jól jár a kisentent is, mert fáradhatatlan és jótollú magasztalót nyert Jászival. Így lesz Jászi a Bécsi Magyar Újság legszorgalmasabb cikkírója és szellemének irányítója. 1920 szept. 2-án jelenik meg tollából az első nyilatkozat, dec. 15-én az első cikk, hogy azt az unalomig ismételt cikkeknek végefogyhatatlan sora kövesse.

Ezekben a cikkekben bontakozik ki egyre kevésbé félreérthetően az a politikai koncepció, amely az emigráció és a kisantant szoros együttműködését hangsúlyozza.

Egész rendszer ez a koncepció, logikusan is van felépítve: csupán valamennyi kiindulópontja téves, rosszakaratú. A helyzetet, a meglevőt, ugyanis nem látja úgy, mint amilyen az a valóságban, hanem olyannak tünteti föl, amely az ő törekvéseinek a legmegfelelőbb. Hiába cáfolja meg az élet naponta ezt a téves felfogást, Jászi változatlanul kitart eredeti álláspontja mellett. Nem mintha nem érezné és nem tudná, hogy téved; a beismerés azonban egyszersmindenkorra végetvetne számára minden érvényesülési lehetőségnek. Minthogy pedig előtte ez a személyi szempont az egyedül irányadó és döntő, szó sem lehet nála elfogulatlanságról, pártatlanságról. De azért a csalhatatlanság köpenyébe burkolózik és prófétai magasságból szórja átkait az őt követni vonakodókra.

Alapfeltevése szerint 1920-ban nem a magyar nép igazi akarata nyilvánult meg a választások alkalmával, amikor az októberi forradalom eszméi megsemmisítő vereséget szenvedtek, hanem egy terrorisztikus eszközökkel dolgozó kisebbség érvényesítette a maga akarátát. Ez a kisebbség az a földbirtokos és polgári osztály, amely a forradalom előtt Magyarország ügyeit vezette s amelynek a választásokon a szavazók ismét kezébe adták azt a hatalmat, amelyet a forradalmak elvettek tőle. A magyar nép a választásokon azért nem követhette saját vágyait, mivel tulajdonképeni vezetője, az intelligencia az emigrációban él s így nem volt senki, aki eszméltette volna. Magyarország egy félhalotthoz hasonló, amelynek kioperálták agyvelejét — ez az emigráció — s amely ennél fogva csak néhány reflexmozgásra képes. Az érző, gondolkodó rész, azaz az emigránsok távoztával Magyarországon megszűnt minden szellemi élet. Nélkülük «Magyarország ma Európa legsötétebb, legelmaradottabb országa. Az utolsó Balkán Európában, olyan korban, amikor a régi Balkán kezd Európává válni. Magyarország maradék nélkül átvette a régi Macedónia szerepét». Ezen a tarthatatlan helyzeten, hogy a szerencsétlen magyar népet kizsákmányolói visszalökjék a középkorba, segíteni kell. Még pedig segíteni kell a magyar nép iránti részvétből és európai érdekekből is. A segítség módját csak ők, az emigránsok állapíthatják meg, hiszen ők — az agyvelő — képviselik az otthonmaradt magyar népet, amely nem ura akaratának.

A segítség módja a magyar vezetőréteg eltávolítása, ami hatalma alapjának megsemmisítésével érhető el. Amit «az októberi forradalom balszárnyának programja» tartalmazott, azt kell megvalósítani: «az agrárfeudalizmust és az uzsora-kapitalizmust kell megsemmisíteni», értvén ezeken a birtokos és polgári osztály kiirtását. A megsemmisítésnél «az orosz mintát kell követni», amelyet Lenin, «a zseniális forradalmár» mutatott meg azzal, hogy «összetörte a latifundiumokat.» Földbirtokreform néven éppen így kell a magyar birtokososztály vagyonát is szétosztani a nincstelenek között. A nagybirtoknak ezzel a kíméletlen kisajátításával egyszerre elérhető a régi vezetőosztály tönkretétele és az új, szervezetlen paraszti tömegek lekenyerezése.

Túláradó örömmel látja, hogy ezt a birtokelkobzást az utódállamok már meg is kezdték s a legnagyobb dicsérettel halmozza el Jugoszláviát és Romániát, ahol «két-három éven belül magja sem maradt a latifundiumoknak».

A birtokososztály tönkretételével párhuzamosan halad a kapitalizmus megdöntése. Erről a kérdésről nem szól bővebben, egyrészt mert főellenségét érzelmileg a birtokosokban látja, másrészt, mivel felfogásának előadásával nem akar kommunista színben tűnni fel. Felfogását azonban következő szavai is elárulják, még ha nem is ismernők az orosz forradalomról zengő dicséreteit: «A nagyarányú földbirtokreform az ipari munkabéreknek is gyors emelkedését jelenti, — tehát a leghatékonyabb munkásszociálpolitikát is. Csakis a reális munkabér emelkedő

tendenciája mellett lehet szó komoly szociálpolitikáról, vagyis olyanról, mely a tőke kizsákmányolási hajlandóságait visszaszorítja s fokozatosan meg is szünteti a *köztársasági gyár* kivívásával).

Az így elpusztított vezető osztályok helyett «a népies energiák szakszervezeti és szövetkezeti szervezésével» fogják majd ők, az emigránsok az intelligencia vezetésének címén a parasztságot és a munkásságot kormányozni. Ezt az állapotot nevezi Jászi igazi demokráciának, ennek az elérése törekvéseinek célpontja. Tán mondanunk sem kell, hogy ez a «demokratikus paraszti és munkás Magyarország csak köztársaság lehet» éspedig az egyedül legalkalmasabb ember, Károlyi Mihály elnöke alatt.

Ez a magyar köztársaság harmónikus beleilleszkedne a közép-európai államok kisentent jellegű csoportosulásába. Ezen a ponton kapcsolja be Jászi a maga törekvéseit a Magyarországot környező államok, főleg Csehszlovákia politikájába. A három utódállam ugyanis féltékenyen őrökdi, hogy háborítatlanul eméssze azokat az óriási területeket, amelyeket a trianoni béke juttatott neki. Ezt az óhajtott zavartalan békét és a nyugalomnak a biztosítását ígérte a Jászi-féle «demokratikus köztársaság», hiszen az emigránsok számtalanszor leszögezték, hogy az elszakított magyarság törödjék bele az úgyis megváltoztathatatlan állapotokba, hagyjon fel az anyaország felé gravitáló minden törekvéssel és ha szervezkedik is, akkor ezt «pacifista, demokratikus, kulturális és gazdasági alapokon» tegye. (Pl. Bécsi Magyar Ujság 1922 márc. 9.)

Az emigráció uralomra kerülése már ezért is örvendetes jelenség volna az utódállamok számára. Jászi azonban a kisentent *spiritus rectora*, Benes cseh külügyminiszter részére még nagyobb előnyöket is ígér: Magyarországnak a kisententba való belépését.

Ismeretes, hogy a monarchia helyébe Csehország az első perctől fogva a dunai államok konföderációját akarta állítani. Ezen, ma is fel-fel tűnő kísérletezés szerint, gazdasági egységgé lenne a Habsburg-monarchiánál sokkal nagyobb terület, amelyben a vezérszerepet Csehország vinné. Egységes külpolitikai szolgálatába állana Középeurópa gazdasági és katonai ereje, úgyhogy Csehország ezzel az erővel háta mögött, döntő módon tudna beleszólni Európa sorsának intézésébe is. Miként maga Jászi írta, «a kisentent végleges megszilárdulása és kiegészülése az osztrák köztársasággal, valamint egy újjáalakult magyar demokratikus köztársasággal, egy olyan konstellációt jelentene Középeurópában, mely előbb-utóbb a nyugati imperializmusok kiküszöbölését eredményezné a dunai népek életéből».

(Folyt. köv.)

Mályusz Elemér.

Gr. Klebelsberg Kuno : Világválságban. (Bpest, 1931. 1—361 l. Az Athenaeum kiadása.) Közoktatásügyi miniszterünk kötetbe foglalva adja át nagyközönségünknek a mult év folyamán készült cikkeit, beszédeit. Mindig szerencsés és hasznos gondolat, ha vezető államférfiak nemcsak esetről-esetre, hanem összefoglaló művekben tájékoztatják a közönséget tevékenységük főbb irányairól, terveikről, s ami talán legnagyobb érdeklődésre tarthat számot, eredményeikről is. Különösen áll ez a közoktatásügy kérdéseire, amelyek jórészt szellemi téren mozognak, amelyeket a napi élet hajlandó talán kiküszöbölni az aktuális problémák sorából s amelyek mégis a nemzetnek mindenkor állandó legaktuálisabb kérdései közé tartoznak. Maga a miniszter áll elénk írásaival, a nagy műhely főnöke s vezetője; nem veszi másnak, bizalmas publicistának, tollát igénybe, mint az a multban, vezető politikusoknál, oly általános szokássá vált. Érti is nyílt előtérbe lépésének esetleges taktikai hátrányait, több esetben említést is tesz azokról; de meggyőződése az, hogy kulturális alkotások csak úgy válnak maradandókká, ha felszívódnak a nemzet köztudatába, ha valóban kollektív alkotóerő megnyilvánulásává válnak. Egyenesen provokálta tehát a vitát egyes nagyobbszabású tervei fölött, s volt rá eset, hogy meg is változtatta, vagy el is ejtette tervét a vita folyamán, ha a talajt nem látta még alkalmasnak a megvalósításra. S elégtétellel állapítja meg, hogy az ellenfél könnyű taktikai eszköze: a mai szegénységgel szembeállítani a költséges kulturális alkotásokkal,—

mind kevésbé talált alkalmazásra, úgy a parlamentben, mint a sajtóban, amikor a mult esztendőben új s új eredményekről számolhatott be. A tervek, amelyekkel szemben sok ellenkezés és kritika mutatkozott, sikerekké váltak a közvélemény szemében is, mihelyt megvalósulva láthattuk magunk előtt azokat.

A kötet összefoglaló bevezetése erőteljes vonásokban emeli ki a cikkeknek s beszédeknek, tehát a kultúrpolitikus tevékenységének vezető gondolatait és egyesíti azokat a lélek egy legmélyebb teremtő vágyában a konstruktív magyar gondolat érvényesítésére. Az a boldognak nevezhető vágyakozás ez, amely Széchenyi lelkét eltöltötte; a tragikus legnagyobb magyar agitatorikus munkássága megkezdésének ép a mult év volt százéves jubileumi esztendeje. A «kiművelt emberfő», Széchenyi szerint, voltaképen az egyedüli nemzeti kincs, minden jövő alapja, a valódi államférfiú minden törekvésének végső célja; e nagyszerű emberi felfogás közösségének tudatában emlékezik meg Klebelsberg gróf is Széchenyiről nemcsak ünnepi alkalmakkor, hanem elszórt hírlapi cikkeiben is.

S ez ünnepi alapgondolat hatása ép azzal növekszik, hogy a kisebb, alkalmadtán készült cikkek közvetlen módon, adott esetekkel kapcsolatban, sugározzák ki elénk. Irigylis az illusztris szerző — mint maga mondja — azon cikkíró társait, akik kellő műgondot szentelhetnek munkájuknak, akiknek idejük van arra, hogy cikkeiket kerekítgessék, csiszolgassák. «Az én cikkeim hivatalos munkámnak melléktermékei; úgy jönnek létre, hogy

amikor egy-egy ügycsoporttal foglalkozom, annak előkészítése kép olvasnom kell, megnézem a helyszínét, látok vidékeket s városokat, megismerem embereket, hivatalos és társadalmi vezetőket, s miközben maga a fődolog kialakul, a cselekvés elvi s gyakorlati indítékaiból kisarjadzanak szempontok, bírálatok korábbi állapotokkal és eljárásokkal szemben, meggyőződéssé sűrűsödnek szétszórtan szerzett apró tapasztalatok, amelyekről, úgy hiszem, nem árt a nemzetet tájékoztatni. Törvényjavaslataihoz a miniszter indokolást kapcsol, «én mintegy tetteimnek indokolásaként írom meg cikkeimet, sajnos, műgond nélkül, alig egy félórát vonva el hivatalos tevékenységemtől.» A műgond ez állítólagos hiányát hihetőleg csak a szerző érzi, akit teremtő tevékenysége közben nagy gondok és gondolatok feszítenek; az olvasó élvezi a nagy problémák fölényes készséggel való előadását, a rendkívüli közvetlenséget, amelylyel az író a legsúlyosabb kérdésekkel kapcsolatba tudja őt hozni, szellemi és anyagi részletek műhelytitkaiba beavatni.

Valóban mindenki kezébe való olvasmány, távol az elvont szakszerűség keresésétől; nem hiszük, hogy bárki is a fáradság érzésével tenné le, elolvasása után, a könyvet. A közoktatásügy szakszerűségei csakugyan felolvadnak a Széchenyi szellemében érzett nemzeti értékfejlesztés politikájának alap gondolatában. E tekintetben különös érdeklődésre tarthatnak számot azok a cikkek, amelyek vidéki kultúrközpontok kialakításáról szólnak. Már maga a figyelem is, amit az állam egy vezéregyénisége vidéki városainak kérdéseire fordít, áldásosan ösztönzőleg hathat; s kétségtelen, hogy a vidéki kultúrközpontokban létesített intézmények hatása már most is tapasztalható, a művelődésnek «generátorai és áramfejlesztői» lettek. — Nem csupán területileg érint az író

tolla s az államférfiúi tevékenysége minden sajátos érdeket, hanem a kulturális feladatok minden részletében is; elég erre például csak a testnevelés kérdéseiben írottakra s történetekre utalnunk. A politikus s az író magasabb felfogása és gyakorlati érzéke szívesen tesz említést nemcsak szűkebb munkatársairól, hanem férfiakról is, kiknek érdemeit, országot járván, megismerhette; a föld népe, a városok polgársága, a matróruhas diágyerek, az egyetemi hallgató s a gondterhes szülők társadalma oly minisztert láthat maga előtt, aki sorskérdéseibe mélyen beleélte magát s gondos kézzel igyekszik belenyúlni azokba. A középiskola reformja, a cikkek elolvasása után, kétségtelenül úgy áll mindenki előtt, mint országunk megváltozott világhelyzetének elkerülhetlen következménye; nem kigondolt pedagógiai újítás, — ilyesmitől a szerző annyira távol áll, hogy talán e pontban hallunk tőle egyedül határozottan harcias hangokat; hanem felismerése az élet nemcsak gyakorlati, de mély kulturális követelményeinek is.

Ami más írónál könnyen, elvontan, kényszeredetten hangzanék: visszatekintések egyes kérdések történelmi előzményeire, az Klebelsberg tollából folyva csak növeli a közvetlenség, érthetőség hatását. «A jó megértéshez mindig egy kis történelem kell», — mondja egyszerű természetességgel. Mély történelmi műveltség tudja csak így megkapni elmúlt idők intézményeinek lényegét s természetes kapcsolatba hozni mai életünkkel. Szerencsés készség ez külföldön végzett felvilágosító munkájában is, ahol a magyar nemzet multjának főbb vonásait, a nyugati kultúrával való egybeformását, baráti nemzetekkel való történelmi kapcsolatait kellett összefoglalnia.

A kiegyezés korával szembeállítja az «újjaépítés korszakát», amelynek most következnie kell. Nagy korszak-

nak látja a kiegyezés emberöltőjét, mely az országnak képét külsejében belsejében átalakította; ugyanilyen nagy korszaknak kívánja a mi emberöltönket, még nagyobb lendületet, önfeláldozást, munkát várva attól. S mi kívánjuk, forduljon minél több magyar ember Klebelsberg gróf könyvéhez, keresvén a jövő útjait s teendőit; Széchenyi «nevelői optimizmusa», mely a jobb jövő biztosítékát minél több polgár belső értékének kifejlesztésében látja, hatja át Klebelsberg sorait is s bizalmat önt belénk, hogy balszerencsében is, kedvezőtlen világhelyzetben s gazdasági viszonyok között is, magunk dönthetünk sorsunk fölött, a magunk lelki értékeinek és erőinek kiképzése teheti függetlenné s vezetheti boldogulásra nemzetünket.

Hajnal István.

Etelka Hory: L'ultima zarina. Bologna. 1921. Capelli editore. A könyv tartalmát ismerik olvasóink: *Az utolsó cárné* címmel folytatásokban mint első a *Napkelet* közölte. Az olasz fordítás népszerűsítő történelmi művek egy sorozatában jelent meg, ahol az olaszokon kívül *Bainville* és *Paléologue* képviselik a külföldet a fiatal magyar szerzőnél.

A könyv első mondata: «Il principio è quello d'una graziosa fiaba». «Az eleje olyan, mint egy bájos mese.» Később a mese már nem bájos, mind szomorúbb és szomorúbb lesz, de a mesélő hang megmarad. A szerző leírja a cárnő gondjait, a cárevis betegségét a háborút, a különböző intrikákat, amelyeket Rasputin ösztönzésére folytat Nikolajevics nagyherceg, majd a különböző miniszterek és állandóan a duma és elnöke ellen. Ezek a gondok azonban olyanformán hatnak csak, mint egy rossz tündér kellemetlenkedései, aki zaklatja a szegény cárnőt. A százmillió orosz tömeg fölött ellibben a mese, csak annyit vesz belőle észre, amennyi a cárnő gondjainak

megmagyarázására okvetlenül szükséges. Rasputin ellenszenves alakját is kikerüli, amennyire csak lehet, ahogy a kényes izlésű emberek nem szeretik észrevenni az undorító dolgokat. Ez a mesélő hang segíti Hory Etelkát, hogy elegáns tartózkodását meg tudja tartani a legkritikusabb pontokon is, hogy az író érzelmeiből nem lesznek szenvedélyes kitörések.

A mese folyik és az olvasó észre sem veszi, egyszer csak meglevenedik előtte a cárnő alakja. Sűrűn idéz leveleiből, amelyeket a cárnak írt a főhadiszállásra, szinte átadja a hősnőnek a tollat. Belelátunk ebbe a beteg asszonyi lélekbe, megértjük makacsságát, ragaszkodását rossz szelleméhez, Rasputinhoz, mi is csodáljuk a cár gyengéd udvariasságát, amely minden ellenkező tanács ellenére is felesége akaratát segítette diadalra. A többi szereplőt csak a cárnő szemével látjuk: azaz mindenki gyanús, mindenki Rasputin és a dinasztia ellensége. A történelmi események is csak a háttérben játszódnak le. Egy Rasputinhoz hű miniszter kinevezéséért folytatott intrikálás és gyanúsítás sokkal több helyet foglal el a cárnő gondolkodásában, mint például a harctéri helyzet.

Hory Etelkában az utolsó cárnő sorsa nem problémákat ébresztett fel, nem okokat kutatott, nem gondolkodását indította meg, hanem érzelmeire hatott. Sajnálja ezt a szerencsétlen asszonyt. Azok közé az életrajzírók közé tartozik, akik megszeretik hősüket és mindent megbocsátanak neki. Hory Etelka látja, hogy a cárnő mennyi bajt okozott országának és népének, hogy Rasputin befolyásától mennyire nem tud és nem akar szabadulni, hogy milyen fonákul ítélte meg az orosz helyzetet, de nincs egy megrovó szava sem, sőt mindig észreveszi, hogy akkor is jót akart ez a szerencsétlen asszony, amikor a legnagyobb bajokat idézte elő.

Nagy szeretetre volt szüksége Hory Etelkának, hogy el tudja nézni ennek a szerencsétlen asszonynak minden tévedését, amelyek a mai boldogtalan helyzet okai közt kimagasló helyet foglalnak el. Azonban, amíg a könyvet olvassuk, mi is elfelejtünk mindent, rokonszenvünk e szenvedő asszony felé fordul. Ez nagy eredmény, mert csak az őszinte érzések hatalmával lehetett elérni. *Fábián István.*

Magyar hadvezérek. Irta: **Julier Ferenc.** Stádium, Budapesten. A magyar hadtörténelmi szakirodalom egyik kiváló képviselője, Julier Ferenc ny. vk. ezredes, aki a világháború hadműveleteinek egyik legalaposabb ismerője, írói tollát ezúttal a régi magyar hadtörténelem szolgálatába állította. E vállalkozását örömmel üdvözljük, mert a régi magyar hadvezérek életét és működését a magyar olvasóközönség e könyvben összefoglalva olvashatja, gördülékeny előadásban. Bevezetésül a honfoglalaskori magyar hadművészetet jellemzi, tartalmas tömör összefoglalásban. A hadvezérek sorát Bulcsu vezér nyitja meg, következnek azután Szent László, Hunyadi János, Mátyás király, Kinizsi Pál, a két Zrínyi, a két Pálffy (Miklós és János), Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc és vezérei, Nádasdy, Hadik, Kray, Görgey, Klapka és Damjanich. A szerző munkáján meglátszik, hogy nagy lelkesedéssel gyűjtötte össze azt a forrásanyagot, amelyre egy ilyen széleskörű munka megírásához szüksége volt. Valamennyi vezér között legbehatóbban Hunyadi János, Mátyás király és különösen Görgey Artur életével és működésével foglalkozik, éppen ezért ezek a részek a könyv legérdekesebb fejezetei.

Különösen sikerült Mátyás királynak és atyjának összehasonlítása (97—98. oldal), amelynek eredményeképpen Hunyadi Jánost tartja a nagyobb hadvezérnek. Ezzel a nézettel

teljesen egyetértünk, de Hunyadi János működésének leírásánál a szerző nem domborította ki kellően azt, hogy ez a magyar hadvezér egy személyben az akkori Európának is legnagyobb hadvezére volt, akire a pápa, a nyugati keresztény hatalmak nyugodtan rábízák seregüket. Az ő katonai működése tehát nem csupán «az önfeláldozó honvédelem» szolgálatában áll, hanem hadvezéri mivolta a szűk magyar kereteken túlnöve, európai jelentőségre terebélyesedik.

Az eleitől végig nagy írói készséggel megírt könyv — úgy véljük — nem annyira történetkutatók, mint inkább a művelt nagyközönség számára készült, célját tehát elsősorban a dicsőséges magyar múlt emlékünkből való visszaidézése képezi. Sajnáljuk azonban, hogy az író a helyzetek és jellemek megítélésében kissé talán túlságos szubjektivitás vezette és történet-szemléletében azt a nézetet képviseli, amelyet Hóman Bálint «A magyar történetírás új útjai» című gyűjteményes munkában «kismagyar» álláspontnak nevez. A történelmi hűség és higgadtság érdekében kívánatos, hogy az új történetírói követelménnyel ne csak a legkomolyabb és legszárazabb történelmi tanulmányok, hanem a könnyebb történelmi munkák is számoljanak.

A szerző túlságosan magasra értékeli katonai és hadműveleti szempontból az 1848/1849-i szabadságharc eseményeit és a vezető tábornokok szereplését, amikor úgy tünteti fel azokat, mint a XIX. század legjelentősebb katonai eseményeit. Lelkesedése ezeknél a fejezeteknél túlzásokra ragadja, ami a történelmi tárgyilagosság rovására megy. Ettől pedig óvakodnunk kell, mert a magyar közönség amúgy is szereti az eseményeket olyan történelmi megvilágításban szemlélni, amelynél — Ravasz László egy bölcs mondását idézem — «a páthos gyakran megöli az ethost». Hogy az új

szempontok szerint írott, a multénál tárgyilagosabb, történet szemléletnek nemcsak a szakirodalomban, hanem a szépirodalomban is már nagy tere van, annak legjobb bizonyítéka az, hogy P. Gulácsy Irén ilyen szellemben írott regénye, a «Pax Vobis» pár hónap alatt már a VI. kiadást éri meg. Annál inkább kívánatos, hogy ez az egészséges irányzat, szigorúbb történelmi mérték alá eső munkáknál is érvényesüljön.

Az érthető, hogy egy ilyen nagy előtanulmányt igénylő munkában, amely tárgyát a honfoglalástól majdnem napjainkig terjedő évezredből meríti, az író nem hatolhat minden részletbe s így jóhiszemű tévedések is csuszhatnak munkájába. Legyen szabad ezek közül néhányat felemlíteni, hogy ezek a munka esetleges újabb kiadásában helyesbíthetők legyenek.

Mátyás király utolsó, 1488-i sziléziai hadjáratában a főcsata nem Thorwaldsen-nél, hanem Thomaswaldau mellett zajlott le.

II. Rákóczi Ferenc kuruc hadseregénél a vezénylő seregparancsnokok nem voltak «főtábornokok», mert ezt a címet és méltóságot egyedül Bercsényi Miklós viselte és ő is csak 1706 óta. Sok eseményt, így főleg a kuruckor trencsényi és romhányi csatáit a szerző régibb kútfők alapján tévesen írta le. Ma már tudjuk, hogy a trencsényi vereséget nem Ocskay okozta. A romhányi csata is egészen másképpen játszódott le. Károlyi hadteste egyáltalában nem támadt, be sem avatkozott a küzdelembe, hanem mindvégig tétlenül vesztegelt a Lókus-patak túlsó partján.

Abban viszont a szerzőnek nagyon igazat adunk, hogy Rákóczi szabadságharca másképp zajlik le s másképp végződik, ha Bottyán János lett volna a kuruc sereg fővezére.

A szerző szerint Pálffy Jánost Bécs 1710 őszén azért nevezte ki főparancsnokká, hogy a magyar szabadságmozgalmat tüzzel-vassal fojtsa el. Ez téve-

dés, mert Pálffy személye éppen azt az irányváltást jelentette, amely a kuruc felkelés végleges lebonyolítását a béke felé terelte. Ezt néhány sorral alább a szerző maga is elismeri.

Különösen jól sikerült Zrínyi Miklósról, a költő és hadvezérről írott méltatás, amely kellő világításba helyezi ezt az egészen különleges tehetséggel felruházott katonatudóst és hadvezért. Zrínyi Miklós a szigetvári hős, viszont nem tartozik e könyvbe, mert nem volt hadvezér.

Nagy szeretettel foglalkozik a szerző Görgey Artur személyével. Ez a nagy magyar hadvezér a szakemberek szemében már átesett az átértékelés mérlegén s hisszük, hogy Julier ezredes könyvének róla, ugyancsak ilyen értelemben írt fejezete, hozzá fog járulni ahhoz, hogy a nagyközönség is érdeme szerint méltányolja ezt az évtizedekig méltatlanul félreismert és árulónak tartott nagy magyar katonát és nagy magyar jellemet. *Markó Árpád.*

Bochuniczky Szeffi novellái (Rigó, Nők). Az író jónak látta két kötetbe szedni kiadásra váró novelláit; félt talán, hogy túlságosan tarka könyvet ad ki a kezéből, ha parasztjait és elparasztosodott urait, pesti, mérgevirág asszonyaival összekeveri. Jobbra állította hát a színes vidéki életet, balra az úgynevezett női sorsot s ki nyomtatott egy «naturalista» kötetet, amely a felszínes olvasót Móriczra emlékezteti s egy «délekelemzőt», amelyet az irodalmi genealógia Kaffka Margithoz fog hozzábogarzni.

Az ilyen szétválasztásnak meg is lehet a haszna olyan országban, ahol írók és olvasók vagy paraszt vagy intellektüelpártiak s egy fél kötetre mindig elébb van pénz, mint egy egészre. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a kétféle millió kétféle érdeklődést vagy éppen kétféle írói modort jelent s Bochuniczky Szeffinek van egy naturalista s egy pszichológus

változata. E két kötetbe csak a díszlet más, az író érdeklődése monomániásan állhatatos. Csak a kicsinyesen értelmezett téma: a cselekmény változik, az igazi téma, amire a művész a figurában, helyzetben, gondolatban vadászik: görcsösen ugyanaz.

Csak a két kötet legmesszebb eső novelláit kell egymasmellé állítani s a naturalista és pszichológus Bochniczky menten összeolvad. A Rigó című kötet egyik novellájában a vasárnapozó parasztlegény kimegy a tanyára, meglátogatja a nénjét, nőülvételéről szeretne beszélni vele. Az asszony valamikor Pesten volt cseléd, ott ráragadt az úri nagyralátás, sok limlomot összelopott s annyira belejött a gyűjtésbe, hogy az urával is csak gyűjteni akar: dolgozni, szerezni s minél vékonyabban enni. A legényt a néje meg a sógora is kelletlenül fogadják, minek jött ez ide ebédidőben? Amíg lehet húzzák az időt, de a legény ismeri őket, kínzó flegmával gusztálja a majorságot, meghintáz az uras diványukon s kibőjtöli a levest. A sógor, mint aféle férfi, aki nem tudja, hogy kell a rokonnal beszélni, dicsekedne, de az asszony lehurrogja, túlpanaszkodja. A legény közben nézi a kimert csibelevest, ejha, csak háta van benne, ilyen volt a néje már lánykorában is, eldugta előlük a falás kenyeret is. Előbb csak célozgat, hogy nálatok a madarak talán a hátukkal repülnek, de amikor nem használ, gondol egy nagyot, belemer a félretett fazékba s diadalmasan húzza ki a zsíros combokat. A kiéheztetett sógorra is átragad a lázadó szellem, a rétest már ő is fülignyilt szájjal falja, így pukkasztják az asszonyt. De, amikor a sógor szónokolni kezd s a piacraszánt dinnyét is bezabálják, kitör a vihar. A férfi valami gyanusat lát az asszony szemében s a papucsok veszélyt szimatoló kedélyességével kinalgatná már: no, csak egy falatot. Az asszony azonban torkig van a

hasukat tömő férfiakkal; az ura is csak ehhez ért: neki fősvény hírét költeni, de, hogy milyen jó lánysága volt neki s most, hogy kuporgat hitvány férje mellett, aki még aratást sem vállal, arról nincs beszéd. A házasságuk tályogja felfakad, a házások elmondják egymásnak a magukét s lassan megkönnyebbszenek. Errevaló a házasság, okoskodik a sógor. Hát te mikor szánod el magad? — Már van is valakim, — feleli a legény — s az új mátkahir a duzzogó asszonyt is visszatereli az együttesbe. Kérdezősködnek, aztán összenevetnek. Megvan a béke.

Ha már most ezzel a paraszt novellával szembeállítunk egyet a másik kötetből, mi történik abban? Marianne, a csendes, finom mintalány, nehezen hordja a jóságát, amelyet az emberek úgy emlegetnek neki, mintha azt mondanák: nem félünk tőled, látjuk, hogy nem árthatsz nekünk. Ezt a jóságra kárhozott Mariannet egy ideges tavasz különös históriába keveri. Eszébe jut barátnője, Ágnes, ez az érzéki, buta lány (akinek minden eredetisége a buja szája s az ostobasága) és vőlegénye: Bertalan Sándor. Meglátogatja őket s noha egészen fölösleges köztük, hogy-hogy nem, hozzájuk szegődik. A dolgában biztos Ágnes csakhogy az erejét mutassa, agyondícséri Mariannet s este vőlegényével kísérteti haza. Tetszik neki, hogy ezt a vérszegény finomságot a boldogságával kinozhatja. Ágnes megbetegszik s Marianne a leghűségesebb betegápolónő. Közben azért a fiút is sajnálgatja, milyen kár, hogy ilyen közönséges nőnek a karmai közé került. Most már a beteg sem olyan fölényes; idegeskedik, érezteti vele, hogy nincs szüksége rá. Ha közéjük megy, azok kinosan hallgatnak s ő Ágnes multja felől kezd érdeklődni. Hol laktál azelőtt? A Rózsadombon. Melyik utcában? Elfelejtettem. Ennek multja van s még jobban sajnálja Sándort. Régi mosódaszámlákból, zuglói füsze-

resek és szobaasszonyok pletykáiból össze is állítja az igazságot. Ágnesnek csakugyan van multja, mielőtt Bertalan menyasszonya lett, fűvel-fával szeretkezett. Ha Ágnesnek hatalmat ad a buja szája; neki is van fegyvere: a titok. A két nő közt megindul a szurkálódás. Féltünk már, hogy nem jössz, úgye Sándor? S a fiú ásitva felel, igen. Marianne viszont a Zuglóban talált hímezőasszonyt és Nagyurat, a fűszerest emlegeti. A gyanútlan férfi fölött két nő gyilkolja egymást. Marianne a tisztességre célozgat, Ágnes az erénycsőszökre, akik nem tudják, hogy az ember csak bűn után érezheti, hogy nem bir bűnös lenni. A jegyesek bejelentik Marianne-nak, hogy esküsznek és a finom Marianne megír egy levelet, amelynek az alján ez áll: figyelmezteti névtelen barátja.

Talán ez a két novella áll egymástól legmesszebb a két kötetben, de mind a kettőnek a fókuszában ugyanaz a jelenet: három alattomos ember pizkálgatja egymást: ott a leves fölött, itt a szalondiványon. Ott azt kérdik, ez a csibe a hátával repült. Itt: emlékszel Nagy fűszeresre a sarkon. Az egyiknek a comb kellene, ami a levesben lappang, a másik oda akarja döröglni, hogy átlátok rajtad. Kicsinyesek. De kicsinyességük az élet nagy szívére tett stetoszkóp. Ahogy kicsinyes vágyuk vagy indulatuk átbök az úri vagy paraszt illemen: drámaibb, mintha megölnék egymást.

Bochuniczky Szeffi a kicsinyesség poétája. Lebecsült örömök, túsúrásnyi bosszúságok, apró megszegyenülések, szegényes önámítások, garasos becsapások végtelen fontosságáról ír. Megvetett műveletek, mint az evés, pletykázás, egy kis kiruccanás a hegyekbe, többek az ő szemében, mint az élet nagy eseményei. Ezek a nagy események. Hősei: az asszony, aki nem bírja ki, hogy férje, a paraszt jegyző, szántást kérjen a földesúr ked-

vesétől; az elgyötört hivatalnokpár, akiket a hűvösvölgyi pohár sör egy pillanatra összeemelegít; a vidékről felránduló mama, aki oda ül asszonylánya s az udvarlója közé és pusztá jelenlétével megszegyeníti a nőt és szájalmassá teszi a férfit, a plébános, aki elcsábíttatja magát a huncut pesti fiúkkal, tetteti, hogy fölutazik velük Pestre, de az állomáson kezükbe nyomja a jegyet s szomorún hazabaktat; Rigó, ez a bájos cseléd lány, aki azzal, hogy rossznak hazudja magát, csak mert kelleni akar a vendég úrnak, egy kis hazugsággal a szerelem határtalanságát vetíti belénk. A két kötetben talán egyetlen egyszer történik valami olyan, amit eseménynek lehetne nevezni: a cselédember agyonvágja a rokkant, srófoslábú gazdát, mert az nem engedi, hogy az új harangot ő is megkondítsa, holott hozzájárult a költséghez. Birkabégés, mondja a srófoslábú kongatására. Az meg: félre, másutt a cseléd helye. Ennyiből kerekedik a gyilkosság. Bochuniczkyknél még ölni is kicsinyességből ölnek.

Érett művészfantázia ez, amely az életet csak a kicsinyesség tükrében hajlandó felmutatni s nagy dolgoknak csak kis okaira kíváncsi. Bochuniczky szemében a kicsinységek és kicsinyeségek azok az igazgyöngyök, amelyeknek a létrejöttéhez az élet egész oceanja kellett. Az ő «kicsinyességei», a nyomor, a hétköznapiak az önemész-tődés roppant nyomása alól sajtolódnak ki. Nehéz, megáporodott világ, amelynek szívós aknaharca s hangtalan segélykiáltása a kicsinyesség.

Nem nehéz belátni, hogy az ilyen írónak a novella testére szabott műfaj. Épen egy novellára van szüksége, hogy amit akar, közölhesse. A föl villantott alakok kísétálnak a novellából s bizonyára tovább élnek, de maga a mondanivaló nem kívánczik tovább, a kicsinyességet érzékeltető atmoszféra kialakult, az író érzését a novella

épolý maradéktalanul közli, mint a költőét a vers.

Kompozíciója is mint a költőé. Voltakép nem komponál, de ösztöne van ahhoz, hol kell elkezdni s hol kell befejezni. Fényképészek mondják, hogy a jó fényképet nem a felvétel teszi, hanem a kivágás: tudni kell, mit hagy meg és mit nyir le a képről. Bochuniczky novelláinak a kivágása jó, olykor merész is. Első műve: a Kis bojtár óta sokat hátorodott.

Ami némi vakotát hagy ezeken a novellákon: az valami föl-fölbukkanó őszinteséghiány. Amilyen asszonyi az érdeklődése, olyan férfias akar lenni külsőségekben. Az élet izeit férfi innyel csemesegtetni, sokszor az a benyomásom, mintha kedvet akarna csinálni nekünk, örök pákosztos gyerekeknek: úgy jó, úgy ez kell nektek. Egy-egy olvasott könyv modora, módszere is el-elkapja s a mondatai sem egészen teli lélekből csengenek. Cifrább is, meg egyszerűbb is önmagánál. Húsz év előtt volt divat olyan mondatokat írni, amelyeknek minden szava külön pompázkodik a mondat rovására. Bochuniczkyben megvan a hajlandóság erre a «túlkifejezésre», ugyanekkor túlságosan tördeli, aprózza az elbeszélő nyelvet. Ebben megint valami férfias egyszerűséget mímel, ami nőirónál különben természetes.

A gyümölcs azonban így vakotásan is izes és érett. Jelentkező kötetében, azt hiszem kevés novellista mutatta fel ilyen tisztán, keveretlenül a talentumát. Ami legjobban tetszik nekem benne: ép ez a művészi salaktalanság, amelyre másokat csak a hosszú gyakorlat segít. Nem vállalkozik semmire, amihez nem ért s amire vállalkoznia lehet. Tehetség és mű egybevágók.

Németh László.

Világirodalmi Lexikon. Szerkeszti: Dr. Dézsi Lajos. (Budapest, a Stúdium

kiadása. IV., Múzeum-körút 21.) E három kötetre tervezett tudományos mű a szaklexikonok mai áradatában is feltűnik imponáló méreteivel s komoly, izléses kiállításával, belső értékét pedig első pillanatra biztosítani látjuk szerkesztőjének: Dézsi Lajosnak, a szegedi egyetem tanárának nevével. A bizalmat a mű iránt fokozza, hogy a munkatársak is kivétel nélkül elismert szak tudósok.

A most megjelent első kötet máris számot ad a mű jelentőségéről, melyet különösen két tulajdonságában látunk. Az egyik az, hogy terjedelménél fogva is felülmúlja az anyag gazdagsága tekintetében az eddigi kísérleteket; a másik: hogy nemcsak az írók és művek ismertetését adja, hanem az irodalmi műfajok fejlődését is bemutatja külön-külön címszók alatt. Így a világirodalom történetét is pótolja — amennyire egy lexikon pótolhatja — s felöleli és magyarázza az összes esztétikai, poétikai, stilisztikai, nyelvi, szóval az összes irodalomtörténettel kapcsolatos fogalmakat. Nemzeti szempontból külön érdeme, hogy a magyar irodalommal összefüggő jelenségekre tekintettel van s gazdag bibliográfiájában a magyar szerzők műveire is különös gondot fordít.

Természetes, hogy ezt az óriási anyagot — írói életrajzokat, műfajok fejlődéstörténetét, kiválóbb művek külön címszók alatt írt beható jellemzését, bibliográfiát stb. — csak úgy szoríthatja be a mű szerkesztője három kötetbe, ha tárgyköréből a magyar irodalmat kirekeszti. Erről, mint az előszó mondja: «a Stúdium könyvkiadó részvénytársaság kiadásában megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* a közönségnek úgyis rendelkezésére áll». Így hát a Világirodalmi Lexikon csak úgy igazán teljes, ha negyedik kötetnek a Magyar irod. lexikont is hozzászámítjuk, mely ugyanazon elvek szerint készült s teljesen azonos köntösben jelent meg, mint ez az egyetemes

irodalmat felölelő három kötet. A két-kötetes *Napkelet-lexikon*nak tudományos megbízhatóság és nemzeti szellem tekintetében mintegy testvérei e szép művek s ezért a Világirodalmi Lexikon két hátralevő kötetének mielőbbi megjelenését érdeklődéssel várjuk. —n.

Farkas Gyula : A magyar romantika. (Fejezet a magyar irodalmi fejlődés történetéből. Budapest, 1930. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.) E rajtunk kívüli okokból megkésett ismertetés már nem igényelheti magának, hogy Farkas Gyula könyvét a Napkelet olvasóinak mint újdonságot prezentálja, legfeljebb a másutt felkeltett figyelmet erősítheti. «A magyar romantika» a legutóbbi hónapok alatt a tudományos közvéleményben is mély nyomokat hagyott: az irodalomtörténeti kutatást termékeny szemléleti mód alkalmazásával, rendszerező fogalmakkal gazdagította, egyben pedig, éppen hangsúlyozott újsága által, támadó felületet nyújtott követett tudományos iránya ellenzékének s ezzel, ha majd a vita személyes élei letompulnak, az eszmetisztázódáshoz fog hozzájárulni. Farkas Gyula könyve emellett szerves tényezője multszemléletünk mostanában folyó átalakulásának, melynek jeleit a napilapoktól a szaktudományos összefoglalásokig figyelemmel kísérhetjük. A politikai történetírás ez átalakulásban néhány lépéssel megelőzte az irodalomtörténetet. Míg a politikai történetírás újabb feltáró és rendszerező elveit már nagy történeti szintézis s több monográfia tudatossá tette, sőt a szélesebb értelemben vett közvélemény visszhangja még az új szempontok mai életjelentőségét is megmutatta, addig az irodalomtörténeti erők változó és megváltozott helyzetű támadópontjait irodalomtörténeti szemináriumok ajtói s a nagyobb közönségtől távoleső folyóiratcikkek takarták el. Farkas Gyula

tanulmánya, éppen mert könyvalakban lépett a magyar publikum elé, hivatott arra, hogy a szaktudomány intern eredményei nagyobb területen ismeretessé váljanak s irodalmi múltunk reálisabb megismerését a céhbéli tudomány körén túl is előkészítse.

Farkas Gyula könyve irodalmi életünknek azt a korszakát tárgyalja, mely egyike volt a legelmosódottabb arculatuaknak. A XVIII. század nyolc vanas éveitől a XIX. század harmincas évéig terjedő idő irodalomtörténeti bemutatása eddig mechanikus osztályozással, feltételezett irodalmi iskolák bizonytalan kereteinek alkalmazásával tudott csak szemléleti rendet vinni az írói tények sokféleségébe. Irodalmi felülnézetet kaptunk, melynek főcélja volt középponti jelentőségűvé tett irodalmi arcok felszíni reliefjének kivésése s külsőségek döntő erejű rendszerekké való emelése. Farkas Gyula módszere ezzel teljesen ellenkező. Az irodalom termőtalajából, a kollektív lelki humuszból indul ki, ennek vegyelemzését adja. Könyve az akkori irodalmi szellemiségnek három szintetikus elemét mutatja fel s ezek (a szerző expresszív fejezetcímeihez idomítva) a magunk szavát is: kiegyenlítődés, nemzet, idegen örökség.

Tanulmányának hármasszoros ívhajlása — egyéni lelkek apró hullámainak interferenciái hozzák létre! — a rész-megfigyelések, adatok nagy tömegéből épül fel. Itt nem lehet célunk, hogy Farkas Gyulát az adatok vallasában és módszerében ellenőrizzük. A munkája által létrejött, új konstrukciós mondanivaló főnyomatékaira figyelünk, annál is inkább, mert ezekből kettőnek a szaktudományon kívül is van súlya, sőt az aktualitás színeit is magán viseli.

Azokban az évtizedekben, melyeket Farkas Gyula könyve felölel, a magyar lélek három ponton kényszerül ellentétek felismerésére, az ellentétek egymásbaütköztetésére, majd kiegyen-

lítésére. Faji tudat, táji kötöttség és a vallásműveltségi fejlődés többszázados determináltsága hozza létre a magyar lélek kettéhasadását, melynek kialakult formáját Farkas, az újabb történettudományból már ismert «keleti és nyugati magyar» analógiájára, a «tiszai kálvinizmus» és a «dunántúli katolicizmus» átfogó kategóriáival jelöli meg. Írói nyilatkozatok, levelek vagy önvallomás-értékű irodalmi tények sokaságát vonultatja fel gondolata valóságerejének bizonyítására. Könyvének legnehezebb része ez, mert szétágazásra és ellentmondások zsákutcáiba csalogató adatokból kell összerónia az egységlatás pódiumát. E fejezet próbaköve megtaláló és rendező képességeinek. Lépésről-lépésre fejt fel a két szembenálló lelkület különbözőségeit, harcokban való egymásraismerését, harg végül eljusson a teljes ki egyenlítődést szimbolizáló Vörösmarty és Kölcsey irodalmi alakjáig. A fejlődés vonalainak ily meghúzásával a «magyar romantiká»-nak mint szellemi mozgalomnak megadja sajátképien magyar, minden más romantikától elütő belső szerkezetét. Könyvének első főszakasza már önmagában is egyike napjaink legjelentősebb tudományos teljesítményeinek: behozta az újabb irodalomtörténeti elvek életrevalóságát.

A második főfejezet a tárgyalt korszak és a reformkori Magyarország politikai s irodalmi életének hatalmas szellemi lendítőjét határozza meg. Dokumentáló adatok és megfigyelések alapján itt is szembefordított lélekfelek szinkronitásából indul ki. Az aszintetikus eszme, mely könyve előbbi fejezetét vezette, most mintegy specializálódik a XIX. század magyar lelkiségének egyetlen pontjára, a nemzeti érzésre. Farkas Gyula egy korábbi s inkább önigazoló célzattal készült tanulmányában már megjelölte azt a kétféle nemzeti érzést, melynek valóságos voltát előttünk levő könyvében

tárja ki teljes egészében, Felelőtlen optimizmus és szinte pesszimista érdektelenség jelöli a szélsőséges formákat s a romantikus irónemzedék tagjainak belső küzdelmei, lélekkinzó harcai teremtenek ebből az életfolytatás kérelhetetlen praktikuma számára egy fajta «Pessimismus der Stärke»-t, melyben tettvágy és csüggedés, fejlődés és haláltudat, lelkenedő mithológikus multszemlélet és kritikai realitásérzék, keleti rög és nyugati vonzás, Hungária és Európa egyesült. Farkas Gyula e fejezettel már le is lép a szigorú értelemben vett irodalomtörténeti szaktudomány talarjáról és teljes joggal tekinthet könyve Horváth Jánostól vett devizájára: «Öröklött hajlamaink származásrendjének ismeretéről van itten szó.» Az összeadás vonalát ismét meghúzhatjuk s alája írhatjuk a végösszeget: Farkas Gyula tanulmánya jele annak, hogy a magyar irodalomtudomány életközébe került, oly feladatkört vállalt magára, melyben a tudományos eredmények a nemzeti egyetemességre is kötelező önismeret eszközeivé lesznek.

A Farkas Gyula értelmezése szerinti «romantikus» korszak idegen örökségét a harmadik fejezet gyűjti össze. Egyéni kutatásra e helyütt kevésbé volt szükség, az irodalmunkba átvett anyag előbbi kutatók munkája által gazdagon állt rendelkezésére. Az idegen hatásokból csak egy oldalt vett tekintetbe, a német irodalmi élet befolyását. Feldolgozó és munkája egészébe beillesztő módja a kész anyagnak itt is újabb értékesítést mutatja: alkalmat ad a külföldi irodalmi indítékok egyéni elhajlásainak, a német klasszicizmus és az osztrák romantika magyar vetületének s az irodalomelméleti gondolat hazai jelentkezésének megfigyelésére.

Farkas Gyula irodalom- és szellemtörténeti vizsgálódásait az 1830-as évvel zárja le. Ezzel egy saját fogalmazású «magyar romantika» mellett kötötte le magát s a tudomány fel-

adata, hogy elhatárolása jogosultságát mai, beidegzett korelnevezéseinkkel szemben, igazolja vagy megdöntse. A szerző jövő munkássága bizonyára még meghozza mostani könyve kiegészülését is, az írói egyéniségek részletesebb képét, a stílus, a formák, az izlés és velük az akkori közönség irodalomtörténeti megismertetését. Minderre kiterjedni most nem lehetett szándékában. Célja az volt, hogy elénk tárja a magyar lélek száz év előtti spektrumát s benne magunkra ismerjünk. Munkája a magyar olvasóközönség számára szellemi gazdagodás, a szaktudomány művelői előtt pedig lelkesítő és példaadó tett.

Kerecsényi Dezső.

Tehetség-problémák. Budapest, 1930 181 l. — Ahogy a közelmúlt jelszava a többtermelés volt nemcsak az ipar, hanem a szellemi javak terén is, úgy irányul ma a törekvés nem a mennyiségre, hanem a minőségre. Az emberiség ráeszmélt arra, hogy a tömeg — materiáliákban csakúgy, mint emberi erőben — nem döntő a kulturális emelkedés tekintetében, hogy csak minőségileg kiváló teljesítményekkel lehet biztosítani előnyöket a mai élet küzdelmében. Ennek a közhangulatnak az egyik tünete az is, hogy a társadalom ráeszmélt a kiváló egyén fontosságára a közösség életében, s a lélektani vizsgálatoknak egyik leginkább előtérben álló tárgya a tehetség problémája lett. Annál örvedetesebb, hogy a Magyar Gyermektanulmányi és Gyakorlati Lélektani Társaság — az az intézmény, mely a minap elhunyt kitűnő elnöke, Nagy László vezetése alatt olyan rendkívüli fontosságú munkát fejtett ki, — ezt a problémát tűzte ki előadás-sorozata témájául és az előadásokat kötetben ki is adta. Aki ezt a tizennégy tanulmányt végigolvassa, az tájékozódást szerzett, és pedig egészen kimerítő módon a tehetséggel kapcsolatos prob-

lémák mindenikéről, a jelenkori kutatások állásáról, eredményeiről, s ezek közt a magyar tudósok teljesítményeiről is.

A kritikus, midőn erről a könyvről készül írni, nem könnyű feladat előtt áll. Csábítja a vágy, hogy apróra taglalja az egyes értekezéseket és egyik-másik ponton vitába is ereszkedjen. Azonban erre nincs tere. Meg kell tehát elégednie általánosságok kiemelésével, hogy rámutasson a felmerült problémákra, s aztán a tudományos kutatás általános irányát jellemezze.

A tehetség általános problémái felett tart szemlét H. Révész Margit és kijelöli azokat az irányokat, melyek felé az egyes kutatások mozognak. Szondi Lipot, Kretschmer és Lange-Eichbaum legújabb eredményeire támaszkodva, kimerítően elemzi a tehetség kérdésének biológiai vonatkozásait, bölcs mértéket tartva az itt különösen csábító túlzásokkal, egyoldalúságokkal szemben. Ugyanezt mondhatjuk Lénárt Edithről, aki a tehetség lélektanát ismerteti, Hermann Imréről ki a pszichoanalízis szemszögéből nézi a kérdést, Balassa László pszichopatológiai tanulmányáról és Máday Istvánról, aki a tehetség problémájának és az individuálpeszichológiának a kapcsolatait dolgozza ki. Mindannyiuk közös érdeme, hogy nem esnek bele a biológisztikus lélektan egyoldalúságába, mely az egész problémát a maga atomizáló és materialista eszközeivel véli megmagyarázhatónak. A következő értekezés pedig, a Nagy Lászlóé, mely a tehetség kifejlődésének fő tényezőit elemzi, rendkívül érdekes és meggyőző önálló megfigyelések előadásával, egyenesen szellemi tényezőkre mutat rá, mint a tehetség leglényegesebb alkotó elemeire. Ezután néhány tanulmány az egyes tehetség fajtákkal foglalkozik. Így H. Révész Margit a kutató lélektanával. Kosztolányi Dezső a költő

lelkületéről ad érdekes gondolatokat, Kernstok Károly a képzőművészlől. Igen becsesek Varró Margit önálló kutatásai a zenei tehetség természetére vonatkozólag. A három utolsó tanulmányt egy közös szempont kapcsolja össze. Tudniillik mindhárom a társadalom szempontjából nézi a zsenit és a tehetséget. Rajniss Ferenc tanulmánya a szervezőről igen kívánczik a bővebb megbeszélés után. Gazdagon áradó gondolatai közt igen sok a találó, de nem egy olyat olvashatunk, mely aligha állaná ki az alaposabb szétboncolást. Ellenben feltétlenül igazat kell neki adnunk abban, hogy a mai világhelyzetben a társadalom érdeke nem a gyengék, esetetek gyámolítása, hanem azoknak a kiválóknak a megőrzése és ápolása, akikben az erő él. Ezzel azután ott vagyunk a tehetség nevelésének a kérdésénél. Ezt vizsgálja Nemesné M. Márta, a nagy gyakorlattal rendelkező szakember biztonságával. Végül Imre Sándor: A tehetség sorsa és a társadalom címen, a közösség hatását vizsgálja a tehetség fejlődésére és érvényesülésére. Ebben a csodálatos átfogó erővel előtárt képbet helyet találnak mindazok a viszonylatok, melyekben e két tényező áll, előtűnik mindazok a következmények, melyek e viszonylatokból származnak és tökéletesen meggyőző logikával következnek azok a feladatok, melyek a társadalomra és ennek nevelő intézményeire hárulnak a tehetséggel szemben. Kiderül, hogy nem is annyira a tehetség neveléséről van szó, nem a nevelés valamilyen speciális fajtájáról, hanem az egyénies nevelés általános követelményéről, s végeredményében a személyiséggé nevelésről. Itt tűnik elő a tehetség kérdésének egész mélysége a közösség életében.

Végigpillantva a tanulmányok során, amint egymásután a kérdés más és más oldalait világítjuk meg, arra a belátásra jutunk, hogy körülbelül a

következő mozzanatok különböztethetők meg az egész problémán belül: a tehetség és a zseni közti különbség, ezek alkata, — a biológiai, pszichológiai és szellemi sík viszonya, — az átöröklés és nevelés viszonya, a tehetség és a társadalom, — szerepük egymás életében, — s végül ezzel kapcsolatosan nem utolsó érdekességű kérdés a tehetség és tehetségtelenség viszonya, ha objektív módon nyulunk hozzá. Az mindenestre bizonyos, hogy a jövőben, amint a modern élet egyre nagyobb igényekkel lép fel az emberi közösségekkel, így a nemzetekkel szemben is, egyre égetőbb gondná válik a tehetségeseknek mintegy kitegyezésük, védelme és érvényesülésük lehetővé tétele, mert ezek a tehetségesek tudják csak megőrizni az új rendkívüli mértékben megnőtt igényű időkben magát a közösséget is. A «societas» csak az individualizmus egészséges és erkölcsös szellemével tudja életét biztosítani. Inkább mint valaha.

Joó Tibor.

Kacsó Sándor: Vakvágányon. (Brassó, 1930. I—II. kötet. 256 × 206 oldal.) A történelmi Magyarország darabokra szakadt. A darabok kezdenek önálló életet élni. Minden darabnak külön lelke támadt. Egy ilyen elszakított darabnak lelkét nyújtja Kacsó Sándor.

Regényének főereje és főérdekesége a kisebbségi sors megoldásának bátor, minden előítélet nélküli tárgyalása. Kacsó Sándor merészen szembenéz minden nemzeti elfogultsággal, akár saját nemzetéről, akár ellenséges nemzetről van szó.

Főhőse Birtók Béni. Diák is, paraszt is. Ez a kettőssége olyan, mint egy ház kettős kijárata. Ha az egyik kaput becsukod, átellenben még mindig szabad a kimenet.

Birtók Béni kolozsvári «kisebbségi» diák. Életének uralkodó gondolata: a magyar faj megmentése és elhelye-

zése az erkölcsi világrend posztulátumainak szigorú betöltésével.

E posztulátumok betöltésében anynyira szigorú, hogy a mult és jelen *magyarjának* legszentebb fogalmait is bonckés alá veszi. Ilyen fogalom a «*hazafiasság*» fogalma, amelyet a fajszeretettel ez a meglepő kérdés állít ellentétbe :

«Fajszeretet-e a hazafiasság?»

Birtók Béni szerint nem az. Birtók Béni szerint a hazafiasság bűnös jelző, a többi kártékony jelszavakhoz hasonló. Birtók Béni ostromozza a hazafiasságot, mert ha nem ostromozná, akkor maga is elismerné, hogy «ennek a jelszónak és a hozzákapcsolt ferde érzéseknek a címe alatt kiirtsanak, letiporjanak bennünket.»

E néhány sorból is sejthető, de az egész regény azt a kétségtelen tendenciát mutatja, hogy Kacsó voltaképpen nem az ideális hazafiasságot támadja, mely a fajszeretettel egyenlő. Nem azt a hazafiasságot, melynek lángját egy Kölcsey, egy Vörösmarty és egy Petőfi plántálta a szívekbe, hanem a napi politika hazafiasságát, az ál-hazafiasságot, a jelszó-hazafiasságot, a «hozzákapcsolt ferde érzések»-et. Mindenesetre megfogalmazása merész, inkább merész, mint találó. «Hazafiasság» helyett használhatott volna differenciáltabb terminust. Ez közelebb vitt volna elgondolásához.

Az I. kötet ezeket a gondolatokat egy szerelmi idill keretébe foglalja. Béni «excentrikus» eszméi különösen két fiatal leány lelkében találunk visszhangra : Füzessy Irénke és Kuti Ilonka lelkében. A szubtilis egyetemi tanárkisasszony s az egyszerű, bájos iparosleány — mint a mérleg két ellenkező serpenyőjében lebegő súly — az ébredő ösztön sejtelmességével lesi Béni szívének jobbra vagy balra billenését.

Mialatt vasárnaponként a fiatalok összejönnek és elsétálgatnak a házsongárdi temetőben vagy kint a réten,

az író bemutatja az erdélyi magyar társadalmat. Megismerkedünk Irénke apjával, Füzessy János professzor úrral, a kisebbségi magyarság szellemi vezérével. Füzessy professzor mentalitására jellemző, hogy a méltóságos címet a világért sem engedné el megszólításából, ezt mindenkitől megköveteli, mert szerinte ez fejezi ki legjobban a «folytonosság elve» melletti kitartást. Kedvelt gondolata : «A középosztály a nemzet gerince!» A magasztos ideák embere ő, nagy történet-tudós, aki az alantas háborút egyszerrűen ki akarja kapcsolni ragyogó gondolatsorából. Ellentéte Zakariás Dezső bankigazgató. Igazi stréber, elegáns világfi, nagyszerűen érzi magát az összeomlásban, kívül csupa kokárda, belül csupa üzlet. Megismerkedünk a Béni diáktársaival is : élnek, tanulnak, egy kicsit Bénire is hallgatnak, de a mellett haladnak a régi doktrína kitaposott útján.

Béni kolozsvári tervezgetéseit hirtelen derékba töri egy vendéglői botrány, amelynek középpontja lesz. A magyar intelligencia zárt klubhelyiségében felsorakoznak mindazok, akiket Bénitől egy világ választ el. Ügyvéd, lapkiadó, író, bankigazgató, egyetemi tanár, pap : mind elszavalja itt a maga ügyes kis tószóját nemzeti tragédiáról, népről, szervezkedésről...

Béni, mint Madách római színének Péter apostola, vagy talán inkább mint egy fiók Boór Bálint, elszántan beledörög az illusztris társaságba...

A sziguranca hörtönéből hazamentí az ősi föld. Paraszt lesz. Kolozsvári vonata vakvágányra futott. A föld az egyetlen, biztos kikötő.

Ez már a II. kötet tárgya. Tévedne, aki azt állítaná, hogy ebben a kötetben fölbomlik a gondolati struktúra. Ellenkezőleg : ebben a kötetben szilárdul meg. Apja temetésén rájön Béni, hogy románt és magyart közös érdek fűz össze, csupán az államhatalom uszítja egymásra vad csendőreivel a két

testvérnépet. Az államhatalom, mely íme a végtisztességre megjelent román atyafiakat sem kiméli puskatusával. Tehát a «hazafiasság.»

Kacsó Sándor ezt a központi gondolatát szinte «ad absurdum» viszi akkor, midőn a távoli havasok közt a fadóntó Bénit saját honfitársai egy félreértés miatt — a munkafelügyelő elsikkasztotta a pénzt! — maguk közül kiközösítik és otthagyják. Béni magára marad s a hegytetőről bosszút áll a csúsztatatócsatornában lefele igyekvő román vállalkozón és felügyelőtársán: rájuk zuhint egy szálfát. Az óriási fenyő megindul, de lendületében Bénit is magával sodorja.

A vérében fetregő székelyfiút libánfalvi román tekenyősök veszik vállukra.

S Béni odaengedi magát, hogy ringassák kedvük szerint a «*történelmi erők.*»

Igenis, Kacsó Sándor nem következetlen Birtók Béni megformálásában, ez a Birtók Béni ugyanis azonos a kolozsvárral: sőt itt lesz igazán kolozsvári elveivel azonos. A regény végén eltűnik az Államhatalom s Birtók Béni, a székely nép fia, testvériségben fonódik össze a román nép egyszerű gyermekeivel. Ugyanaz a megoldás, amilyent Tamási Áron adott az Erdélyi csillagokban.

Kétségtelen, hogy itt a történelmi Magyarország új szellemmel áll szemben, de ezzel az új szellemmel a történelmi Magyarországnak számolnia kell.

Kár, hogy Kacsó Sándor erkölcsi ereje nem párosul hasonló erejű regényművészettel. Munkája végén erősen érzik ugyan a törekvés, hogy mondanivalóját mindenáron távlatná szélesítse. Azonban ez a távlat inkább afféle szimbólum-injekció, mely korántsem ellensúlyozza az egész mű fogyatékoságát.

Miben áll ez a fogyatékoság?

Nem merek úgy válaszolni, mint

ahogy válaszolt már némelyik kritikus: Birtók Béni túlságosan naiv, életprogramja frazeológia-izű, az úri rendből való alakok nagyon is egy-síkúak, az író technikája primitív, a parasztsághoz való visszafordulását divatos tendencia irányítja...

Az ilyen válasz nagyon is műhelyszagú, nagyon is szakválasz, melyben valahogy elvész a lényeg.

Viszont nem merek lesbe állni sem és ráduplázni a művész kiugró «lényegére», mint vadász a nyúlra. A zsák-mány ilyenkor többnyire: mechanizmus. Mechanizmust kiszedhetek Tóth Kálmánból és mechanizmust kiszedhetek Petőfiből.

Az úgynevezett kritikai elemzés is csak bizonyos fokig válik be.

Elemezheted a Háború és béké-t, melyet szintén «történelmi erők» sodor-nak. Rajtakaphatod Tolsztojt és felkiálthatsz újjongva: «Ni, most döc-centi át a kövér filozopter Pierre-t a Nátása iránti forró szerelmébe!» El-mélkedhetsz, nincs-e valami kis ellenmondás, valami kis Gyulai Pál-rosz-szalta «*tényodadobás*» (L. A tenger-szemű hölgy!) Pierre 1811 és Pierre 1812 között! Csodálkozhat, hogy megtelt a karcsú, filigrán, érzelmes kis Nátása! S kutathatsz különösen a vallásos Márja hercegisasszony sor-sának furcsa szöttesében!

Ennek a regénynek megvan a levegője: a határtalan élet levegője ez. Ez a levegő minden kis döccenőt, min-den kis logikai ellenmondást fölénye-sen fölold.

Ilyen levegő hiányzik Kacsó Sándor regényéből. Ilyen mindent összefogó, mindenén átjáró levegő.

Ezért esik nála szét probléma és cselekvény.

Pedig mennyire igyekszik «gyurni» a főhős alakját!

Birtók Béni az ötödfélszáz oldalas regény 25-ik oldaláig már egy sze-mélyben: egyetemi hallgató, székely típus, diákvezér, tradíciótaposó gas-

cognei legény, csupa furcsaság, mégis apostolian tiszta, megdöbbenően egyszerű és világos . . . (Ezt a szót : *tiszta*, egy helyütt az író *vastagon* szedeti !)

Hiába! Hiányzik az irracionális gyökér, az éposz ősi gyökere, valami aroma, mely oly felejthetlenné teszi Tamási Áron néhány székely jelenetét. Legjobb lapjai is, mint például az öreg Birtók végső dáridója, inkább jó megcsinálásról tanuskodnak (az úgynevezett «tiszta írói munká»-ról!), mint költői revelációról.

Mily erőtllenül rendezi Irénke tragédiáját! A leány kétségbeesése s az apával váltott párbeszéde, a leány mindent feltáró vallomása s a fellegek-ből alázuhanó doktriner: mindez nincs *megalkotva*, nincs rajta az alkotás *álma*. Az egész csakúgy oda van vetve, mint ceruzajegyzet a művész noteszéből. (Nem merek itt nagy példákra hivatkozni, Tolsztojt is inkább a «történelmi erők» hasonlósága vetette föl. De mégis nagy példákra gondolok: micsoda kincsébánya lett volna nekik egy ilyen alkalom !)

Elhisszük Kacsó Sándornak, hogy egy Irénke kétségbeesésében öngyilkos lehet egy Bénéért. De itt nem *sodor* magával ez a kétségbeesés (természetesen *művészi* értelemben!), itt nem *látom* ezt a kétségbeesést! Itt az író jószándéka egy papírmásé-Irénkét rángat. A leány szájának egyenes vonala, ajka szélén az a rettenetes mosoly, a horizonton túlra ragyogó női tekintet: mindez papírmásé, mely erőtllenül pótolja a testet. Testpótlék ez, mely az élet fuvallatára szétomlik és le hull. Mint ahogy a hajnal első remegésére — fent csillogott a Hold! — Lenore halott vőlegénye csontvázáról hirtelen lemállott a mellény darabokban, mint a — tapló.

(Debrecen.) *Gulyás Pál.*

Dr. Cholnoky Jenő: *Az ember drámája.* (117 kép és 70 ábra a szövegben. Budapest, 1930. Singer és Wolf-

ner kiadása.) A földrajz, mint tudomány, nemcsak nálunk, hanem külföldön is, a múlt században hagyta el gyermekcipőit. Hazánkban annyira szaktudomány maradt, hogy a nagyközönség csak elvétve, néha-néha halott róla.

Lóczy Lajos kezdte megalapozni a földrajzi tudást Magyarországon, a magyar geográfia megteremtői pedig tanítványai, akik most csonka hazánk egyetemi tanszékeit töltik be. Egy emberöltő itt is óriási űrt hidal át. Ezelőtt még negyven éve nem is beszélnek az emberről, mint földrajzi tényezőről, mint tájalakítóról. Reclus enemű írásait szép elmefuttatásoknak tartják, de inkább mosolyognak rajta, mint követik és megemésztik. És ma? Hatalmas az emberföldrajzi irodalom. Nem lehet kitenni, mellőzni az embert. Átalakította a Föld felszínét. Aki Tacitus munkáit olvassa Germániáról és összehasonlítja a mai Németországgal, nem ismer rá Germániára, pedig ugyanaz a föld, csak az ember munkája más.

De itt vagyunk mi is! Hol van a kelták, rómaiak Pannóniája a mai Dunántúl-tól? A hittérítő szerzetesek, a bencés papok, a ciszterciták, a premonstreiek stb. mind-mind alakítottak Dunántúl egyes részein és azt földművelésre, szőlőtermelésre, gyümölcsre alkalmassá tették. A kunyhók helyét házak, kőépületek foglalták el, kövezett utakon robog az autó, eltűntek a mocsarak, a folyók árvizes kiöntései, haldoklik a Kis-Balaton; a várak nem védelmi, hanem turista-célokot szolgálnak ma már.

Cholnoky Jenő nemcsak a magyar tájak átalakulását, a magyar nép küzdelmeit mutatja be az ország átalakításáért, hanem végigvezet az egész Földön. Megismerkedünk a lét-fenntartásának szükségleteivel, azután az élet fenntartásával: az élelem-, védelem- és kényelemmel. Nem a tudós száraz, hivatalos hangját hall-

juk, hanem a tárgyat szerető, tárgyának minden részletét alaposan ismerő tudóst, aki emellett a kifejezéseknek, magyaros szavaknak olyan szótárával rendelkezik, mint kivülről egyetlen geografus sem hazánkban. Tanítani, nevelni, földrajzi gondolkozásra akar szoktatni, ezért leszál olvasóihoz, miközben a tudomány magaslatára emeli őket.

A végtelen sok ismeret közepette is megmarad a vezetőfonal, hogy magyaroknak, művelt, tanulni vágyó magyar közönségnek írta könyvét. Szerénységre nevel, hogy a földi ember el ne bizakodjék, ne tartsa magát olyanak, hogy történelmét irányítani képes. De legyen mégis önbizakodó, hogy tudásával és a helyes irányú tudás tanításával nagyon sokat javíthat az emberiség sorsán. Éppen azért kell megismernünk az ember földi életét mindenféle hagyományos világfelfogásoktól függetlenül. A földrajz minden más tudomány eredményeit felhasználja, hogy az ember helyzetét és életét megismerjük a Földön. A földrajz így — akárcsak a filozófia — valósággal koronája minden tudásunknak, mert hisz minden tudomány eredményét értékesítenünk kell benne, de minden tudomány a Földön született s így az emberiség legfőbb java és az emberiség sorsának legfőbb irányítója.

Csak a civilizáció és a kultúra segíthet előre. A civilizáció a társadalmi rendet és a kényelem szükségleteinek lehető kielégítését jelenti. Ez azonban nem vezet még igazi jólétre, mert lelkileg műveletlen alacsony gondolkozású ember civilizációja csak külszín s az ilyen ember nemtelen vágyainak kielégítésére törekszik embertársainak kímélése nélkül. A lélek műveltsége a leghatalmasabb fegyver az ember kezében, hogy saját magát legyőzze. Nem kell kétségbe esnünk az emberiség jövő sorsa fölött, mert műveltségének emelkedésével

(közben ugyan nagy-nagy visszaesésekkel) mindig jobban közeledik az eszményi élet megvalósulásához. Mindnyájunknak kötelessége, hogy a földrajzi tudáson keresztül is a boldogság felé törekedjünk. *Horváth Károly.*

Szitnyai Zoltán : Lángoló hegyek. Regény. Génius kiadás. A Szentantali János föl-föllobbanó vágyai és cselekvésre való képtelensége közötti mély szakadékban vergődik tovább az a különös, gátlásokkal megvert élet, amelyet Sitnyai új regényének hőseiben valósít elénk. Magábavesztett lélek ez a Szentantali János. Apja polgármester volt, őt a család szemefényeként kényeztették mindig s benne látta a jövő reményét nemcsak a szűkebb familia : az elbetegesedett és gondokkal küszködő anya, az egykor körülrajongott, de most cselédnél is keservebben dolgozó nővére, epileptikus öccse és szimpla fivéréi, hanem a felvidéki kisvárosban megmaradt ösmerősök is. Felrakétázó álmaiban maga is kivételes lénynek hiszi magát, küldetést érez, tele van göggel és cselekvést áhító vággyal, de tehetetlen nekibuzdulásában legföljebb szavak bomlanak ki belőle, — átkozott szavak, amelyek rendesen az ellenkezőjét fejezik ki annak, amire készült. Magábavesztett ember, aki lelke mély tárnáiban bolyong és rajongva bámul a képzeletvetítette álmokra. Tudóskodik, terveit vannak, de ezek a tervek is csak álmok maradnak, mert csupán a címüket tudja papírra vetni. A «lényget» keresi, de ez is csak szó, amellyel zavarosan felfűtött álmait fejezi ki s ma ezt, holnap talán amazt jelenti. Mi nem tudjuk meg soha, hogy mit.

Tele jóra való készséggel, mégis a visszájára fordul szájában a szó, ha ugyan benne nem reked végképpen. Bánt és sebez, holott a szeretetét akarta kimutatni, ügyetlenkedik és bonyodalmakat okoz, amikor kedveset, hasznosat akar cselekedni. Ezért

kerül állandóan ellentétbe mind magával, mind a családjával és a társadalommal s ezért nem tudja semmire se vinni az életben.

Felvidéki szülővárosát, amelyet hosszú távolléte alatt a csehek foglaltak el, letört emberként látogatja meg, de családja előtt hazafias küldetésről hazudozik, hogy továbbra is a rájaszeretett glóriával járhasson közöttük. Ám érzi, hogy e hazugság ellenére is ebben a szellemben kellene valamit tennie, de a tett megint csak fonák szavakban sodródik ki belőle és kellemtelen galibába, majdnem bajba sodorja mind magát, mind családját. Ezért az éj sötétjében menekülve hagyja el szülővárosát, körülötte pedig lángokban állanak a hegyek, amelyeket a kelekótya erdővéd az ő szavára, *tettként kimondott* szavára gyujtott föl, hogy így álljon bosszút a megszálló cseheken.

Valóságos Dosztojevszkij-figura ez a Szentantali János, akit Sztinyai kivételes tehetsége az átéltség mélységével minden árnyalatában kirajzoltan elevenít elénk. Ilyen komplikált lelkű, nehezen megrajzolható alakokat ennyire élettél teljesnek csak a nagy orosz író munkáiban láttunk.

De ugyanilyen elevenek a családtagok is, kivéve a «szent»-et, akire a legkevesebb világosság esik a regényben.

Az elszegényedett polgármesteri család elszigetelt helyzete, anyagi nyomora, beteges lelki atmoszférája, oknyomozóan pontos magyarázatát adják a magasabb intelligenciájú János eltévelyedéseinek, amelyeknek maga is tudatában van és mégsem tud ellenük tenni. Milyen világosan látja anyja és huga keserves helyzetét, mennyire szeretne rajtuk segíteni, de csak hazugságok állanak a rendelkezésére és még a szeretetét se tudja irántuk kimutatni! Vili, az epilepsziás öccs, szinte eksztázisba lendülve kerülgeti és várja egyetlen szívből jövő sza-

vát, szintúgy Mártuska is, a szerelmes kislány: János képtelen kimondani azt. De ugyanakkor önkínzóan vádolja magát és bűnhődni akar zárkózottságáért, ridegségéért. És mi, akik látjuk és halljuk a család többi tagját is, mi, akikben a regény fogyó lapjaival szintétikusan épültek fel ezek a megtépázott életek, megértjük az író hiánytalan művészi ábrázolásából mindazokat a rezonanciákat, amelyek Jánost vonzzák, vagy taszítják s a lelke beteg gyökeréig látunk, ahol a mély tárnákban, a fantázia szivárványívei alatt, másnak látszik a valóság képe, mint fenn a napfényen, megértjük, hogy a homályból föl-fölbukkanó léleekben miért fullad el a tette-készség és a szó, és végül már vele élve kísérik lengéseit a homályból a fénybe, a fényből a homályba.

A megszállás alatti felvidéki város hű rajza, a mellékalakok kitűnő szilhuettjei, a motívumok gazdaságos besosztása, elsőrangú élményünkkel avatják e könyvet, amely irodalmunknak is igazi nyeresége. *Majthényi György.*

Dr. Holub József: Zala megye története a középkorban. I. kötet. (Kiadja Zala megye közönsége. Dunántúl, egyetemi nyomda. Pécs, 1929.) Zala megye közönsége nagy szolgálatot tesz a magyar történettudomány-nak, mikor saját történetét megírta. A szolgálat értékét emeli az, hogy újabb időben egyre szórványosabbá lettek azok a művek, amelyek középkorunk történetével foglalkoznak és lényegesen emeli az, hogy a megírást olyan kiváló szakferfiúra bízták, mint Holub József. Középkori okleveles anyagban épen Zala vármegye a leg-gazdagabbak közé tartozik, az anyag fontosságát növeli, hogy ennek a határszéli vármegyének fejlődésében figyelemmel kísérhetjük a határvédelem szervezésének hatását a megye alakulására. Attól kezdve, hogy Szent István lefoglalta a gazdátlan birtoko-

kat, királyaink a véletlen hatása alatt osztogattak ezekből, így kaptak Zala megyei várjobbágyok birtokokat Zala megye határain belül és kívül és így kaptak birtokokat más megyebeli várjobbágyok, más megyebeli egyháziak földeket Zala megye területén. Kaptak birtokot horvátországiak is Zala megyében és viszont zalamegyeiek Horvátországban, de Holub meggyőzően mutatja ki, hogy a magánbirtokoknak ez az átterjedése nem változtatta meg a közjogi határt. Zala vármegye és Horvátország között már a középkorban a Dráva folyó volt a választóvonal, Muraköz tehát Magyarországhoz tartozott. A horvát nemesek csak a Drávaig voltak kötelesek ingyen katonai szolgálatot tenni, a Dráván túl, Magyarország felé csak a király költségén kellett kivonulniok. Zala megyének délnyugati részén húzódott át az ország régebbi határa, ott volt a gypü, amelyen túl lakatlan vagy gyéren népesített, csak vadászatra és halászatra szolgáló «gypüelve» terült el. A gypüvonal emlékét őrizte a középkori egyházi szervezet két főesperessége, a zalai és a bekcsényi, a zalai főesperesség t. i. pontosan a régi Zala megye területét foglalta magában, a bekcsényi pedig a gypüelvét. A bekcsényi főesperesség neve (bekcsi, törökül = ör) a lakosság foglalkozására is emlékeztet. A gypü mögött és aztán a gypüelve megszállásával a régi gypün túl is t. i. határőrök éltek, akikről Zala megyének több helysége Ör, Őri nevet kapott. Ezek az örök szabad emberek voltak, de a várépítések után átalakult határvédelmi rendszer fölőlegessé tette őket és ekkor az országos nemesség közé emelkedtek. Más érdekes társadalom- és jogtörténeti jelenségre is bukkanunk Zala megye történetében. Érdekes pl., hogy a középkor elejéről pontosabban ismerjük a főispánok névsorát, mint a középkor végéről. Magyarázat: a főispánok

maguk vezették a megye ügyeit a középkor elején, később a bíraskodás és közigazgatás mindinkább az alispán és a szolgabírák kezébe került, királyi rendeletek és megyei kiadványok emiatt ritkábban nevezik meg a főispánokat. A nehézségek dacára, Holub több ízben kideríti a főispán kilétét. Az alispánt t. i. a mohácsi vész koráig a főispán nevezte ki, rendesen saját magánalkalmazottjai, várnagyai, tiszttartói közül, a főispán-változás alispán-változást hoz magával, tehát ugyanazon alispánnak hosszabb megmaradása ugyanazon vármegyében azt jelenti, hogy a főispán személye sem változott. Érdekes a megyei, illetve a járási törvényt napok megállapodásának magyarázata: a hetivásár döntötte el azt, hogy a hétnek melyik napján fogadja a szolgabíró az ügyes-bajos embereket. Érdekesek a bajvívásra vonatkozó adatok, a megyéspüspök hatásköre alól kivett apátságok fejlődése, jogtörténetéseinket nagyon fogják érdekelni a megyei igazságszolgáltatás, peres eljárás adatai. Zala megye fiai örömmel fogják megtalálni a sok száz mozaikszerű adat között azt, ami a megye népének, számos községének középkori állapotáról, viszontagságairól a történettudomány mai fokán kideríthető volt.

Török Pál.

Dénes Gizella: Fekete emberek (Szent István Társulat). A «Fehér torony» után nagy várakozással nyitottuk föl Dénes Gizella új regényét.

Ez a nagyobb lélegzetű írás részben igazolja is várakozásunkat, mert Dénes Gizella a regény kitűnő megindításánál úgy nyúl a szintői bányászok életébe, mintha egy nagy szociális problémát akarna megoldani. Ezzel azonban — sajnos — adósunk marad. Amilyen érdekesen vázolja föl a milliót, a bányásznép mindennapi, sívár életét, amennyire elevenek ezek a bányászok: a részeges aknász, Galuff

Anna és Nándi, Holubek Vencel, Pervi és a többiek, akiknek egyikével-másikkával már a *Fehér torony* című regényében is találkoztunk, annyira életelenek az úri kaszt alakjai: az igazgató és a felesége, a fővárosból lejövő méltóságos és leánya, akiket tulajdonképpen csak staffázként szerepeltet.

Valahogy az az érzésünk, hogy Dénes Gizella vagy nem gondolta eléggé végig a regényét, vagy nem merte úgy megírni, ahogy azt az alakok élete kívánta volna. A bányászéletet kissé egyhangúnak érezte s hogy regényét változatosabbá tegye, beléje komponálta Papp Jusztin mérnök és Szimon Vera regényét is, holott ez a szerelmi kettős már az alakok bemutatásánál készen volt. Csak idejétmulta romantikus emlékeknek engedelmesskedhetett, amikor ezt az addig finoman jelzett párt szétválasztotta, hogy némi átlátszó bonyodalmak után a happy end mindenkit megnyugtató révébe vezesse. Holott minderre semmi szükség nem volt. Hiszen kézenfekvő volt a bányászok életének nagy problémája, amelybe ha csakugyan bele-mélyül, grandiózusatalkothatott volna. Ha Imreyné kényszeredett intrikus-szerelme helyett *fokozatosan* írta volna meg azt a nagy lelki átváltozást, amely a bányászasszonyokban Papp Jusztin munkája és tanításai nyomán végbe-megy, ha Papp Jusztint s új terveit élesen szembeállította volna az elpuhult igazgatóval és győzelemre vitte volna az előbbit, elbuktatta volna az utóbbit, ha több pszichológiai elmélyüléssel eleveníti meg alakjait és jobban megéreztetni velünk azt a nagy harcot, amely ilyen átalakulásoknál a lelkekben és az életben lefolyik, *regénye csakugyan a ma regénye lehetett volna.*

Hogy Dénes Gizella gondolt ezekre a megoldási lehetőségekre, az a regényből is meglátszik. De kivitelükhöz vagy az ereje, vagy a bátorsága volt kevés.

Regénye mintegy két év alatt játszódik le. Ez kétségtelenül nagy idő s ezalatt nagy változások történhetnek. De hogy a piszkos, loncsos, semmivel se törődő bányászasszonyok ennyi idő alatt tökéletesen átalakulhassanak, az nem egészen hihető. A 176. oldalon, kilenc sornyi bevezetés után, nagy meglepetésünkre, azt olvashatjuk, hogy az eddig így jellemzett asszonyok «tisztálkodni kezdtek egyszerre, a kerítés mindig tele volt kék és piros szoknyákkal, mostak, vasaltak. A hajuk se volt kócos, bőrük se zsirosodott s megtanultak rendes, ehető kenyeret sütni s *zentül* naponta rendesen főztek. Asztalukról eltűnt a fekete kávé, *valamennyien* kecskét tartottak és tejet ittak. A gyerekeket rendesen mosdatták s így dolguk megszaporodván, nem tudtak többé tétlenül ácsorogni, konyhaajtóban, kapuban pletykálgatni, stb.»

Ez így kissé meseszerű, mert előkészítetlenül történik.

A 225. oldalon viszont túlságosan is kihangsúlyozza Szimon Vera sikerét. A hősnő ugyanis bizonyos félreértések miatt Pestre szökik, ahol rajzait meglátják és a Képzőművészeti Tanács neki ítéli az ösztöndíjat. Ezt is csak akkor hiszi el az olvasó, ha akarja. Azt azonban már nem igen tudja elhinni, hogy ettől a sikertől az egész telep olyan határtalan lelkeségbe boruljon, mint ahogy azt az író az olvasóval elhitetni szeretné.

Ezek a kevésbé szerencsés részletek erősen befolyásolják a regény egységes hatását és a «Fekete emberek» egészben véve is sokkal kevésbé szuggesztív, a kompozíciója is lazább, mint a «Fehér torony»-é. Pedig meg vagyunk győződve arról, hogy Dénes Gizella határozott írói készsége, megfelelő bátorsággal párosulva, nagyobb írói feladatok sikeres elvégzésére is alkalmas. De akkor nem szabad engedményeket tennie az olcsó közizlésnek és a témát, a problémát úgy végig kell gondolnia,

amint ezt például épp a «Fehér torony» c. regényénél is megtette.

Majthényi György.

A magyar nemzet hadtörténelme.
V. rész: **A tatárjárás.** Irta: *Doberdói Breit József* altábornagy. 128 nyolcad-rétoldal, 2 vázlattal. Kiadja Grill Károly, Budapest.

A szerző alig néhány hónappal ezelőtt adta át a nyilvánosságnak sorozatos nagy művének III. részét, *szabadságharcunknak* három kötetből álló katonai leírását és most egy újabb kötettel ajándékozza meg olvasóit. Ebben a kötetben *Breit* altábornagy Magyarország egyik legnagyobb csapását, a *tatárjárást* tárgyalja.

Tizennégy fejezetben ismerteti tárgyát. Az első fejezetben leírja Magyarország belső állapotát *IV. Béla* alatt. Ezt kedvezőtlennek tették a király túlságos szigorúsága és a főurak önkénykedése. A helyzetet súlyosbította *Kötöny* kun vezérnek kivégzése is, aminek következtében az országban élő harcias kunok többezernyi csapata a magyarok ellenségévé vált. A külső viszonyok nem voltak ugyan aggasztók, ellenség sehonnan sem fenyegette az országot, de viszont veszély esetén külső támogatásra alig lehetett számítani.

Ezek letárgyalása után a szerző fokozatosan odavezeti az olvasót, ahol Magyarország elvérzett, az 1241 április 11-én vívott sajmelléki csatához. Elmondja, hogy több domokos-barát, köztük *Julián* szerzetes az ázsiai Nagymagyarországban kutatott őseink után. Ez a kutatás nem járt ugyan nagy sikerrel, de annyit elértek a vándorok, hogy hírül adhatták a mongol veszélynek hazánk felé terjedését. *Temudzsin* törzsfőnök, aki a *Dzsingiz khán* (leg hatalmasabb uralkodó) nevet vette föl, a XIII. század elején rendkívül jól felszerelt és kiképzett óriás haderővel és a legkíméletlenebb hadviseléssel tört nyugat felé, hódító útjá-

ban mindent összetiport, fölégetett, a lakosok millióit felkoncolta, azokat pedig, akiket mint katonákat alkalmazhatott, rabláncra fűzvé, katonai szolgálatra kényszerítette. Második utóda, *Batu khán*, szintén kiváló hadvezér volt és alparancsnokai nagyon ügyes, tetterős és megbízható segítő-társainak mutatkoztak. Batu, miután már Kievet elfoglalta, Magyarország felé vette útját és fölszólította *IV. Béla* királyt a meghódolásra. A magyar haderő nem mérkőzhetett sikerrel a tatárokkal. Ott már a lovagi szokások és fegyverzet honosodtak meg, a tatárok pedig, valamennyien fürge, kitűnő lovasok, még az ősmagyarok harcmodorával hadakoztak.

Batu khán félelmetes gyorsasággal közeledett határainkhoz. *Rogierius mester*, aki a hadjárat alatt maga is a tatárok fogságába került és onnan csak a csodával határos módon szabadult meg, leírta a szörnyű inváziót. Leírásában azt állítja, hogy a tatár seregnek hazánk ellen működő számaereje 500.000 fő volt; *Breit* altábornagy hajlandó *Rogierius*nak ezt az állítását elfogadni. Batu csapatai Magyarországot harapófógó módjára veték körül, amelyből nem lehetett menekvés! A közeledő ellenség feltartóztatására *Dénes nádor* egy kisebb magyar sereggel 1241 március elején a Vereckei-szorosnál állott, de őt a tatárok, miután a torlaszokat szétrombolták, megverték. Maga a nádor csak néhány emberével tudott, március 12-én visszavonulni, csapatainak legnagyobb része ott veszett a tatárok nyílzáporában. A magyar sereg főereje mintegy 65.000 emberre szaporodván, a Sajó balpartján, a Mohi pusztán ütött tábort. A szerző rendkívül érdekesen és részletesen írja le a főerők harcát. Különösen rámutat arra, mily nagy hibát követtek el őseink akkor, midőn — az ellenséghez viszonyítva — maroknyi seregüket összeláncolt serekekkel körülvett táborban egyesítet-

ték. Így semmi mozgóképességük sem volt. Amikor *Batu* nyilasai minden oldalról körülvették *Béla* király katonáit, akkor ezek, mint az akolba szorított juhok, tehetetlenül vergődtek, ellenállást alig fejthettek ki. Nem csoda, ha a Mohi puszta valóban hazánk temetőjévé változott. A csataterén mintegy 10.000 magyar találta hősi halálát, de az igazi veszteségek csak akkor kezdődtek, amikor a kegyetlen tatárok a menekülőket üldözték. A visszavonulás részleteit és az azzal kapcsolatos pusztulást, vérengzést *Breit* altábornagy megrázó leírásban ismerteti. Itt csak annyit közlünk, hogy a magyar sereg egyik legvitézesebb vezére, *Ugron* kalocsai érsek is hősi halált halt és hogy *Béla* király néhány hívével, állandó veszélyben, *Diósgyőr* felé, azután *Frigyes* osztrák herceghez *Hainburgba*, onnan *Zágrádba*, majd a dalmát tengerpartra, végül *Trauba* menekült. Hogy azonban miként fogadták a szerencsétlen magyar uralkodót, legjobban bizonyítja *Rogeri*us mester, aki így sóhajt fel: «Így falták fel a szegény magyarokat mindenfelé az élesfogú, harapós, kegyetlen fenevadak!»

A könyv részletesen foglalkozik a tatárok további műveleteivel, a király üldözésével, majd a vérengző seregnek az országból 1242-ben történt kitakarodásával. A szerző leírja a pusztulás rettentő képét és azt a sok intézkedést, amelyet a magyarok *Béla* királynak, mint második honalapítóknak köszönhettek.

Breit altábornagynak röviden ismertett könyve — kitűnő alkotás. Csodálatos energia jellemzi a szerzőt, aki hangyaszorgalommal kutatta föl a magyar, latin, német, francia, angol és egyéb forrásokat, könyveket és okiratokat egyaránt s azokból, aggodalmas kritika után, a maga megítélése szerint a tudós elmélyedésével és az író rátermettségével állította össze legújabb művét. Megjegyzéseit és elmél-

kedéseit, mint a nyugodt és alapos judicium termékeit, aggály nélkül el lehet fogadnunk. Ha még megemlítjük, hogy stílusa kitűnő, csoportosítása logikus, előadása tárgyilagos, akkor érthető, hogy a szerzőnek ez a könyve is hadtörténelmi irodalmunk legelőkelőbb helyére érdemes.

Gabányi János.

Orczy Emma: Sir Percy visszaüt. (A Szent István-Társulat kiadása.) Orczy Emma nevére «A vörös Pimpernel» című regényről emlékszünk, amely kora ifjúságunkban égette magát emlékezetünkbe izgalmas és szövevényes meséjével és főleg címével. Ha a meséjét el is felejtettük azóta — az idő bizony nem ólomlábon járt — a cím azóta is úgy maradt meg emlékünkben, mint valami kedves dologé, amely a maga idejében néhány kellemes órát szerzett nekünk.

Orczy Emma mostani regénye testvére az előbbinek, mert egy a hősük: Sir Percy Blakeney, feje a Vörös Pimpernel Szövetségnek, amely azt tűzte ki célul, hogy «segítsen az ártatlanon és megmentse a gyengét». A szövetség húsz tagja mind angol és a rémuralom idején francia földön próbálja a végzetet elhárítani azok fejről, akiket a «gyanú-törvény» a guillotinnra szánt. Ebben a regényben a szövetségnek három tagját ösmerjük meg, amint a Frontenac-családot, e derék, jószívű földbirtokosokat és azonkívül az egyik vészbírónak ártatlanul bajba került leányát, a detektívregények szabálya szerint, angol földre mentik.

A detektívregények technikája, amely sokat sejtet és még többet elhallgat, nem igen alkalmas művészi problémák megoldására. A fősúlyt a cselekmény érdekességére és izgalmasságára helyezi s az alakokat csak hiányosan világítja meg. Ezért eleven emberek helyett árnyakat kapunk, amelyeket a szerző fantáziája kerget

a fehér papíron. A lelkirajzot rendszeren általánosító, olcsó közhelyek pótolják, amelyek csak igen tapasztalatlan lelkekből tudnak erősebb hatást kiváltani. Így van ez ebben a regényben is, amelyet talán jobb lett volna akkoriban olvasni, amikor «A vörös Pimpernel» került a kezünkbe. Az ólomlábon eljárat idő a könyvet szerető olvasókat irodalmi igényekre szoktatta, de ilyenekkel Sir Percy hatásos kalandjai — sajnos — nem hivalkodnak.

A kifogástalan fordítás Pogány Kázmér munkája. *m—i.*

Kupcsay Felicián: Gyilkosság a Magány-utcában és egyéb gyilkosságok. (Franklin-Társulat kiadása.) Idestova húsz éve lehet, hogy Kupcsay Felicián «Zarathustra mumiája» című kis regénye a Magyar Könyvtár akkoriban igen keresett füzeteiben megjelent. Most, annyi idő múltán, hat elbeszélését adta ki.

A hosszú hallgatás, amelynek alkalmasint a háború is oka volt, mintha nem a legelőnyösebben befolyásolta volna az író fejlődését. A «Zarathustra mumiája» nagy várakozást ébresztett a szerző iránt, aki problémákat kereső, elmélyedő, boncolgató írókat mutatott, s ha meg is volt benne az akkori idők pesszimiztikus szemlélődésére való hajlandóság, még tele volt színnel, erővel és hittel.

Ezek a novellák fanyarabb, kiábrándultabb lélekre vallanak. A pesszimizmus összeölelkezik ugyan bennünk a humanizmussal, a békétlenség a magamegadással, de ez az ölelkezés oly hideg és szenttelen, hogy nem tud az író pártjára hódítani bennünket. Boncolgató részletessége, amellyel az emberi gyöngeségeket és beidegzettségeket tárja fel, nem az az ötvösmunka, amelyben gyönyörködni lehetne. Színei megfakultak, meg-elevenítő ereje elfojtott, egész írásművészete varázstalan. Abból az

örömből, amellyel a könyvnek neki-kezdünk, mire a végére értünk: fáradtság lett. *m—gy.*

Sántha György: Toronyőr. (Versek. Kecskemét.) A szép kiállítású, vaskos kötet százötvennél is több versben mutatja be Sántha György kevéssé közismert költészetét. Ritkán jelentkezik poéta ilyen hatalmas és érdeemes anyaggal. Anyagot mondok, mert ha ezek a versek a magakeresés lázán túljutott költő versei is, valamivel ökonómikusabb rostálást kívántak volna. Az az arckép, amelyet így nyerünk a költőről, nem egészen hibátlan. Itt-ott laza kompozíciók, fáradtan elejtett versek, olcsó rímek zavarják az összhatást. Pedig Sántha György izmos tehetség. Böven van mondanivalója, jól versel és a fantázia se hagyja soha cserben. Tájéírásai igen finomak és találóak, jelzői pedig olykor szembeszökően frissek. De megérezni akárhány versén azt is, hogy a ritmus, vagy a rím, mennyire serkentően hatott gondolatmenetére.

Egészben véve igen érdemes, tehetséges költőt ismertünk meg Sántha Györgyben, akinek erővel teljes, szép, magyar verseivel bizonyára még gyakran fogunk találkozni. *M.*

György Oszkár: A végtelen faszor. Versek. György Oszkár nevét eddig is inkább fordítások alatt látta az olvasó, mint önálló versei alatt. Fordításai — különösen a hiányos Baude-laire-kötet — nagy küszködésre valának a formával s az átértékelő ki-fejezésekkel.

Ennek a kötetének is majd egyharmadát fordítások teszik ki. A XX. század francia költőiből válogatta nem mindig reprezentatív jellegű anyagát, és bizony kevés versben nyújt mara-déktalan élvezetet. Régnier finom verseinek, az Epilógusnak, idézem itt egyik versszakát:

Amit, ó ifjúság, ma téled visszaperlek,
 Nem elhagyott nyomok
 Kőszán, mindig veled, — maradjanak
 a leplek :
 Játék, séták, homok.

Ezek a keservesen egymás mellé
 bárdolt szavak egyáltalán nem fedik
 Régnier könnyedségét és nem is egészen
 érthetők.

Önálló verseiben sok a keresettség,
 az erőszakoltság. Érzései kétségtele-
 nélkül finomak és mélyek (Misztikus
 egyesülés, de küszködve, keresve, a
 spontaneitás teljes hiányával nyilván-
 nulnak meg. Ez különösen szabad for-
 májú verseinél érződik. Semmi se, leg-
 kevésebbé a mondanivalójuk, indokolja
 a formák szétbontását. Épp olyan ve-
 rejtékes munka eredményei, mint kö-
 tött formákba tört versei.

Erőszakoltságát pontosan jellemzi
 a következő kép :

«s reggel a nap fáklóját nem látja
hamvába holt szemünk» (!)

Ugyanebben a versében (Paraszt-
 szobákban, a második strófában, ösz-
 sevéti a *padmaly* szót a *mennyezettel*.
m—i.

Új német regények. Talán nem
 pusztá véletlen, hogy az a néhány
 újabban megjelent regény, mely a
 zenekifejezés problémájával foglalko-
 zik, éppen osztrák íróktól származik.
 Hisz a művészet és speciálisan a zene
 szeretete, az egyén benső összetarto-
 zása a hangok és érzések harmóniájá-
 val talán a németiség egy törzsénél sem
 olyan erősen fejlett, mint éppen az
 osztráknál. A zene e nép számára élet-
 sükséglet, legfőbb élvezet, mélyen
 bensőséges élmények tárgya. Ez a nép
 melódiában él és alkot s a zenétől,
 ennek különösen könnyebb, röpkébb
 tempójú válfajától el nem választható.
 Robert Hohlbaum-ot néhány finom
 érzésű munkája már az osztrák zene
 költőjévé avatta, mintahogy Karl
 Kobald az osztrák muzsika kritikus

és történetírója lett. Most Hohlbaum
 legutóbbi művével (Das klingende
 Gift, Staackmann-Verlag, Lipcse 1930)
 a bécsi zenének, e zene legsajátosabb
 lényegének regényét kísérelte meg-
 írni. Jól sikerült munkájában a tilta-
 kozással teljes művészi odaadás és
 valódi művészi élményért való ke-
 serű aggodás pompás ábrázolását adja.
 Meséje, a kor ellentéteit jelképezve, a
 szenvedély forrongása s a szemlélődés
 alázata, a külszínes mecénásság s a
 csendes műélvezet közt mozog. Így a
 regény korrajzi érdekűvé válik, meg-
 jelenítve a kort, melyben a Tegnap és
 Ma nagy ellentétei, becsületos osztrák
 művészi lelkiismeret és amerikai sze-
 rencsevadászat antitézisei csapnak
 össze. De minden nagyhangúságon és
 brutális tusakodáson, melyet a bécsi
 zenei élet modern és konzervatív kép-
 viselői — az opera vendégszereplői és
 sztárjai — fejtenek ki, végül mégis
 csak a régi iskolának a Wessely taná-
 csos képviselte művészete győz, az a
 művészet, mely olyan, amilyennek
 lennie kell : mélyen hívő lelkének nagy
 misztériuma, megtisztult vágyak ki-
 fejezése és imádsága. Ezzel a jobbára
 általánosságokban mozgó regénnyel
 szemben Josef Marschal «Der Dämon»
 c. művében (L. Staackmann, 1930) az
 egyes ember pszichéjét boncolja s egy
 nagyszabású egyéniségnek a zene hir-
 tikáért, a beteljesülés győzelméért vitt
 harcát rajzolja meg. A regény hőse
 Hugo Wolf, muzsikus és dalkompo-
 nista, aki a művészi alkotás deledőjén
 elkeseredetten küzd megsemmisítő
 végzete, az örület ellen s végül is el-
 bukik. Ennek az elháríthatatlan sors
 elleni tudatos lázadásnak utolsó fázi-
 sát éljük át, miközben a szellemi fel-
 osztlás minden szimptomájának ret-
 tentő skáláján vezet végig bennünket
 a szerző. Mesteri tökéletességű képet
 kapunk ebben a regényben, melyet
 kétszeresen érdekessé tesz hősének
 egyénisége és a történet milieu-je : a
 mult század osztrák fővárosa és ennek

szép környéke. Marschall fiatal s ma még kevéssé ismert író, ezen első sikeres művével azonban máris az egyéni ábrázolás mesterének, eredeti pszichológusnak, a táji és népi részletekben pedig az osztrák népiség kiváló ismerőjének bizonyult.

Dr. Häckel Ernő.

A Pannonia Könyvtár. Újabban a vidék falat állít Budapest központosító törekvései ellen, külön erdélyi, bácskai, felvidéki, vasi irodalom keletkezett, a legfrissebb törekvés pedig Fejér megyéé, ahol a székesfehérvári Pannonia Nyomdavállalat könyvkiadói vállalkozásba fogott, azzal a céllal — mint egy hírlapi cikkben bejelenti — hogy segítségére legyen a magyar kultúrának, a vidéki magyar íróknak, aki kiadó nélkül, gyakran kedvetlenül teszi le a tollát, hogy soha többet kezébe ne vegye. «Ezrével felkésznek a könyvpiacra az olyan könyvek, amelyekben csak a szavak magyarok, a lélek azonban nem...» — mondja a cikk — «... a garmada-számra ömlő magyar regényekből hiányzik egy kálváriátjáró népmisszió-érzete.» Ezen változtatni kell! — érezte a nemes törekvésű kiadó, aki tudatában van annak, hogy sok a megbecsülendő magyar érték a vidéken is s ezért jelölte meg céljául a magyar regényírók, költők, művészek, szakírók írásainak terjesztését.

A sorozatban eddig három szám, két regény jelent meg. Az első *Vidovich Ernő*: Aranyderű c. eléggé könnyű, talán kissé túlkönnyű írása. Vidovich, ha nem is közismert nevű, de nem is kezdőember — ezt a reklám is ígérőn jelenti be — az írás azonban, amelynek «a pénz beszél, a kutya ugat» elvénél fogva beszélnie kellene, nem sokat mond, magnélküli olvasmány, már eleve tiltakozásul annak, hogy regénynek címezzék. Az egész történet egy «úri muri» és egy bál vázlatá, erőszakosan beállított bonyodalom-

mal, amely mégcsak nem is bonyodalom, természetesen így könnyű az írás végén a szereplő fiatalokra az áldást ráadni. Bizonyos, hogy az íróknak van némi egészséges érzeke a humor iránt, végzetesen megkomolyítja azonban mosolyra készülődő szájunkat az írásmód, amely nehézkes, dadogó s nagyon gyakran németességgel teletűzdelt. Az író felszínesen jellemzi az alakokat, jóformán ideje sincs arra, hogy egyetlenegy alakja jellemrajzába bele-mélyedjen, figuráik egysíkúak, nem a szobrász minden oldalról kidolgozott jellemzésével megformáltak. Hiba az is, hogy a jól folyó elbeszélés menétét néha olyan párbeszéd tarkítja, amelyet önképzőkori dolgozatokban is kárhozatni kellene már.

A másik regény — Péter megtérése — sokkal rokonszenvesebb munka. Írója, Kováts Jenő még egészen fiatalember, akinek ez az első tágasabb írása tanúságot tesz alkotója jó szeméről, amely meglátja az elmúlt évek egyik jelentős problémáját: a világháborúból hazatért, az otthoni viszonyokból kinőtt, városba belekóstolt, tehát városba vágyakozó parasztleány lelkiharcát. A regény hőse, Péter, a falusi szolgálégény, beleszeret tehetsős és gögös gazdája leányába, aki viszonozza is a legény érzelmeit. Egy — a gazdával történt — összezördülés után elereszti markából az ekeszarvát, elbúcsúzik a földtől s városra megy, azzal a reménnyel, hogy ott olyan ember lesz belőle, akit szívesen fogad majd vejének a «bűdös paraszt». Rendőrnek jelentkezik; nem sikerül bejutnia, verejtékezik, munka nélkül teng, gyárba kerül, belesik a fellobbant kisasszonyos iparoslánya hálójába, italozik, halad lefelé a lejtőn, végre maga-maga is megundorodik elesettségétől s elindul vissza, haza, boldogan és telve hittel s ott újra «vágta, vágta a rendet és amint a büszkefejű kalászszálak csendes megadással dőltek a lába elé, a felszabadulás, a meg-

talált boldogság könnyei végigperegtek megbarázdált arcán és csendesen, halk koppanásokkal ráhullottak a kalászkokra».

Örömet éreztünk, amikor ezt a könyvet olvastuk. Kováts Jenő író, íróvá teszi tiszta tekintete, amely távolabbra is elkalandozik s amellyel közeli kérdések okait kutatgatja. Hitünk, hogy a ma magyar írójának nagy bizakodást, életre biztató reményeket kell elvetnie, tanítónak kell lennie; Kováts megérezte ezt a sorsot, helyes irány felé indult: van mondanivalója. Kifejezőmódja ugyan még csiszolásra, fejlődésre szorul; alakjait azonban nagy vonásokkal és találóan vázolja fel s kisebb figurái is élők. Némi ellentmondást csak a hősnél találunk, akit — túlokoskodó és érzékenyvolta miatt — nehéz parasztleánynek hinnünk. Másik észrevételünk — amelyet megszívlelésül ajánlunk az írónak — az, hogy saját maga lehetőleg minél kevesebbszer jelenjék meg az olvasója előtt megjegyzéseivel, inkább alakjait beszéltesse és mozgassa. Fiatal írók jellemző botlása, hogy gyakran belealanyiaskodnak az írásukba.

A regény nyelve magyaros, egészséges. Stílusa is megnyeri a mai ember tetszését, az író nem szenvelg, nem modoroskodik, ha fáj, kimondja: fáj, minden körmönfonság nélkül. Helyenként nyersnek is érezzük ezért, holott csak erőteljes a hangja és zengő, mint a trombita.

A székesfehérvári Pannonia Nyomda-vállalat újabb vállalkozása minden elismerést megérdemel. Figyelmet is. Nem üzleti hasznról van szó. Áldozat és főként bátorság kellett a sorozat megindításához.

P. I.

Dr. Pitroff Pál: Bevezetés az esztétikába. (Szent István Könyvek. 1930.) Kétféleképpen lehet könyvet írni: az egyik mód az, hogy valakinek valami gondolata támad, ez nem hagyja nyugton, ezért egy szép napon elhatározza,

hogy kifejti gondolatát. A másik módszer szerint elolvas több könyvet, összeszed egy csomó adatot és elméletet, zavart és ellentmondást talál bennük, ezért szükségét érzi, hogy az elolvasott anyagot rendbeszedje, megvilágítsa, hogy mások számára is megkönnyítse a tájékozódást. Pitroff Pál «az esztétika anyagának ismertetésével és feldolgozásával szintetikára törekedett, anélkül azonban, hogy hiánytalanul egységes rendszert nyújtson, ami az adott keretek között nem is lehetséges». Tehát a második eljárást alkalmazza, de bevallottan lemond «a hiánytalanul egységes rendszerről» az «adott keretek» miatt. Az adott keretek miatt azonban, ha hiánytalanul nem is, de egységes rendszert lehetett volna adni.

A szerző azonban nem azért nem ad egységes rendszert, mert a keretek akadályozzák, hanem mert nem tud. Itt egységes rendszer alatt nem valamilyen új esztétikai elméletet értünk, hanem csak azt, hogy valamilyen szempont vagy gondolat körül csoportosítsa észrevételeit. De a szerzőnek észrevételei nincsenek. A könyv idézetekből áll, amelyeket hol szó szerinti, hol tartalmilag közül különböző címszók alatt. Az idézetek összefüggéstelenségére jellemző, hogy akármelyik fejezetet, sőt bekezdést bátran ki lehetne hagyni. Épúgy értené vagy nem értené az olvasó a dolgot, mint a könyv mostani állapotában. A «Tetszés, izlésitételek» című fejezetben például a második bekezdést így fejezi be: «Szent Tamás a tetszést olyan nagyra becsüli, hogy a szépet így határozza meg: pulchra sunt, quae visu placent (szép az, ami szemlélet, illetőleg szemlélés útján tetszik) Szent Tamás szövegében nyilvánvalóan a visu, a szemlélet hangsúlyozása a fontos, a placent szinte magától értetődő állítmány. Pitroff azonban nyugodt lélekkel tolja át a hangsúlyt erre a szintelen ígére, dölt betűvel is szedeti,

hogyan idézhesse Szent Tamást, hiszen kimondottan katolikus kiadónál jelenik meg a könyv. Az ilyenfajta erőltetett idézetek azonban egyáltalában nem kirívóak. Annyira erőltetett az egész könyv, annyira idézetekre bomlik szét, hogy az olvasó, amíg eljut a 65. oldalig, amelyen az idézet olvasható, már letett arról, hogy találjon három egymásba kapcsolódó mondatot.

A könyv másik kiváló sajátossága a közhelyek gyűjtése. «Nem a való hát, annak égi mása — Lesz, amitől függ az ének varázsá»-tól kezdve egészen a «Si non è vero, è ben trovato»-ig megtalálható a könyvben minden százszor megunt mondás. És ezeket a testet öltött unalmakat fontoskodva, a forrás pontos megjelölésével közli. A «Si non è vero»-hoz hozzáteszi: «ahogy az olasz mondja». Ha ki nem írja, biztosan arab közmondásnak nézték volna.

Ezek a közhelyek arra is jók Pitroff kezében, hogy mindent megmagyarázzanak. A 91—95. oldalon végigtekint a stílusok fejlődésén. Miután elintézi a renaissance-ot, barokkot és romantikát, visszatekint: (Érdemes megfigyelni a nehézkes, folytonos kitéréssekkel «élénkített» stílust is) «A barokk óta az európai műveltség már partikuláris (a renaissance kezdi meg ezt a folyamatot, 1. sz. kitérés) a részek — köztük a nemzetek (2. sz. kitérés) — önálló cél, az egységes alól való emancipálódás (3. sz. kitérés) felé törek-szenek s egyenként egyre nehezebben kapcsolódnak a szupranacionalisba, a mindent kiegyensúlyozó misztikába. Dante kifejezésével: a mennyei rózsába». Abban a szerencsétlen hely-

zetben vagyok, hogy két éve olvasgatók misztikáról szóló könyveket és nem tudtam volna ilyen tömören meghatározni: «szupracionális mennyei rózsza». A meghatározásnak az az egy hibája megvan, hogy ugyanígy illik a skolasztikára, sőt az egész katolikus Egyházra is, de ez nem lényeges. A közhely a lényeges, az pedig megvan.

Szerinte a szupranacionális misztikától a renaissance kezd eltérni, individualizálódni. Nem tudom, mit szólna hozzá, ha «idézetekkel» bizonyítanám, hogy ez az emancipálódás éppen a szupranacionális mennyei rózsával kezdődik meg. Különben alaposságára jellemző, hogy az előszóban kijelenti: «Mivel az esztétikát nem akartam az irodalomtudomány irányába beállítani», felsorol egy csomó tudóst, akiknek «eredményeiből sok értékes részt figyelmen kívül kellett hagynia». Fel-említi többek között *Müller-Freienfels* nevét is, aki az irodalommal csak az általános esztétika keretében foglalkozik és *Wölflin*-ét, aki egy szalmaszálat nem tett arrább az irodalomtudományban, de annál fontosabb eredményeket ért el a művészettörténetben és nagy hatása volt az irodalomtudományon kívül az esztétikában is.

Valószínűleg fölösleges ezek után hangsúlyozni, hogy dr. Pitroff Pál vagy húsz évvel elmaradt a mai fejlődéstől. Számára Lipps «Einfühlung»-jával megállott a világ, nem ismeri a mai typológián alapuló lélektant és ennek alkalmazásait az esztétikában. De ez nem lenne nagy baj; ha legalább a régi esztétikáról írt volna jó könyvet!

Fábián István.

Kritikai Napló.

Joyce : Ulysses.

Ortega, korunknak talán legnagyobb kritikusa, midőn az új művészetet kell jellemeznie, három írónévre hivatkozik. Proust, Ramon, Joyce: ez az az óriás-triász, melynek közös irodalmi stigmáiból, épen mert tagjai hajlamra, osztályra, temperamentumra annyira különbözök, a legszemléltetőbben olvashatta ki a kor-irodalom faj és egyéniség fölötti természetét.

Akik azonban ily előkelő kritikusok véleményét hallva, felgyúlt kíváncsisággal vették kezükbe Joyce főművét : az Ulysses-t, bizonyára kevesen jutottak túl a hatalmas könyv századik oldalán. Ha át is vergődtek valahogy a táj-, csibész- és saját gyártású szavak szótárral is alig járható sűrűjén s a mondatficamító ötletek elképesztő nehézségein, elkedvetlenítette őket a benyomás, hogy ez a mammut-könyv végre is csak kitartó klaunkodás, hét-százoldalas vicc, száz vigyorra hasadó százfele vágó fintor : az élő és halott irodalom hosszadalmas és elég durva Batrachomyomachiája. Lehet, hogy a nagy műfajok csakugyan bomlóban vannak s ilyenek a bomlás végtermékei : ezek az irodalmi hullajelenségek azonban engem ép oly kevéssé érdekelnek, mint azoknak a festőművészeknek az élcei, akik valódi szívacsot ragasztanak a csendéletükbe, csak-hogy a művészetet minél kiadósabban bomlasszák.

Mások, akiknek van türelmük, hogy ezen az élc-benyomáson áthatoljanak s elég szívósak, hogy Joyce figuráit Dublin egyik sarkából a másikba kísérvék, anélkül, hogy az egész művet át tudnák tekinteni : igen könnyen bele-szédülnek a részletek pszichológiai és tárgyi gazdagságába, azt hihetik, az Ulysses roppant méretű, alaktalan mű,

amelynek sem eseménye, sem szerkezete nincs, zürzavaros életbozót, amelyben emberek tolonganak össze-vissza s gondolatok özönlenek át minden rend nélkül az agyvelőn. A könyv célja : tétova ötleteik gőzkörében imbolygó alakokat támolyogtatni át e káotikus, köveivel szinte ide-oda-hullámzó nagyvárosban. Az embereknek nincsenek éles körvonalaik, csak áramló szellemi tartalmuk. Nem válogatnak : a szeszélyes, véletlenül felszínre jutót épúgy elénkdobják, mint a jellemző megfontoltat s ahogy a jellemek sem rendeződnek éles terv szerint, a regény is elereszti az amúgyis szabadjárahagyott lelkeket s várja, össze-vissza áramlásukból miféle élet alakul ki.

Az így felfogott Ulysses esetleg már lelkesedést is válthat ki. Az olvasó, aki ennyit lát belőle, magasztalhatja roppant életbőségét, az alakok Freud-tüli komplikáltságát : a klaunból megdőbentő polihisztort s nagy, sémamentes pszichológust fog kihámozni. Azonban az ő képe még mindig elég kevéssé hasonlít a valósághoz. Az Ulysses nem az az amorfi, rendezetlen, szabadjára hagyó alkotás, amelynek ez az élet és pszichológia-lelkes (tehát tizenkilencedik századból ittfelelt) olvasó képzeli. Modern művekhez távlat kell. Az ember olvasás közben nem látja őket, csak amikor már elolvasta és kissé hátrább áll. A műélvezés kétrészből áll : amíg olvasod, a részletekkel küszködés s amikor elolvastad : összeállítod. Aki ezt az utólagos összeállítást elmulasztja, az pl.

a Proust-féle komponáló óriásban csak a megfigyelőt fogja csodálni s regényét, mint egyik kiváló kritikusa, csont nélküli, csak pulpából álló műnek tekinti. Utólag rekonstruálva az Ulysses sem az a zürzavaros alkotás,

amelynek a részletei mutatják. A pszichologia bizonyos fokig a káosz tudománya és Joyce csakugyan igen nagy pszichologus is. Az Ulysses azonban művész, tehát formák konstruálója írta, aki csak annyira eresztí szabadon a káoszt, amennyire elgondolt formái engedik, a káosz itt nem önmagáért van, hanem a rendért, amely kiengedi. Rögtön kitűnik ez, mihelyt valamiféle kampanilet találunk, amelyből ezt a lenn útvészítő várost fölülről tekinthetjük át.

Az Ulysses dedalusí mű s nyitja maga Joyce, aki e regényben csakugyan a Stephen Dedalus néven szerepel. Nem ő a hős, de a hős az ő ellenalakja: közvetetten, de belőle él. Az író is őt s nem a hőst mutatja be a három első, prólógus-fejezetben, elébb a stepheni hangulatnak kell belénk ivódnia, aztán jöhet Bloom; a Telemachia után az Odyssea. A regény egy tengerparti omladékoronyban kezdődik, amelyet Stephen és barátja néhány fontért bérelnek a hatóságtól. Stephen, aki különben tanító, epikai minőségében: az író bárd, már amilyen egy huszadik századbeli író bárd lehet. A barátja jezsuitának csufolja, ő azonban azzal vádolja magát, hogy megölte az anyját, aki hiába kérte: a halásos ágya mellé sem volt hajlandó leterdelni s egy kis hitet szimulálni. Jezsuita és ateista. Komor, belülről megkötött, alapjában vallásos természet, de a világgal szemben csupa megvetés, hősi hitetlenség, szikrázó gúny. Ő a heroikusan megkötött és heroikusan fölszabadult emberiség, akinek a hagyomány vérébe égetett kín s a lázadás gyökérszaggasztás. Ebben az egynapos eposzban vele csak annyi történik, hogy kikapja és elkölti a tanítói fizetését, egy könyvesboltban Shakespeareról vitatkozik, a szülő otthon orvosi szobájában iddógáló barátai közt összeakad Bloommal a főhőssel, akivel együtt züllí át az éjszakát s hajnalban együtt bumliznak haza.

Ezzel a dacosan szögletes Stephen-nel szemben, akihez ezer esztendő angol és katolikus hagyománya s a mai világnézet-omlás kellett, Bloom, a simulékony, egyszerű zsidócska: az ősbib, ősztönös, differenciálatlan, furfangosan élvsóvár, szellemileg kötetlenebb s az életben mégis jobban megkempergő ember. Bloomot Stephen üti főhőssé, kettejük nem igen firtatott, de állandóan éreztetett torz rivalitásából patazkik a darab komor komikuma. Mert Stephen szemében Bloom, ez a keleti zsidó, akinek az apját még Virágnak hívták s Szombathelyről sodródott Dublinbe, csakugyan hős, csakugyan Ulysses. Stephen minden lázadó virtusa ellenére is az a jezsuita, akinek a barátja csufolja, Bloomm, aki kitért hitéből s a kitért zsidó életrevaló közönyével bolyong ebben a korlátolt ír-világban, simulékonyasága, ijedőssége, papucsférj volta s negyven éve ellenére is a természettől szabad lélek, aki sohasem fikciókkal, mindig a realitással áll szemközt s a realitással szemben époly realisan viselkedik, mint őse: Odysseus. Igaz, hogy cselédje a szarvat rakó feleségének, rabja a vesepecsenyének, elmeredt szemmel eseng a nők után, az utcán is lánya levelét s halott tatája arcát forgatja magába, közben mégis naív ruganyossággal siklik át, társadalom, vallás, házasság köréje feszített hálón s megmarad Bloomnak, mint Odysseus Odysseusnak. Ha Stephen csakugyan hellenizálni akarja Irországot, nem ennek az Odysseusnak a szellemét kell-e rábocsátania? Azonban Odysseus Mr Bloom alakjában: ez valamivel több, mint hellenizálás, ez az angol-ír világ gondosan előkészített arculköpése s azontúl vad öngúny is. Bloom Stephen emberi ideálja s ugyanakkor ennek az ideálnak a torzképe. Egyrészt azt hirdeti: ebben a sztereotípiákhoz láncolt emberiségben így fest az egyetlen szabad ember. Másrészt, ha így is fest: kü-

lőnb, mint ti és legalább is szabadabb, mint én, a lázadó.

Persze, amilyen Odysseus, olyan az Odysseája. Bloom elindul reggel a felesége mellől s visszatér másnap reggel a felesége mellé: a közbeeső huszonnégy óráról szól a hétszázoldalas, nagy formátumú, sűrűn telenyomott regény. Ezalatt semmi rendkívül sem történik vele: elmegy egy barátja temetésére, szappant vesz, megebédel, zugpolitikusok közt vitatkozik, a tengerparton lányokra les, a kórházban egy szülőnő után érdeklődik s átcsavarogja az éjszakát. Minden mozzanatot hatalmas terjedelmű fejezeteket kap, Joyce még réseket is hagy a fejezetek közt, hogy minél jobban elszigetelje a fejezetek anyagát: egy-egy «ének» tartalma voltaképp egy-egy mondatban elmondható: «Emberek járnak keresztül kasul Dublinen». «Mr Bloom s egy lány farkasszemet néznek», «Mr Bloom és Stephen behatolnak Mr Bloom házába». Miután így tizenhat fejezetre, tehát tizenhat mondatra redukálta ezt a Bloom-Odysseát, mindent elkövet, hogy ezt a tizenhat mondatot minél jobban megforgassa stíl és nyelv-leleménye tékozló bőségében. Az Ulysses mind a tizenhat fejezete más és más prózai kifejező módszert használ. Három olyan fejezete is van, amelyben «emberek mennek át Dublinen». Az egyikben Mr Bloom úgy halad utcáról-utára, mint a mai pszichológus regények hősei, belső monológjait vonszolva maga után, a másikban Conme tisztelendő úr a szimultán módszert próbálja ki: találkozik vagy tizenöt emberrel, akik aztán maguk is megindulnak s külön-külön találkoznak egymással: ugyanaz, ami Woolf Mrs Dallowayjában történik, csak képtelenül fölfokozva, míg egy harmadik fejezetben, minden nyolctíz sor külön groteszk fejezetcímeket kap, (az egész regényben nincs több fejezetcím) ilyesfélét, mint a «Korona Hordozója», aki nem más, mint a

korona-jelvényes levélhordó. Egyik fejezetében váratlanul, egyik bekezdésről a másikra, együgyű népmese hangba csap át, «volt egyszer egy ország» s a meseparódia a követhető oldalakon váltakozva felel a dublini történettel, közben a két ér egyre közelebb kerül egymáshoz s végül a mese hőse, mint O'Bloom tör be a zugpolitikusok korcsma-asztalához. A szülőházzal szülő részre teológiai iratok nehézkességével kezd rá, a tengerparti lánycsoport körül viszont a Crooker regények édes szellőit lengeti meg, a regény dereka közel kétszázoldalas dráma, Bloom és Stephen hazatérésének a körülményeit egy káté kérdés-feleleteiből kell kibogoznunk, míg a regény utolsó része egyetlen mondatból álló végehosszanincs felelet a káté utolsó kérdésére.

Ebből azonban hiba volna azt okoskodni ki, hogy az Ulysses paródiagyűjtemény s hogy e stílutáztatok az írásmódor pusztá kifigurázásai. Joyce-nál a paródia nem ilyen egyszerű, csúfolkodó alkalmazott, hanem résztvesz a pozitív ábrázolásban. Ha a parton ülő fiatal lány köré a tájat a lányregények színeivel pingálja fel s a lány gondolatai a Crooker-regények rózsaszín fürdőjéből emelkednek is ki: ebbe a lányoknak való hangnembe egyre több joycei elem tolatodik, a fenkölt lányból úgy fejlődik ki a huszadik század olcsó szirénje, hogy a Crooker-pikkely is rajtamarad s Bloom sajtótörvényekbe ütköző magánműködése a szemközti padon ezzel a Crooker szirénével együtt adja ki a szempárbaj teljes lélektani kommentárját. Paródia és ábrázolás közt ravasz szünergizmus van s még az sem véletlen, hogy a kátéforma akkor jut szóhoz, amikor az író Bloom és Stephen közt félig-meddig didaktikus párhuzamot akar vonni. Ember és mitológiai lény féktelenül sokfajta szörnyeteget termő násza Joyce-nál a paródia és az ábrázolás házassága.

A monstrumok ezerszer változatosabbak, mint az emberek. Joyce a paródiá beházasításával ezt a féktelen alaktermő szörnyszülést akarja biztosítani. Emberek gyermekei többnyire hasonlítanak a szüleikhez, de ember és mithoszi lény házasságából millióféle lény születhetik. Joyce ezt a formateremtő teratológiát használta ki a végletekig. Egy hosszabb tanulmányban szép lenne kimutatni, hogy ez a teremtő teratológia hány alakváltozatot teremt a mű legapróbb egységeiben is. A szörny jelzőt talán minden teremtménye mellé oda lehet tenni, de viszont ennek köszönheti, hogy jóformán minden bekezdése, minden mondata, új, a többitől elütő élőlény: külön formatitok.

Mire kell Joycenak ez a teratológiai formatobzódás? Minden forma akkor jogosult, ha egy benyomásnak, gondolatnak, szellemállapotnak legmegfelelőbb teste. Joyce szörnyetegeivel, mint a kentaurokkal, vagy a delfinekekkel, össze kell barátkoznunk, mert olyan hangulatot közölnek velünk, amelyet csak ők közölhetnek. Joyce nemcsak szörnyetegeket szabadít el; az ő szörnyei visszaadhatatlan, lényükből kifejtethetetlen hangulattal törnek ránk: az ő teratológiai apparátusa szívós törtetés a kifejezhetetlen sűrűjébe. A nyelv új, vakmerő módokon iparkodik lefűlelni a benyomás árnyalatait, az érzékelés és szellemállapot tudatos tarkasága, világos bonyolultsága tör át ezekben a sokszor egészen groteszk mondatfaragásokban. Az író ravasz pszichológiai számítással ránt bele bennünket sajátos formanyelvébe, egyre jobban rájövünk trükkjei magasabb értelmére, követni tudjuk a formák fejezetről fejezetre fokozódó osztódási sebességét, amely a középső rész végére tett drámai örvényben éri el presztisszimóját. Az író, aki kissé különönc, de elég realiztikus modorban kezdte, annyira hozzászoktat szelleme

természetéhez, hogy itt már minden nagyobb ugrás nélkül vezetheti át alakjait Dublin egyik esti utcájából a maga Walpurgis éjébe, ahol Bloom halott apjával találkozik s elég a sivatagra gondolnia, hogy egy teve ereszkedjék féltérdre mellette. Aki itt nyitja fel az Ulyssesst, azt hiheti, egy örült modoros firkája; mi előttünk azonban a megismert joycei élet rekapitulálja magát az ábrázolás magasabb, álomszerű fokán, ahol minden, ami a lélekben megmoccan, a valóságban is alakot ölt: egyszer nem a pszichológia lesz az élet kommentára, hanem az élet a léleké.

Nem akarom túlmagasztalni az Ulyssesst: a részletekben sok a durvaság s bűnéül róható a kicsinyes merészkedés, a mű összhatása azonban kitűnő: a furcsaságai ellenére is azok közé a könyvek közé tartozik, amelyek nemcsak a léleknek, de már-már a testnek is tonikumai, frissen, dacosan megedzetten szálls ki belőle, mint akit kifutt a szél.

A művészet új útja? Nem szenvedhetem ezt a szót. Az én szememben minden nagy író intőoszlop, erre ne jöjjetek, erre minden levegőt elszívtam. Joyce azontúl, épen úgy mint Proust is, épen nem új út, inkább régi törekvések netovábbja. Proustban a lelki rétegek egymásba gyüremkedését ábrázoló lélek-geológia jutott fel séges zsákutcába, azon pedig, amit Joyce csinál, stílus és nyelv vakmerő, ha úgy tetszik szürrealista ráhangolásán a lelki benyomásokra, az utolsó harminc évben ki tudja hány író vértett már el. Joycenak sikerült s valószínű, hogy utána másoknak is sikerülni fog: a dublini Ulysses csenevészebb unokái előreláthatólag mind a két kontinensen elszaporodnak. Arról azonban, ami ma igazán új, senkisé tudhatja, hogy melyik összeszorított szájú fiatalember keserű ajkai mögött rejtezkedik.

Németh László.

Jakab Ödön.

(1854—1931.)

Huszonkét kötet jelzi Jakab Ödön érdemes írói pályáját. Irt lírai és elbeszélő költeményeket, prózai elbeszéléseket és drámákat. Azoknak a hagyományoknak volt az ápolója, melyeket az Arany—Gyulai költői iskola témakör, nyelv- és kifejezésmód terén örökségképpen hagyott az elmúlt századvégi nemzedékre. E nemzedék költőinek működése általánosságban csaknem iskolás példája az irodalmi hanyatlásnak, melyben üde forrásként jelentkezik később egy-két kiválóbb költőnek, mint pl. Vargha Gyulának különösen öregkori lírája, mintegy bizonyosságul arra, hogy a hagyományos formák gazdag költői ér és egyéni szín

révén még mindig megtelhetnek hatóerővel.

Jakab Ödön, ki a mult század 80-as éveiben lépett fel verseivel, szintén előnyösen különbözött társaitól. Új színnek, a maga székely patriotizmusát, izzó fajszeretetét vitte be a lírába s jórészt ennek köszönhette népszerűségét. Legmelegebben Pintér Jenő méltatja, mikor többek közt azt írja róla: «Egyénisége a szeretteihez való törhetetlen ragaszkodásnak, a becsületes magyar tradíciók megbecsülésének és a multak emlékein el-elborongó szemlélődésnek motívumaiból szövődik. Búsongó vallo-másai a székelyszármazású költők legkiválóbbjává teszik».

—a—

Tudományos élet.

Hadik András mint hadtörténetíró. — A legrégebb magyar adomatár. — A legrégebb magyar biblia helyesírása. — Kik az őslakók Nyugatmagyarországon?

Gyalóky Jenő hadtörténeti előadásai mindig szívesen látott eseményei a tudományos életnek. Nagy érdeklődés kíséri nemcsak elfogulatlan kritikai szelleméért, a banális frázisokat kerülő reális érzékű hazafiaságáért, hanem elsősorban egészen kivételes előadóképességéért is. Más helyen mutattam rá, milyen ritka manapság a közvetlenül ható szabad előadási forma a tudományos világban. Gyalóky egyedül áll abban, hogy szabadon fogalmazott mondatai kereken, szabatosan hangzanak el; mintha előre megfogalmazva valami láthatatlan lapról olvasná le őket, az olvasó nyugalmával és tökéletes biztonságával.

Ezúttal a Magyar Történelmi Társulatban, a híres gróf Hadik András tábornagyról emlékezett meg, kinek huszárbravurjai ismeretesek a nagyközönség előtt is. De ezúttal nem ezek érdekelték kitűnő hadtörténészünket, hanem Hadikot új, ismeretlen oldaláról mutatta be: hadtörténetírói érdemeivel foglalkozott. Kiemelte, hogy bár ilyen természetű műve, melyet fiai számára írt, kéziratban maradt, mégis kiváló figyelmet érdemel, mert a magyar katona vitézségéről ugyan mindig híres volt, de a hadvezetés elméletével — erről már Zrínyi is panaszkodott, — igen kevésbé foglalkozott s így meg kell becsülnünk mindazt, amit e téren is termelt a magyar elme.

Kéziratos műve, melyet Gyalóky dolgozott fel először a hadtörténet számára, a szerencsétlen lefolyású 1739. törökellenes hadjátról szól, melyben Hadik is részt vett, mint lovassági tábornok. Hadik e művében kitűnő kritikai szellemről tesz tanúságot: nemcsak a hivatalos császári kiadványokat bírálja kellő óvatossággal, hanem a hadjárat után még az ellenséges török vezérek véleményét is kikéri és felhasználja.

Legkíméletlenebbül a hadjárat fővezérét bírálja: Wallist, kinek egyedül tulajdonítja a hadjárat balsikerét. Kitűnő vezérkarával, jó felszereléssel, jelentékeny haderővel a legcsekélyebb sikert sem tudta elérni, csak éppen a végső katasztrófát kerülte el, ami azonban korántsem az ő érdeme, hanem a török vezérek egyenetlenségének következménye. Tétovázó és durva jellem, ki nem hallgatott kitűnő törzstisztjeire, de veszély esetén elvesztette biztonságát. Nem vette figyelembe a Száva áradását, melyre előre figyelmeztették, nem küldött ki Hadik tanácsára felderítő csapatokat, nem foglalta el az előnyös pozíciókat és végéig kimerítette kitűnő katonáit a bánáti mocsarak között vezetett viszárvonulási menetekkel. És még egy, a világháború egyes vezéreire emlékeztető tulajdonsága volt: egymásután vetette a harcba, leőrölve saját haderejét, a magyar huszárezredeket. A magyar vitézségnek egy érdekes epizódját is megőrizte Hadik; a fegyverszünet megkötése után hallotta Ali ruméliai pasától, hogy egy huszár, ki a Belgrád alatti ütközetben eltévedt csapatától, a seregétől szintén kissé eltávolodott pasát megtámadta, pályájával elfogta és elvonszolta volna a császári főhadiszállásra, ha török katonákkal nem találkozik, kik felkoncolták, a pasa parancsa ellenére. Ruszworm «gyáva» magyarjai, a magyar hírneven esett gyalázat miatt az 1605. budai ostromban biztos halálba rohanó

hajduk, kiket Szekfü Gyula éppen a *Napkelet* hasábjain emelt ki az örök feledés homályából és ez a névtelen huszár az örök magyar harci erény tanui. Miért nem gyűjtjük össze céltudatosan, programszerűen az ilyen reális, életszerű adatokat? Ezekből hamarabb és meggyőzőbben áll össze a magyar vitézség képe, mint romantikus frázisokból, vagy megbizhatatlan legendákból.

*

György Lajos, ez a szerény erdélyi tudós, ki odaát a magyar tudományos és egyetemi élet halkhangú, de annál termékenyebb szervezője, most tartotta akadémiai székfoglalóját Kónyi János *Demokritosáról*. Ez a kissé elfeledett XVIII. századi anekdotás könyv az első magyar adomatór, mely igen népszerű volt még a múlt század elején és hat kiadást ért el. Bár közvetlen forrásai a XVIII. századi német adomatórak, ezek közt is főleg a berlini *Vademecum*, végső forrásaiban antik, esetleg inderedetű történetkéek, középkori példák, francia fabliautémák, renaissance-kori facetiák, német schwankok magyar közvetítője Kónyi Jánosnak ez az irodalomtörténet részéről kissé lenézett munkája. Dugonits, Nagy Ignác, Vas Gereben, Jókai, Gracza György, Tóth Béla ellenben ismerték és bányászgattak benne. Végül, talán kalendáriumok útján, a nép közé is lekerült számos Kónyi-adoma, melynek őse tehát igen tiszteletreméltó régiségű európai multban keresendő. Az efféle tanulmányok értetik meg velünk, hogyan találjuk meg olykor a falusi nép között a középkori francia fabliauk meséit, vagy Plutarchos anekdotáit. György Lajos szerint Kónyi Jánosnak nagy érdeme van az obsitos, — a cigány- és a huszár-adoma típusának kialakulásában.

György Lajos ma már csaknem egyedül áll a magyar tudományos világban tárgy történeti kutatásaival, holott ez az irány a háború előtti

filológusnemzedék érdeklődését nagymértékben foglalkoztatta. Heinrich Gusztáv és Katona Lajos módszerének termékenységét és elvülhetetlenségét mutatják az erdélyi tudós szép tanulmányai.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társágban Melich János az ú. n. huszita biblia (a Bécsi és Müncheni Kódex) helyesírásával foglalkozott. Ő az újabb elméletekkel szemben kétségtelennek tartja a régi elméletet, mely szerint ezek a régi magyar nyelvm emlékek a huszita mozgalom bibliaterjesztő szellemével függenek össze. Most azonban arra mutatott rá, hogy a Bécsi és Müncheni Kódex írása, korábbi nézetével ellentétben, nem áll részleteiben Husz cseh helyesírási reformjának hatása alatt, hanem a fordítók csupán az írásreform eszméjét hozták magukkal a prágai egyetemről, Husz környezetéből, míg az írásrendszerben Husztól lényegesen eltérő elveket alkalmaztak. Ugy tudjuk, hogy a legrégebb magyar bibliafordítás szerzőiről most újabb adatok kerültek elő, melyek közzétételére kíváncsian vár a nyelvészek és irodalomtörténészek világa. Bizonyosnak látszik, hogy a nemrég felmerült bencés- és cisztercita-eredet elmélete gyengülni fog az újabb adatok közlésével.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társágban Schwartz Elemér előadása kellett méltó feltűnést. Schwartz Elemér már régóta tanulmányozza a nyugatmagyarországi német helynevek eredetét és most egy nagyszabású műben foglalta össze eredményeit, mely nem-sokára sajtó alá kerül. Schwartz Elemér helynévtanulmányainak végső eredménye, hogy Nyugatmagyarország legtöbb helyén a magyar az őslakó, a németiséget főleg a kereszténység felvétele után betelepült szerzetesek és lovagok, tehát nem őslakosság képviseli. Mostani előadásában,

Moór Elemérrel szemben, ki egy ma már meglehetősen elvült elmélet alapján itt is szláv őslakókat keres, kimutatja, hogy Németújvár környékén nem a szláv az őslakó, hanem a magyar. A *Strém* patak szláv eredetű neve még elégtelen bizonyíték az ellenkező nézet alátámasztására. Dobrafalva (Dobersdorf) ugyan Dobrának, egy szláv nevű magyar úrnak birtoka (v. ö. Vas-Dobra), de ez sem bizonyít a szláv őslakosság mellett. Ugyisintén valószínű, hogy a *Glasing* nevének régi magyar Klozsár formájában rejlő latin *clusa* (gyepű), mely Kolozsvár (v. ö. oláh *Cluj*) és Kolozsmonostor nevében is megvan, nem a szláv őslakóságot tanúsítja, hanem legfeljebb azt, hogy ez a *kluzs* szó, bárki közvetítette is a magyarsághoz, a helységek névadásánál szerepelhetett. De Schwartz Elemér döntő bizonyítékait nem ez a néhány kritikai megjegyzése, hanem a Németújvár környéki helynevek tömeges magyar eredetének oklevélszerű kimutatása. Így Mürbisch eredetileg Medves, Gamischdorf a magyar Keményfalvának németesítése, Kukmiern a talán ótörök eredetű, de mindenestre magyar közvetítésű Kökmér, Luising Lovászd németesített alakja, Ollersdorf, melyet a német nyelvészek ősi németnek tartanak, egészen új, török utáni névadás eredménye. A korábbi és oklevelekkel bizonyított magyar név ugyanis az 1427-ből ismert Arand, mely teljesen elpusztult, *deserta* gyanánt emlegetik. Fidisch a magyar Fizes, Tschantschendorf a magyar Csencs, Summendorf a magyar Szombatfalva német ajkon. Zahling, melyben Moór Elemér megint a szláv *szolár*-t, sóhivatalnokot látja, nem más, mint a honfoglalás korából is ismert magyar Szalárd, kinek semmi köze a szlávokhoz. Végül Németújvárnak Güssing neve és a közvetlen szomszédságában levő Geresdorf, oklevéladatokból kimutathatólag német szerzetesek és lovagok alapításai, ami

amellett bizonyít, hogy a németiség itt nem őslakó, hanem bevándorolt, különösen a török pusztítások után foglalta el az elmenekült vagy megsemmisített magyar lakosság helyét.

Schwartz Elemér, ki maga is nyugatmagyarországi eredetű magyar-német, s ki már jelentős dolgozatokkal szerepel a magyarországi germanisztikában, ezzel a tanulmányával is megmutatta a magyarországi németiséget utóbb több ízben ért támadásokkal és ráfogásokkal szemben, hogy objektív és pártatlan szellemben tud harcolni a tudományos magyar igaz-

ságért, sőt éles szemmel mutat rá a német tudományos világ olykor elfogult és elhamarkodott helységnévezéseire. S ez mutatja szellemi fölényünket: nincs szükségünk arra, hogy a történelmi igazságot eltakarjuk; az különben is mellettünk beszél. Ellenben annál többet ártunk magunknak, ha a szabad tudományos kutatást rosszul értelmezett hazafiság nevében korlátozzuk vagy egyenesen megbénítjuk. Effélére csak a trianoni béke történetellenes szellemében megalkotott új parvenü országoknak van szükségük!

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Magyar Elektra.

Bornemisza Péter Sophokles-átdolgozásának Móricz Zsigmond-féle adaptációja a Nemzeti Színházban.

Legrégibb magyar drámát emlegetni mint ahogy a színlap teszi, bizonyára némi túlzás. A Mohács után tíz évvel született Bornemisza, midőn huszonegynéhány éves korában a bécsi univerzitásban vele tanuló ifjak számára Sophokles-szöveget honosított, maga sem vélte, hogy vele a magyar tragédiaírás indul meg. Móricz ki a szerencsés véletlenből előkerült s nyomban hasonmásban közzétett könyvnek nyelvi és korjellemző varázsára ráeszmélt, két esztendeje egy ujságcikkben a fölfedezés örömeinek nem csekély auxézisével hirdette Bornemiszaról: «Ha kedvező körülmények lettek volna, a legnagyobb drámaíró fejlődhetett volna belőle. Ez a munka Shakespeare születése előtt hat évvel jelent meg. De mi volt akkor az angol művészet s mennyire barbár, pusztá volt a magyar világ! Shakespeare is áthonosította a Sophokles Elektráját, mert a Hamlet tisztán ebből ered. Az Orestes-probléma szülte a Hamletet. De nekünk még nagyobb eredmény a magyar Elektra, mert ez egy elsüllyedt

régi magyar kort szül újjá.» Mind-ebből csak az utolsó mondat találja fején a szöveget. Mert Shakespeare géniuszával a Bornemiszáéénak époly kevés a köze, mint az Orestes-problémával a Hamletnek. Hogy emebben költője az Elektrát «honosította át»: a végnélküli Hamlet-irodalomban Móriczon kívül senki sem hirdette, még azok sem, kik — mint nálunk is Csiky Gergely — a dán királyfi küldetésében némi Orestes-párhuzamot valóban p[en]gettek. Erről az analógiáról Hamlet apjának szelleme maga sem tud: fia bosszúművéből a bűnös anyát legott kiemeli, maga köti Hamlet lelkére, hogy édesanyjának Klytaimnestra sor-sát ne szánja. Hamlet mégcsak nem is függ az Elektrától, nemhogy «tisztán abból eredne».

De az való, hogy Bornemisza műve a magyar XVI. századot ránk nézve mintegy újra teremti, bár ez sem valami korrajzi célzatból történik, hanem ugyanabból a pedagógiai meg-gondolásból, mely első Sophokles-tolmácsolónkat egész vállalkozásában vezette: iskolai drámát akart szerezeni, olyan elveket követve, melyeket német és francia minták szolgáltattak. A klasszikai témát a kórus ajkán ezért kísérteti keresztény vallás-

erkölsi reflexiókkal s az egész történetet ezért játszhatja egykorú magyar környezetben. Diáktársait, a «Zápolya öldöklő századát»-nak gyermekeit így nagyobb nyomatékkal figyelmeltethette a bűnök undokságára s a «sem nem siető, sem nem késő», minden fertelmet számonkérő Gondviselésre. Hőseit ezért szállította le a kothurnusról, húzván lábukra korodván csizmát s ezért szólaltatta meg őket azon a nyelven, melyet a darab közreműködői a kor Balassa Menyhártjainak házatájáról jól ismerhettek.

Móricznak a mű újjáélesztésében ezt az *iskolai dráma*-fogantatást kellett volna következetesen végigéreztetnie. Az alaphangot jól is üti meg azzal, hogy a Mesterrel (ez a Sophokles Paidagogos, ki itt magának Bornemisának képében jelenik meg) elmondhatja prologusként az *Elektra*-könyv előszavát. Ugyanígy bizvást felhasználhatta volna Bornemisza moralizáló záróbeszédét is epilógnak: ezzel mintegy keretbe foglalta volna az átdolgozást. De magát a művet meg kellett volna hagynia a Bornemisza elgondolásában, mely Sophoklest, ha keresztény világitásba helyezi is, lényegében nem érinti. Móricz ezt a lényegét bolygatta meg s bár nyelvi-leg hibátlanul, sőt határozott bravúrral asszimilálódott az eredetinek izes magyarságához, ennek még az áthonosításban is megőrzött sophoklesi stílusát tökéletesen elferdítette. Először is Orestesét teletűzdelte hamleti motívumokkal, még a Claudius imádság-jelenetét is beleírta a darabba azzal a különbséggel, hogy nála Orestes (majd azt írtam: Hamlet) az imádkozó királyné szobájába toppan be. S végül: bosszúművének végrehajtása után — mint Shakespeare Hamletet — ő is halálba küldi Orestest. Erre folytatódik az erőltetett analógia: Fortinbras helyett a Bornemisánál elő sem fordul Pylades

lép elő s mint amaz a Claudiusét, elfoglalja Aigisthos trónusát.

Igy hamletesíti el Móricz az atridák mondáját, végleg lezárva azt, ami pedig a mondában *csak egy szakasz*. Ha Bornemisza történetesen valamelyik Iphigeneia-tragédiát is áthonosította volna, Móricz azzal most már alig állhatna elő: honnan venné hozzá a furiák-gyötörte Orestest, ki nek figuráját ő a hatalmas klasszikus sakktábláról már itt végkép lesöpörte?

De hagyján. Meg nem áll ő a jobb idők *igéreténél* sem, mellyel Shakespeare királydrámái rendszerint zárulnak: ezeket a «jobb idők-et» nyomban életbe is lépteti egészen a népmesék módjára. Pylades a trónról legott asszony után néz s a sokat szenvedett Elektrán akad meg a szeme; mindjárt a lebökött Orestes holtteste fölött megesik a kézfogó. Ez szinte paródiát csinál az egészből. Bornemisza könyvének címlapja nem is Elektra nevével kezdődik, hanem ezzel: «*Tragoedia* magyar nyelven...» A tragédia Móricznál nyomtalanul eltűnik s most már csak az hiányzik, hogy Chrysothemist is férjhez penderítsék s a kettős nász öröme az egész színpadi együttes eljárja a Tinódi-motívumokból szőtt csúrdöngölőt. Péterfy Jenő a maga remek Sophokles-essayjében Elektrát «tragikai Hamupipóké»-nek nevezte. Móricz erre — ha ugyan egyáltalán olvasta — most aligha gondolt, de mintha csak a Péterfy hasonlatát vette volna készpénznek: olyan Hamupipóke-végződéssel látta el a klasszikus tragédiát, mintha valaki a Parthenon homlokzatát — paprikafűzérrel kívánná hivatagóbbá tenni. S mindezért a közönség naivabb része előtt most Bornemisza tarthatja a hátát, pedig nekünk az a gyanúnk, hogy ebben a pontban Móricz is csak valami színházi bölcsnek adta be a maga derekát. Kár volt. Amit Bornemiszáért tett, méltó minden becsülésre: nagy megértéssel és

rátermettségelszólaltatta megaláztatású és soktehetségű régi prédikátor magyar igéjét és magyar lelkét. De amit Bornemisza *ellen* tett, rosszul tette s ha talán érte a felelősség másokat terheli is, a bűnrészesség alól felmenteni még akkor sem lehet.

A színházra embertelenül nehéz feladat hárult, de emberül megállta a sarat. A régi nyelvünk gyökeréről sarjadt prózát mind pompásan mondták s azon át a görög karakterekbe oltott magyar vonásokat is biztos érzékkel megragadták és elibénk tarták. Hetyey Aranka Klytaimnestrája, Kiss Ferenc Aigisthosa, Kürti József Mestere meg Somogyi Erzsí Chrysothemise ennek a stílvözetnek megannyi remeke. Nem tévedtek bele a népszínműhangba, Bornemisza korának főbb rangú társadalmát reprezentálták, annak realista elképzelése szerint, de a görög tragédia alaprajzát is kellőképp megéreztetve. Tőkés Annának csak a mondanivalója magyarosodott meg, az alakot Bornemisza a többi szereplő módjára nem transzponálta s így a művésznek legfeljebb azt a reménységet kelthette, hogy — ha rábíznák — a görög Elektrában is jól helytállna magáért. Perényi László Orestesébe már valami «népmesei» stilizáltság és külsőleges kosztümösség került; a Bornemisza leventéje ennél markosabb és kevésbé holdvilágos legény (igaz, hogy a hamleti méreg nincs is még a vérébe cseppentve). Halmi Margit — finom tapintattal — tartózkodott a rábízott «kórus»-vénasszony Bornemiszatólisszemélytelenekszánt alakjának elrealizálásától s a nemes deklamációra szorítkozott, melynek ma kevés a hozzáfogható művésze. Juhász az udvari parazitának Bornemisza leleményéből támadt figuráját eleven renaissance-színekkel keltette életre, Harasztos pedig a Sophoklesből Bornemisza háta mögött visszacsempészett, megszólalásra bírt, sőt váratlanul kiházasított Pylades-

ben legalább afelől igyekezett a nézőtér aggodalmasabb részét megnyugtatót, hogy benne a boldogtalan Elektra daliás, mokány magyar férj oldalán lelhet majd megnyugvást.

Az új Nagymama.

Bemutatójának negyvenedik évfordulóján a Nemzeti Színházban.

Negyven esztendő járt el immár Csiky Gergely szapora géniuszának legutolsó terméke, a halála évében írt *Nagymama* fölött. Többi darabja, ha időnkint felújításban szóhoz jut is, rendszerint hamarosan visszakerül a sűgőkönyvek polcára, — ennek sűgőpéldányát szinte állandóan kéznél lehet tartani: parádés címszerepe dacol az idővel, valamедdig a Nemzeti Színházban női ágon az idővel dacoló szépség, okosság, szívjóóság és báj találtatik. S van-e, ki ennek folytonosságában kételkedné?

Prielle Kornélia egyéni varázsa, öregkori gráciája inspirálta Csikyt ez alak megmintázására, utána Blaha Lujza napsugaras ősze ragyogott fel benne, legutóbb pedig színjátszásunk mai doyenneje, Rákosi Szidi hódított vele majd félszáz előadás során. (Hogy a napilapok recenzensei most — mintha csak összebeszéltek volna — az eddigi nagymamák közt miért sorolták fel Csillag Terézt is, ki a darab újkorában az unokát játszotta ugyan, de a nagymamát soha: azt csak ők tudják.)

Márkus Emilia egy parádés Prielle-szerepben, az *Ahol unatkoznak* Réville hercegnőjében már korábban mintegy leadta névjegyét ehhez a mostani megérkezéséhez. Amit ez a szerep minden nagy művésznek számára tartogat, azzal most az ő fényes pályáját is megkoronázta: hófehér hajjal megmutathatta a lélek fiatalságának csodálatos «Alpenglűhen»-ét. Kiválólag beszéd-szerep ez s a Márkus Emilia beszédművészete a magyar színészetnek ma is egyik solitaireje. Egyéni

zenéjű althangján az érzés ragyogása csakúgy kigyúl, mint az értelemé s — amit most gyöngéd és nemes stílusú játékában olyan elragadóan megvalósított — ez a hang tökéletesen meggyőző tolmácsa az érzelmek s az ítélet érett harmóniájának. S még valami emelte alakításának fényét: az a lényéből sugárzó előkelőség, mely fiatal szalonhölgyeinek, klasszikus műsorbeli heroináinak is mintegy hitelesítő pecsétje volt s mely most ugyanazzal a hajszálnyi pontossággal fedezte pasztelszíneken tartott nagymamájának grófnői és kegyelmes aszsonyi hitelét.

Csiky elgondolása most negyedízenben lelt eszményien szép és jó megvalósítóra — darabja is negyedszer éled meg poraiból. Amit más színpadi szerzők rendszeren csak ifjú színésznők egyéni igézőerejétől remélhetnek: azt a színpadi hosszú életet neki a — nagymamák finomsága és kelleme biztosítja.

A kis központ.

Birabeau és Dolley vígjátéka a Vig-színházban.

Az irodás kisasszonyok esetei a főnök urakkal — mi tagadás — egy kissé már a torkunkon nőnek ki. Bankvilág vagy textilszakma: ennyi változatosság magában még kevés az üdösséghez. Ezúttal a textilszakmát kaptuk, melyhez e színpadon Lakatos László művében már a jelen évadban is volt egyszer szerencsénk. Lakatos most fordítóul buzgólkodik a két francia szerző mellett s még a franciaságukból is kifordítja őket: Bethlen István-vicceket sző a darabjukba, hadd viduljon érzetünk. Kár volt az előadásra fordított fáradságért, bár a megerőltetésig azt sem vitték. Színeszileg hálás szerep is alig akad, legkevésbé az, a telefonos kisasszonyé, miben Gaál Franciska önmagát kivonatolta, elég szárazon. Törzsnek volt

néhány jó gesztusa, kivált mikor fölényesen ki-kilépett a szerepe mellé. Hegedüs viszont be sem igen lépett a magáéba, mely ötödrangú epizodistának való. Simon Gizi meg Szilágyi Marcsa mozgásban frissek, beszédben még kezdők, Rajnay pedig buzgón sokszorosítja önmagának úntig ismert matrica-képét.

A kenyérkereső.

W. Somerset Maugham vígjátéka a Vig-színházban.

Az angol orvos-író a Vig-színháznak úgyszólván háziszervője, ebben az idényben már másodszor jut szóhoz, a sötét *Szent láng* után a fanyar vidámságú *Kenyérkereső*-vel. Emez inkább a pár esztendeje látott *Ne váljunk el* le tart rokonságot: mindkettő a házaselet legtitkosabb zugait fürkészi. Ezúttal egy ú. n. «jó házasság»-ban élő férjnek angolosan hidegvérű rabszolgázadását mutatja meg, tizenkilencévi béketűrés után, az ellen a szerep ellen, mit legjobban a darabnak Berlinben adott címe jellemezhet: *Muss die Kuh Milch geben?* Családja (műveltségisznob felesége, meg korunk színvonalán álló, entellektüel-kapatosságú, önzés-elvű gyermekei) ezt a fejőstehénsorsot a világ legtermészetesebb dolgának tartják, a férj viszont férfi-renden eljut ahhoz az elhatározáshoz, mi eddig csak a színpadi Nórák privilégiuma volt: faképnél hagyja az egész tisztelt familiát. Természetellenesnek vélitek ezt a lépést? *Ebben* a korban és környezetben ez az egyetlen természetes cselekedet — mondja Maugham. Önzőnek mondjátok? Hisz ez az állítólagos egoista éppen az önzők világából ragadja ki magát, miután tapasztalatai az Eötvös Józsefi szentenciának mintegy a fordítottját érlelték meg benne: «Csak az önzetlennek nincs vigasztalása.»

Keserű ez a vígjáték, egy kissé tendenciásan és körmönfontan is az, de

éreznünk kell, hogy itt egy szemre kívánatos gyümölcsnek csakugyan a— magvába haraptunk bele. S ami Maugham-nak mindig nagy erőssége: itt is ért ahhoz, hogy a komoly válságokat könnyű s úgyszólván emóciótlan társalgás felszíne alá bujtassa. Két családot mutat be, ezek helyzete lényegileg analóg, csak hogy az egyikben minden halad a jól megolajozott sineken, a másikban pedig megtörténik a kisiklás, mert a gépész egyszer csak megbokrosodik: megúnja, hogy látatlan, úgyszólván személytelen szolgálatára tovább is gondolkozás nélkül reflektáljon valamennyi gondjára bízott kéjutazó.

Ez a szándékosan irreális színpadi elgondolás nem tűnt ki jól az előadásból. A Vígyszínház a gyökeresen angol darabokra (Maugham korábbi műveinél is ezt éreztük) rendszerint franciás stílusba erőltet. A londoni masszív szalónba most is párizsi budoár-könnyedséget akart bevinni s ezzel a hanggal a darab sok fordulatán nem boldogult. Somlay meg Pécsi Blanka közelítette meg legjobban az író elképzelését: karaktert alakítottak ki s nem helyzeteket játszottak meg. Egészen csak a helyzetekre bízták magukat a «fiatalok»: Fóthy Erzsi, Bókay meg Apáthy; e «zöld» kvartettben csak Turay Ida talált néhány igaz hangot. Makay Margit az ellenszenves feleséget finoman játszotta, de meggyőzően nem élte. Rajnay pedig önmagához nem adott többet egy csepűszínű parókánál. Harsányi Zsolt fordítása kiváló munka.

A törvény nevében.

Alsberg és Hesse színműve a Belvárosi Színházban.

Az *Oidipos király* óta a bűnügyi dráma-
máknak igen terebélyes a családfája. A közelmúltban volt olyan időszak, mikor a színházjegyünk szinte kizárólag — tárgyalási terembe szólt. Ez a

reinhardti és bassermannii sikerrel ideérkezett ujdonság kétségtelenül az érdekesebb s főleg jóhízeműbb termékek közé tartozik. A keletkezése sem közönséges: a társszerzőségben itt egy író meg egy — bíró osztozik. Témája a kriminalista Alsbergben fogant meg s Hessének csak a színpadi rutinjára volt szükség. Ezért nincs benne bántó írói számítás, érezni kell, hogy a problémákon itt komoly fő gondolkodik — komolyan. A bírói és ügyvédi gyakorlat lelkiismereti kérdései körül járunk s bár egy gyilkosság rejtélyei kerülnek elénk: nem az az olcsó kíváncsiság fog el első-sorban, hogy «ki hát a tettes?» — hanem az előállt szituációkban sorsok érintkezéseire, súrlódásaira is figyelhetünk. Egy hivatásától fanatizált vizsgálóbíró a nyomozás során csaknem a maga legmeghittebb családi biztonságát ejti törbe; ide juttatja nemcsak a tények vezétes kongruenciája, hanem a métier emberének a maga környezetével s kivált annak fiatal nemzedékével szemben könnyen kifejlődő vaksága is. A valódi tényállást aztán a jog korifeusainak mintegy a háta mögött egy naív, de józan ösztönű önkéntes nyomozó deríti ki, — ebben is van valami finoman irónikus árnyalat, anélkül, hogy — amihez már annyiszor szerencsénk volt — a «talár» tisztelete ellen éleződ-
nék ki a dolog. S az ily művekben mindig nagyszámú epizód szereplő is itt nem csupa-merő jelenetkellék: valamennyi egyéni arcéllal kerül elibénk, megrajzolásukban sok az emberi melegség, színpadi életreklésükben sok a hálás játékalkalom.

Az előadás majdnem tökéletes. Berégi vizsgálóbírája alaphangjában igen jó, csak egy-két szavát kellene a torokból a lélekbe átplántálnia. Berky Lili az anya passzív alakjában is módját leli egy életsors megérettetésének. Lontay a bíró fiát figyelemreméltó ér-

telmi biztossággal, keresetlen mozgással és valóban fiatalos érzelmi éberséggel formálja meg. Gyergyai (a gyanúsított diák) némileg tétován intónál, de az idegroham nagy jelenetét bátor lendülettel, erős benső drámaisággal építi fel. Gózon megint a megfigyelés realista remeklését nyújtja a sikeresen detektíveskedő szomszéd figurájában. Várady Lajos egyszerűségével és hibátlan beszédével hat, helyén van Kovács Károly is, a rendszerint túlzásra hajló Szigeti pedig ezúttal éppen diszkréciójával tartja a végső pillanatig a megkívánt háttérben az igazi gyilkos alakját. Ihász «link» színei — mint rendesen — most is hitelesek, csak egy kissé kabarésan rikitóak. Vágóné takarítónője a megszeppentség és bizalmaskodás pompás amalgámja. A fiatal hölgyek — Tassy Mária és Székely Lujza — elmosódottabb szerepek, de kivált az előbbinek néhány természetes hangját így is észre kellett venni. *Rédey Tivadar.*

*

Galamb Sándor : A játék élete. I. Az utolsó szerep. Félig valóság, félig mese ; két képből. **II.** A notórius feleskei. Tragikomédia 3 képből. — Bemutatta a szegedi Városi Színház.

Az új színpadi szerzőt nem kell a Napkelet közönségének bemutatnunk, tőle értesült a magyar irodalmi közönség színejava drámairodalmunk legújabb eseményeiről. Most aztán íme nem ő szól e rovatban, hanem ő róla szól a rovat.

A két egyfelvonásos voltaképp két egymástól független darab, de sajátos kompozíciójuk és színpadtechnikai beállítottságuk mégis egybekapcsolja őket úgy, hogy jogosan kapták a Játék élete közös címet. Mindkettő játék a játékban s ez : a játék élete. A játéke, amely néha olyan komoly dolog, hogy meg is kell érte halni. A játék borotvaélén táncol itt az emberi sors két legjellegzetesebb kigyűrődése és csak az

egyensúlytól, egy kis félrebillenéstől függ, melyikből lesz tragédia és melyikből bohózat. — S valójában ez a legtragikusabb minden emberi sorsban...

Az *Utolsó szerep* hőse a nagy tragikus színész, ki mint utólérhetetlen színművész és feddhetlen hazafi bálványkép gyanánt él a nemzet szívében és képzeletében. A művészete színarany-nak is bizonyul mindvégig a hazafiságáról azonban kiderül, hogy talmi : kémjelentéseket küld emigráns társairól a bécsi udvarnak, csak hogy kegyelmet kapjon és hazajöhessen. Árulása azonban nem marad titokban : egyik volt bújosó társa utána jön és éppen akkor akarja a színházi közönség előtt leleplezni, amikor leghíresebb szerepét, Obernyik Brankovics Györgyét játszsza. A mester heves, izgalmas jelenetben próbálja megmagyarázni tettének motívumait, hogy nem nyomorult személyi érdekből lett elvtagadóvá, hanem a művészet lebírhataltan szerepét vitte erre : színpad kellett neki mindenáron, mert ő csak a játékban és a játék által él. Az ő élete és a játék élete : egy. S ha most Brankovics szerepében akárcsak egy hamis szemrebbenésen is rajtakapja, ám kiáltssa oda a közönségnek : ez az ember elárulta a hazát ! Ezt a művészetet adta cserébe elkövetett bűnéért a nemzetnek. Az emigráns végre is enged és az előadás megkezdődik. A mester annyinyira átéli szerepét, hogy beteg szíve nem bírja ki az izgalmakat és ott hal meg a színpadon előadás közben.

A téma tehát igazán színpadi, a játék valóban színészi. Darab, melynek hőse maga a színész, melyben csak önmagát adhatja és senki mást. Lelki összetörtsége voltaképp már ott bekövetkezik, amikor az emigráns fenyegető alakja, mint maga az élő vád, a színházi öltözőben hirtelen felsötétlik — tehát még a játék előtt. Már ekkor így szólhatna : vétkeztem, beismerem, bűnhődni akarok, kiáltsd világgá hitványságomat ; de nem teszi.

Remekbe szabott védőbeszédben mentegetődzik, magyaráz — még játszani akar, csak még egyetlen egyszer. És éppen ezzel a játékkal indul meg egy új tragédia. Van-e erre szükség? Valamiképp úgy érezzük, hogy van. Ave Caesar, moriturus te salutem — mormolja inkább önmagának a mester és elindul meghalni, testileg is megsemmisülni, mint hős a csatatérre. Ez a valósággá vált színpadi halál, mint sajátos katharzis, kibékít bennünket a művész emberi sorsával. Consummatum.

A cselekmény sodró dinamikája csak egy helyen lassúdik meg: a mester és az emigráns találkozásakor, viszont ez a hosszabb jelenet szinte szükséges a továbbiak előkészítésére, minthogy a staffage úgyszólván kevés. Az emigránsok sorsa, a königrázi csatavesztés és a magyar kiegyezés ügye inkább csak sejtetik azt a történelmi keretet, melybe szerzőnk a cselekvényt beágyazza. A komprimált történés feszültségét csak fokozza a drámaivá súlyosodó és rohanó tempójú színpadi nyelv, amely mint egy pompás színházi kulturáltság értékes termése bomlik ki előttünk.

A *Notórius peleskei* kompozíciója még az Utolsó szerepénél is bonyolultabb, mert a már Gaal Józsefnél is kétsíkú Othello és Desdemona-jelenetet egy harmadik síkkal, az oláh rendőrprefektus szerepével komplikálja úgy, hogy itt már a megzavart játékba való újabb beavatkozásról van szó, mire a rendőrprefektus és a Desdemona szerepét játszó drámai szende között szövődő szerelem és félreértés ad alkalmat. Ám az így felhahotázó komikum hirtelen tragikumba fullad, mert Othello, azaz a féltékeny tragikus színész valóban megfojtja Desdemonát vagyis az oláh rendőrprefektussal kacérokodó drámai szendét. — Bizonyos, hogy ezt a helyzetet csak az értheti meg, következésképp a szituáció komikumát csak az élvezheti teljesen, aki már tisztában van ezekkel az iro-

dalomtörténeti előzményekkel. Egyébként mindkét darab elsősorban az értőknek szól. Ki kell emelnünk az utóbbinak első jelenetét, amely a legjobb francia vígjátékok pergő menetét és könnyed szellemességét varázsolja a színpadra.

Az ilyen kísérleteknek mindenesetre nagy érdeklődéssel várjuk a folytatását.

Mindkét darab előadása nehéz feladat elé állította a színház fiatal rendezőjét, Németh Antal dr.-t. Az Utolsó szerep második képében a színészeket két front felé kellett játszattatnia: az egyik a mai közönség volt, a másik pedig a régi Nemzeti Színház publikuma. A Notórius peleskeiben egyenesen három síkon adott gondot a szerző a rendezőnek (nézőtér, zenekar, színpad). Németh dr. mindezeket a nehézségeket nagy színpadi fantáziával oldotta meg.

A színészek láthatóan nagy kedvvel és ambícióval játszottak. A főszerepet mindkét darabban Táray Ferenc alakította, ez a budapesti közönség előtt is előnyösen ismert, kiváló művész, akinek nagy intelligenciája, fölényes játékmódora és elsőrangú beszédtechnikája osztatlan elismerést keltettek. Tragikai ereje különösen az első darabban érvényesült. — A többi szereplő közül az első darabban kiemeljük Gyöngyössy Erzsit (a mester felesége), Herczeg Vilmost (orvos) és egy kis szerepben jeleskedő Hortobágyi Artúrt. — A Notórius peleskeiben Tárayn kívül Peéry Piri adott ismét szép bizonyítást arról, hogy ma legelső drámai színésznőink sorába tartozik. Kiss Manyi röpké kis szerepét is mély hatással játszotta meg. Sok kacagást keltett Zilahy Pál az oláh prefektus szerepében.

Az egész előadás méltó volt az ország második városának kultúrsvonalához s az estén az ünnepies külsejű, zsufolt nézőtér mind a színészeket, mind a debutáló új színpadi

szerzőt igen meleg elismerésben részesítette.

Szeged.

Gál János.

Színházi levél.

Szeged, 1931 március hó.

A szegedi színházügynek az a szomorú fordulata, hogy a város négyesztendei házikezelés után ismét visszatér a magánvállalkozói rendszerre, rendkívüli következményeket rejt magában a magyar vidéki színházra, sőt általában az egész magyar színházra vonatkozólag.

Először is derékban töri azt a reménységet, hogy Szeged példáját követendő más nagy vidéki városok is házikezelésbe veszik majd színházait. Miután Szeged feladta színészetének városi irányítását, most már egyáltalában nem valószínű, hogy Debrecen, Pécs vagy Miskolc kísérletezni mernek ezzel a megoldással.

A házikezelésről a magánvállalkozásra való áttérés további szomorú következménye az ország második legnagyobb városa színészetének anyagi bizonytalansága lesz. Mert igaz, hogy Szeged városa a magánvállalkozónak is nem megvetendő anyagi támogatást helyezett kilátásba, de ez mégsem ér fel azzal a szilárd bázissal, amit a házikezelés anyagi garancia tekintetében színészetének nyújtott. Félő tehát, hogy — Othellóval szólva — «a régi chaos újra visszatér». Anyagi biztosítottság nélkül pedig a mai viszonyok között a művészi színvonal is bizonyosan hanyatlani fog.

S itt van a fordulatnak harmadik és legaggasztóbb eredménye. Igazi és színvonalas színházi fejlődés csak közületi támogatás mellett képzelhető el. Azokban a világvárosokban, ahol államilag segélyezett színházak is működnek, el lehet képzelni magas színvonalú magánszínházat — részint a színházlátogatóknak nagyobb tömege miatt, részint pedig azért, mert a ható-

ságilag segélyezett színház konkurenciája serkentőleg hat a magánvállalkozásra is. De ahol nincsen közületileg támogatott színház, ott — különösen a színházi dekonjunkció mai nehéz idejében — az anyagi színvonal hanyatlása szinte biztosan maga után fogja vonni a művészi nivó esését is.

S ebben a pontban rejlik a szegedi fordulatnak veszedelme az egész magyar színházra. Honnan fogják a fővárosi színházak a maguk művészi szukkreszcenciáját kapni, ha a vidék nem szolgáltat nekik friss tehetségeket? A fővárosi színészkolák ugyan elég szép számmal bocsátanak ki diplomás növendékeket, de milyen anyagi és művészi milióban fognak ezek praktizálni? Vajjon olyanban-e, hogy a bennük rejlő talentum teljes mértékben kibontakozhassék? . . . Ime, itt az ok, ami miatt a vidéki nagyobb városok színházainak állása nem lehet közönyös a budapesti színház számára sem!

Jól tudjuk, hogy kulturánk hivatott vezére, a jelenlegi kultuszminiszter úr, fájó lélekkel látja át ezeket a nehézségeket, és tudjuk, hogy több terv fekszik előtte, amelyek mind arra vannak hivatva, hogy a vidéki magyar színház katasztrófális helyzetén segítsenek. Bizunk, hogy e tervek közül a legmegfelelőbb fog támogatást nyerni. Őszintén szólva: ma már csak a központi kultúrkormányzatban bízunk, hogy ezen a téren meg tudja állítani a megindult bomlási folyamatot.

. . . Hogy a szegedi színház működésének irányáról némi képet adjunk a *Napkelet* olvasóinak, először is szomorúan kell megállapítanunk, hogy a publikum egyoldalú érdeklődése itt is az operett kultusza felé szorítja a vezetést. Komoly darabok nem hoznak számbavehető kasszasikeret s az idei évadnak egyetlen igazán nagyszerű darabja *A csodabár* volt. Mindamellett a szegedi színház jelenlegi igazgatója, Kürthy György, elismerésreméltó buz-

galommal állította gárdáját értékes darabokért is csatasorba. Igaz, a drámairodalom klasszikusaiból az idei szezon alatt keveset láthattunk színpadon, de egy irányban igen dicséretes lépéseit figyelhettük meg a színházi vezetésnek. Kürthy igazgató céljával tűzte ki, hogy amennyire csak lehet, a szegedi műsort függetleníti a budapestitől s olyan eredeti darabokat is hoz színre, amelyeket a fővárosi színházak eddig nem mutattak be. Főleg hangsúlyozni, hogy az annyira óhajtott művészi decentralizációra milyen üdvös lehet ez a kezdet, feltéve, ha a következő évek nem fogják csak kezdetnek hagyni.

Az utóbbi hónapokban bemutatott eredeti darabok közül kétségtelenül a legértékesebb volt Harsányi Zsoltnak *Család* c. háromfelvonásos színműve. A darab egy elvált házaspárnak emésztő gyűlölködését mutatja be, amely maga után vonja leányuknak,

egy fiatal, ártatlan kis teremtésnek öngyilkosságát. A mű hangja sivár és lelketszáritóan kietlen, de izig-vérig író-ember munkája, aki nagy erővel tud és mer belenyúlni az emberi szenvedélyek teljébe.

A rendezés Németh Antalnak gondos és színvonalas munkája volt. A színészek közül nagy ábrázoló erejükkel Peéry Piri (az elvált asszony) és Táray Ferenc (az elvált férj) tűntek ki. Külön érdekessége volt az estének, hogy a direktió a kislány tragikus szerepét egy operettszínésznővel (Kiss Manyi) merte eljátszatni, mégpedig teljes sikerrel.

A darabot a közönség szívesen fogadta, de — a vidéki színházi viszonyokra jellemzően — nem tudta három előadásnál többre segíteni. Reméljük, hogy Szegedről a darab fővárosi színpadra kerül s a budapesti publikum megérdemelt kasszasikerhez is juttatja.

Galamb Sándor.

Zenei szemle.

A magyar zenevilág feszült érdeklődéssel várt eseménye Hubay Jenő *«Alarc»* c. operájának bemutatója, nemcsak beváltotta, de felül is multa a hozzá fűzött várakozást. Az illusztris szerző kiapadhatatlan munkakedvvel és termékenységével annyira szívügyvé tette a magyar dalmű problémáját, hogy — mint a magyar zene-művészet világhírű doyenje — még ma is mindenkit bámulatra ragadott fiatalos tüze és lelkesedése.

A mű szövege (Martos Ferenc nyomán írták Lothar Rudolf és Goth Sándor) — operaszínpadon szokatlanul — modern milieuban játszódik. Az írók talán a hagyományos időbeli távolságot akarták a térbeli távolsággal pótolni, midőn a cselekmény fősziinteréül Algirt választották. Ez a milieu nemcsak Hubaynak adott alkalmat fiatalkori művészkörútján a helyszínen gyűjtött arab motívumok

felhasználására (bajadérok tánca), hanem kitűnő háttérrel nyújtott a drámai cselekmény túlfűtöttségének, annak a vérszomjas féltékenységnek, amely gyilkolni tud, még mielőtt bizonyosat tudna és a legnagyobb kegyetlenséggel élvezi ki áldozatának gyöttrődését. Ennek a forró égővnek tikkadt levegőjében el tudunk fogadni egy olyan örült szenvedélyt, mint amilyen Planta tengernagyé, akinek szerelme egyik pillanatról a másikra csap át a gyűlöletbe s aki nem ismer többé igazolást, motiválást, csak egyedül az önmagát is halálra ítélő bosszút szomjazza.

A féltékenységi dráma előzménye Nizzában folyik le, ahol Ségur gróf csalódásig egymáshoz hasonló két leánya, Annie és Éva, gondtalanul élvezik a nyár örömeit közös lovagjukkal, de Chassis tengerészttel. Csakhamar megtudjuk, hogy a szülők súlyos anyagi gondokkal küzdenek és

egyetlen reményük Planta tengernagy, Annie gazdag, de idős kérője. Annie bár Chassist szereti, feláldozza magát és igent mond. Mielőtt elválna Chassistól, álarc mögé rejtőzve az ő karján veti bele magát a nizzai farsang mámorába. Chassis, aki maga sem tudja, hogy melyik lányt szereti a kettő közül, azt sem tudja még, hogy az álarc mögött melyik rejtőzött, Annie-e vagy Éva? Ennek a különös kettős szerelemnek és farsangi éjtszakának történetét beszéli el évek múlva az algiri tiszt kaszinóban a marokkói háborúból diadalmasan megtért Chassis. Természetesen nem is sejti, hogy a jelenlevő Planta tengernagy Annie férje. Planta gyanut fog a két testvér említésére és négy szemközt a nevét követeli az álarcos hölgynek. Chassis ellenszegül, különben sem tudna felelni a kérdésre, de Planta nem hisz neki s vak dühében leszúrja a tisztet. Planta egy óra időt kap arra, hogy fogságba hurcoltatása előtt elbúcsúzzék a feleségétől. Mindenáron meg akarja tudni a valót. Előbb Éva próbálja megmenteni Anniet, de a megkínzott asszonyból kitör a vallomás: Chassis szerette és Chassist szereti most is. Planta bosszújában kielégülten mutatja neki a Chassis holttestével éppen a ház előtt elvonuló katonákat. Annie lerohan és összerogy a holttest előtt, Plantát pedig viszik a fogságba.

Az érdekfeszítő és drámai hatásokban gazdag szöveg sok alkalmat nyújt Hubay zeneszerzői egyéniségének megvilágítására. A romantikus kor szellemében nagyra nőtt alkotóművészt erősen vonzhatta az álarc, az illúziók, a kendőzöttség, az érzelmek dionisosi túláradásának világa, amely mintegy elkülönül a való élettől. Keresi itt önmagát vagy menekül itt önmagától az ember? Nehéz volna eldönteni. A tény az, hogy Hubay mesterien tudta ezt a világot visszaadni. A karneválné pompás színességében, a

bajadértánc vad forgatagában, az egymással ellentétes hangulatok egybeolvasztásában, a vad ösztönök, mind a lírai, mind a racionális momentumok kifejezésében zenekara egyformán folyékony és művészi nyelvezettel szól. Mindég előkelő és választékos, hangszerelő művészete színpompájával a színpad levegőjében hatványozottan érvényesül. Része van ebben a kitűnő rendezésnek és díszletezésnek is. Ebben a tekintetben *Márkus László* és *Oláh Gusztáv* valósággal újrateremtői egy dalműnek. Az első felvonás nap-sugaras, meleg színekben ragyogó nizzai képe, a farsangi éjjel lampionokkal, tűzijátékokkal tarkázott forgataga, az algiri kép holdsugaras tengerre, az utolsó felvonásban a háttérfülledt levegőjű mély tárlata szinte szerves részei a mű pszichikai organizmusának.

Bodó Erzsébet és *Szabó Lujza* a testvérpár szerepében kifogástalan művészi teljesítményt nyújtottak. Arról már nem tehetek, hogy mozgásban, megjelenésben társaikkal együtt a legkevésbé sem tudták éreztetni az arisztokratikus léggöröt. A farsangi éj pompás háttérében mennyire élveztük volna a poétikusabb, finomabb vonalú mozgásokat és alakot! Itt az öltözettel sokkal többet lehetett volna segíteni. Planta tengernagy szerepét *Szende* kitűnő emberábrázolási tehetséggel alakította, *Halmos János* Chassis kissé elmosódott, érzelmes karakterét szép hanggal és sok igyekezettel vitte színpadra. A zenei rész kitűnő betanításáért *Fleischer* karnagyot illeti a teljes elismerés.

*

Örömmel kell üdvözlönlünk Operaházunk színpadán egy olyan kitűnő művészi alakítást, mint amilyen *Gere Lola* Carmenje. Szamosi Elza óta nem találtak erre a színpadi játék szempontjából annyira egyéni és fontos szerepre teljesen megfelelő magyar

művésznőt. Elismerjük, hogy a színjátszásra születni kell és hogy az operában a zenei képességek a döntők, de a jellemábrázolás legegységesebb követeleményeit még itt sem lehet teljesen semmibe venni. Fényes zenei tudással sem lehet teljes a művészi siker például egy olyan nagyszerű költői erővel megrajzolt szerepben, mint amilyen Bizet—Prosper Meremée halhatatlan Carmenje. Sajnos, a mi operai kultúránk még sokkal kisebb multra tekinthet vissza, semhogy egy tradíciókon nyugvó operai játéksztílust a mozgásművészet szempontjából is magáénak vallhatna. Fiatal operai növendékeinknek ezen a téren annyira hiányos az iskolázottságuk, hogy majdnem teljesen az ösztöneikre szorulnak. Így nem csoda, ha Operaházunk színpadán egy kiválóbb színészi produkció a ritkaságok közé tartozik és külön említést érdemel. Ahogy Gere Lola Carmen jelmezében színpadra lép, rögtön egy éles körvonalakkal megrajzolt egyéniséget állít elénk: Carmént a hideg szívű, de forró vérű, szilaj, megfélemezhetetlen cigánylányt, akinek egyetlen vakon követett igazsága az ösztönök, a fantázia és szeszély világában rejlik, akit nem lehet erről az útról eltéríteni könyörgéssel, akit nem lehet megfélemlíteni még a halállal szemben sem. Mellette Laurisin Don Joséja, különösen az utolsó jelenet meggrázó fájdalmas könyörgésében — amely egyike a legmélyebb, legragyogóbb zenének, amit valaha színpadra írtak — meglehetősen szintelennek tűnt fel. Gere Lola ének tudása is még fejlesztésre szorul, a zenei szépségben csodálatos kártyajelenet sötétebb, pasztózusabb hangszínt kíván, mozdulatai itt-ott elrajzoltak, konvencionálisak, de ebben az egyéniségéhez jól illő szerepben annyi művészi intelligenciát mutat, hogy méltán bízhatunk további fejlődésében.

*

A fővárosi zenekar hangversenyén (márc. 1.) fiatal komponista, *Gárdonyi Zoltán* mutatkozott be zenekari szvitjével. Gárdonyi zeneszerzői tanulmányait a Zeneművészeti Főiskolán, Kodály Zoltánnál végezte, majd két évig mint a berlini Collegium Hungaricum tagja, Hindemith tanítványa volt. Kamarakantátéját és vonóstrióját szép sikerrel mutatták be Berlinben (utóbbit Münchenben is). Jelen művének legelső érdeme, hogy nem egyik vagy másik mestere «modorában» komponálta (mint ahogy ezt ma a fiatal zeneszerzők nagyrésze cselekszi), hanem kiforrott technikával ad egyéni mondanivalót. Első pavane-szerű tétel szolid kontrapunktikus kidolgozásával némileg archaizáló jellegű, viszont a második visszatérő kürtszólója Kodály hangulatvilágába visz. Sajnos, a harmadik scherzo-jellegű tétel ritmikai frissesége elsikkadt a fáradt előadásban; jobban sikerült az ötletes (szinte túl rapszódikus) finale interpretációja. Gárdonyi nem keres orkesztrális hatásokat: a teljesen modern szellemű szolisztikusan elgondolt hangszerelés finomságai a zenekar előadásában nem jutottak érvényre. Erre az új stílusra nálunk még nevelni kell orchestereket. A komoly és fegyelmezett tehetséget mutató munka mindenképen megérdemelné az ismételt előadást. A fiatal, *magyar tehetségek* felkarolása minden zenekar legelső és legfontosabb kötelessége.

*

Számtalan példával lehetne bizonyítani, hogy milyen nehéz a vidéki közönség érdeklődését komoly zenei események iránt felkelteni. Azért bizonyos reflexiókra indít a mai nehéz anyagi viszonyok között az a szinte páratlan művészi és anyagi sikerű pécsi és debreceni hangverseny, amelyeknek ünnepelt művésze volt hegyi és veszprémi *Hegyi Emanuel*, a magyar zongoraművészet egyik legelőke-

lőbb képviselője. Mivel hódította meg ennyire Hegyi Pécs és Debrecen társadalmát? Művészetét nem kell fedeznünk. Egyike a legkiválóbb Liszt interpretátoroknak. Tősgyökeres, izigvérig magyar temperamentuma, átfogó, éles intelligenciája, színes, erőteljes étellel átmelegített tökéletes zongoratechnikája, igazi úri egyénisége zenevilágunkban ritka értékek, de ma még ritkább érték az az önzetlenség és áldozatkészség, amivel művészetét altruisztikus célok szolgálatába állítja. A pécsi egyetemi ifjúságtól a város szegényei, a debreceni egyetemtől a diák menza javára rendezett hangversenyével saját ügyévé

tette a város egész társadalmának ügyét és ezzel egy nemes közös cél érdekében százakat tudott megnyerni a komoly művészet befogadására is. Őszinte nagy sikere megmutatta a fővárosi művészeknek azt az utat, amelyen keresztül közel férközhetnek a vidék szívéhez és erősebb mozgásra serkentetik zenei életének ütőerét is. Bár volnának többen hozzá hasonlóak, akik megértik a mai kor szociális követelményeit és az igazi muzsikus lélek megrendíthetetlen örök idealizmusával le tudnak mondani minden egyéni érdekről ott, ahol ezzel nyomorgó tömegek sorsán enyhíthetnek.

Prahács Margit.

A konstruktív magyar gondolatért.

Gr. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter
Világválságban címmel most megjelent könyvének vezető
gondolata:

«A világ mai állapotában a történelem hanyatló korának bekövetkezésétől lehet tartani. A hanyatló korok szükségképpen kultúraellenesek és akiknek lelkén a hanyatló korok szelleme igazában erőt vesz, azok a világtörténelem tanúsága szerint egyenesen rohamra indulnak a műveltséggel szemben. A pozitív gondolkodású embereknek az a szent kötelességük, hogy semmi támadástól vagy épen egyéni üldöztetéstől vissza nem riadva, dolgozzanak az örök politikai principium megmentéséért: a konstruktív magyar gondolatért.»

Az országos feltűnést keltett könyv az Athenaeum kiadása.

Bolti ára 8 pengő.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE. Helyettes szerkesztője: HARTMANN JÁNOS.

A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.

A nemzeti gondolat és a magyar feltámadás

irodalmi programjával bontott zászlót nyolc évvel ezelőtt a NAPKELET s kezdésünket páratlan megértéssel és lelkesedéssel fogadta a magyar olvasóközönség. Az egyre súlyosodó időkben, amidőn a magyar irodalomban egykor oly hatalmas idegen szellem újra kísérelte régi szerepkörének átvételére, ma még nagyobb mértékben szükség van az ideális irodalmi célokat szolgáló folyóirat és a magyar olvasóközönség megértő együttműködésére. Ezért bizalommal kérjük a NAPKELET olvasóit és barátait, hogy irodalmi törekvéseink előmozdítása céljából a NAPKELET-et ismerettségük körében ajánlani és bennünket új előfizetők szerzésével támogatni sziveskedjenek.

Azok részére a lelkes közreműködők részére, akik folyóiratunknak új előfizetőt szereznek, kiadóhivatalunk az alább felsorolt művek közül szabadon választható 2 darab jutalomkönyvet ajánl fel:

1. **Fioretti.** A Napkelet Könyvtárában megjelent Assisi Szent Ferenc Kis Virágai c. kiadvány finom papírra nyomott és ízléses félkeménykötésű külön kiadása.

2. **Gulács Pál: Misztikus ünnepi asztal** c. könyve. A fiatal költőgeneráció egyik legerősebb egyéniségének nagy sikert aratott verseskötete.

3. **Reményik Sándor: Atlantisz harangoz** c. könyve. A mai Erdély első poétájának legszebb költeményei a Napkelet Könyvtárában.

4. **Gróf Bethlen Margit: A boldog sziget Istene és**

5. **Bibó Lajos: A föld** c. könyve. Mindkettő a Napkelet Könyvtárának igen keresett novelláskötete.

6. **Boldog Margit legendája.** A szentéletű magyar királyleány csodálatos életének leírása régi magyar nyelven.

Minden új előfizető bejelentése után kiadóhivatalunk azonnal portómentes küldéssel postára adja a kiválasztandó két művet.

A NAPKELET LEXIKONA

az ismeretek minden ágát felölelő legjobb kézi lexikon. Tartalmi összeállításában kitűnő, adataiban teljesen megbízható, könnyen kezelhető, aránylag kis terjedelmével is igen bő ismeretanyagot ad, mert 30.000 címszót ölel föl s külső előállításában fényűzően szép munka. A közel 1500 oldalra terjedő és 2 kötetből álló lexikont 600 rajz és szebbnél-szebb műmelléklet díszíti.

Bolti ára 48 pengő. Minden könyvkereskedésben kapható.

A NAPKELET előfizetői 24 P kedvezményes áron rendelhetik meg a kiadóhivatalnál. Az ár hathavi részletben is törleszthető.

Egyetlen intelligens olvasó sem nélkülözheti ezt a világviszonylatban is elsőrangú művet!

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar szellem legszebb alkotásait, a magyar mult legnevezetesebb emlékeit és a legértékesebb külföldi klasszikus művek magyar fordítását tartalmazza a kiváló nyomdai előállításban megjelent kiadványsorozat :

1. *Madách* : Az ember tragédiája. II. kiadás. (Elfogyott.)
2. *Tormay Cecile* : Megállt az óra. Novellák.
3. *Székfű Gyula* : Történetpolitikai tanulmányok.
4. *Komáromi János* : Zúg a fenyves. Regény.
5. *Vörösmarty-anthológia*. (Elfogyott.)
- 6—7. *Somssich Andor* : Liszt Ferenc élete.
8. *Reméngik Sándor* : Atlantisz harangoz. Versek.
9. *Bethlen Margit* : Boldog sziget Istene. Novellák.
- 10—11. *Szabó Mária* : Felfelé. Regény.
12. *Mohács Magyarországá*. Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
13. *Condvi* : Michelangelo élete. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
14. *Magyar Anonymus*. Pais Dezső fordításában.
15. *Oláh György* : Görög tűz. Regény.
16. *Assisi Szent Ferenc* Kis Virágai. Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
- 17—18. *Mussolini beszédei*. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
19. *Magyar néphalladák*. Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső. (Elfogyott.)
- 20—21. *Hekler Antal* : Leonardo da Vinci életrajza.
22. *Boldog Margit legendája*. Sajtó alá rendezte Baros Gyula.
23. *Bibó Lajos* : A föld. Elbeszélések.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának bolti ára 1.80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portókölttség kötetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn : Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő, postán való szállítással 1.60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja a kiadóhivatal.

ÚJ KÖNYVEK

A Kis Magyar Legendárium. Fordította *Tormay Cecil*. Ára 1.50 P.

Misztikus Ünnepi Asztal. *Gulyás Pál* költeményei. Bolti ára 3 P. Előfizetőink 2 P-ért rendelhetik meg a kiadóhivatalnál.

Kritikai Dolgozatok és Vázlatok. *Rédey Tivadar* irodalmi és színházi tanulmányainak gyűjteménye. Ára 4 P.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok c. kiadványsorozat legújabb száma *Bessenyei György* : Törvénynek Útja. Tudós Társaság. Ára 1 P.

Ezek a könyvek megrendelhetők a NAPKELET kiadóhivatala útján is.

A Napkelet kiadványainak olcsóságával még az újabban sok helyen hirdetett alkalmi árleszállítások sem versenyezhetnek !